

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
JANDARMA VE SAHİL GÜVENLİK AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ABD’NİN IRAK İŞGALİNİN KÜLTÜREL İSTİHBARAT AÇISINDAN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
GÜVENLİK YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

HAZIRLAYAN
Hasibe ÖZOĞUL AÇOĞLU

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Kürşad GÜÇ

ANKARA-2023
“Her Hakkı Saklıdır”

KABUL VE ONAY

Hasibe ÖZOĞUL AÇOĞLU tarafından hazırlanan “ABD’NİN IRAK İŞGALİNİN KÜLTÜREL İSTİHBARATA AÇISINDAN İNCELENMESİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Yönetimi Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kürşad GÜÇ

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans/Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan: Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR

Milli Savunma Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans/Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: J. Yzb. Dr. Begüm ÇARDAK

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans/Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 21/12/2023

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans/Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Naci AKDEMİR

J. Alb.

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hasibe ÖZOĞUL AÇOĞLU

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
JANDARMA VE SAHİL GÜVENLİK AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ABD’NİN IRAK İŞGALİNİN KÜLTÜREL İSTİHBARAT AÇISINDAN İNCELENMESİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Hasibe ÖZOĞUL AÇOĞLU
(Aralık 2023)

ÖZET

Uluslararası ilişkilerin ve savaşların değişen yapıları devletleri bu konuda yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. İstihbarat faaliyetleri de bu tedbirlerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Özellikle 21. yüzyılda istihbarat faaliyetleri içerisinde kültürel istihbaratın önemi oldukça artmıştır. Devletlerin muhatap oldukları aktörlerin muhtemel hareket tarzlarını, imkân, kabiliyet ve niyetlerini tespit etmek için kültürel istihbarat faaliyetleri yaygınlaşmıştır. Özellikle çatışma alanlarında çatışmanın taraflarına yönelik belirlenecek politikalarda kültürel istihbarat faaliyetleri karar alıcılara yön gösterici bir rol oynayabilmektedir. Yakın dönem örneklerinden ABD’nin Irak işgali öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler ise işgal sürecinde uygulanan veya uygulanma aşamasında başarılı olunamayan kültürel istihbarat faaliyetlerini tartışmaya açık hale getirmiştir. Bu çalışmada ABD’nin Irak işgali sürecinde Irak hükümetinin devrilmesine rağmen bölgede tam olarak kontrol sağlayamamasının sebepleri kültürel istihbarat kavramı çerçevesinde değerlendirilecektir.

Bilim Kodu: 114111

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürel İstihbarat, Ayaklanmalar, Ayaklanmalara Karşı Koyma

Sayfa Adedi: 96

Tez Danışmanı:Dr. Öğr. Üyesi Kürşad GÜÇ

T.R.
MINISTRY OF INTERIOR
GENDARMERIE AND COAST GUARD ACADEMY
THE INSTITUTE OF SECURITY SCIENCES

ANALYZING THE US INVASION OF IRAQ FROM A CULTURAL
INTELLIGENCE PERSPECTIVE

(M.Sc. Thesis)

Hasibe ÖZOĞUL AÇOĞLU

(December 2023)

ABSTRACT

The changing structures of international relations and wars have led states to take new measures in this regard. Intelligence activities constitute an important part of these measures. Especially in the 21st century, the importance of cultural intelligence within intelligence activities has increased considerably. Cultural intelligence activities have become widespread in order to determine the possible courses of action, possibilities, capabilities and intentions of the actors that states are dealing with. Especially in conflict areas, cultural intelligence activities can play a guiding role for decision-makers in the policies to be determined towards the parties to the conflict. The developments that took place before and after the US invasion of Iraq, one of the recent examples, have made the cultural intelligence activities implemented or not implemented during the invasion process open to discussion. In this study, the reasons for the failure of the US to fully control the region despite the overthrow of the Iraqi government during the US invasion of Iraq will be evaluated within the framework of the concept of cultural intelligence.

Science Code : 114111

Keywords : Culture, Cultural Intelligence, Insurgencies, Counterinsurgency

Page Number : 96

Supervisor : Kürşad GÜÇ, Ph.D.

TEŞEKKÜR

Tez yazım süreci boyunca tecrübesini, sabrını ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Kürşad GÜÇ'e, çalışma sürecimde beni cesaretlendiren mesai arkadaşlarıma, tüm eğitim hayatım boyunca beni koşulsuz destekleyen ve fedakarlık göstermekten çekinmeyen kıymetli anneme ve babama, bana her daim yol gösteren ablam Özge'ye ve küçük kız kardeşim Esma'ya, tezimi yazarken ihtiyaç duymama fırsat dahi vermeden daima yanımda olan güven veren desteğini her zaman hissettiğim sevgili eşim Furkan'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
TEŞEKKÜR.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE KÜLTÜR, İSTİHBARAT VE KÜLTÜREL İSTİHBARAT, AYAKLANMALAR VE AYAKLANMALARA KARŞI KOYMA

1.1. Kültür Kavramı.....	8
1.1.1. Kültürün Özellikleri.....	10
1.1.2.. Kültüre Dair Kavramlar.....	12
1.2. İstihbarat Kavramı	14
1.3. Kültürel İstihbarat.....	15
1.4. Ayaklanmalar ve Ayaklanmalara Karşı Koyma	18
1.4.1. Ayaklanmalar	18
1.4.1.1. Ayaklanmaların Sebepleri.....	19
1.4.1.1.1. Motive Edici Faktörler	19
1.4.1.1.2. Devletlerin Yönetim Baskıcı veya Zayıf Olması	19
1.4.1.1.3. Halk Desteği	20
1.4.1.2. Ayaklanmaların Çeşitleri	20
1.4.2. Ayaklanmalara Karşı Koyma	21

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL VE KÜLTÜREL ÇERÇEVEDE IRAK

2.1. Tarihsel Çerçeve de Irak	23
2.1.1. Irak'ta İngiliz Mandası	24
2.1.2. Baas Döneminde Saddam Hüseyin ve Hasan el-Bekr.....	28
2.1.2.1. İran-Irak Savaşı	29
2.1.2.2. Körfez Savaşı (1990-1991).....	30
2.1.2.3 1991-2003 arası Irak.....	32
2.1.2.4. ABD'nin Irak'ı İşgali.....	32
2.1.3. İşgal Sonrası Meydana Gelen Ayaklanmaların Nedenleri	34
2.1.3.1. Kültürel nedenler	37
2.1.3.1.1. Sünniler.....	37
2.1.3.1.2. Şiiler	37
2.1.3.2. Meydana gelen ayaklanmalar	38
2.1.4. Ayaklanmalarla Mücadelede ABD'nin Stratejisi.....	39
2.1.4.1. Felluce örneği	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABD'NİN 2006 YILINDAN SONRAKİ AYAKLANMALARA KARŞI KOYMA STRATEJİSİ

3.1. 2006 Öncesi ve Eleştiriler	44
3.2. FM 3-24 Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (Counterinsurgency Doctrine)	46
3.2.1. Ev Sahibi Ülke ve ABD Güçlerinin Ortak Faaliyet Yürütmesi	49

3.2.2. Liderlerin Rollerini	52
3.2.3. Geniş Kapsamlı alışma	53
3.2.4. Ayaklanmaların Meydana Geldiği evrenin Anlaşılması	54
3.3. ABD'nin Stratejisini Kültürel Anlamda Değiştirmesi	55
3.4. FM 3-24 Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (Counterinsurgency Doctrine) Kapsamında Kültürel İstihbarat Faaliyetleri.....	56
3.4.1. Operasyonel evreyi Anlama	56
3.4.1.1. İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi (Human Terrain System – HTS) ...	57
3.4.1.2. Dişi Aslan Timleri ve Kadın İř birliği Timleri (Lioness Team – Female Engagement Team).....	59
3.4.1.3. Kilit Lider İşbirliği Timleri (Key Leader Engagement Team)	60
3.4.2. Kültür	60
3.4.2.1. Kültürü Anlamak	60
3.4.2.2. Kültürel Bir Durumun Değerlendirilmesi	62
3.4.2.3. Kültürü Anlamak için Yapılması Gerekenler.....	66
SONUÇ	71
KAYNAKÇA	76
ZGEMİř	HATA! YER İşARETİ TANIMLANMAMIř.

SİMGELER VE KISALTMALAR

AAA: The American Anthropological Association (Amerikan Antropoloji Derneği)

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

CENTCOM: United States Central Command (ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı)

CPA: The Coalition Provisional Authority (Geçici Koalisyon Yönetimi)

DLIFLC: Defence Language Institute Foreign Language Center (Savunma Dil Enstitüsü Yabancı Dil Merkezi)

FAS: Foreign Agricultural Service (Dış Tarım Hizmetleri),

FM 3-24 COIN: Counterinsurgency Doctrine (Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini)

FPS: Facilities Protection (Service Tesis Koruma Hizmeti)

HTS: Human Terrain System (İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi)

ICDC: Iraqi Civil Defense Corps (Irak Sivil Savunma Birlikleri)

IIG: Iraq Interim Government (Irak Geçici Hükümeti)

IPS: Iraqi Police Service (Irak Polis Teşkilatı)

IRIN: Integrated Regional Information Networks (Entegre Bölgesel Bilgi Ağları)

KLET: Key Leader Engagement Team(Kilit Lider İşbirliği Timleri)

NIA: New Iraqi Army (Yeni Irak Ordusu)

PRT: Provincial Reconstruction Teams (Eyalet/İl Yeniden Yapılandırma Ekipleri)

USDA: United States Department of Agriculture (Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı)

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1.: İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi Ekiplerinin Çalışma Yapısı (Kipp vd., 2006:13).....	72

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası dönemde geleneksel savaşlar azalmış, orduların içinde yer aldığı ulus inşası ve barışı koruma gibi faaliyetler artmıştır. Bu faaliyetlerin artışıyla kültürel faktörler giderek daha fazla önem kazandığından durumsal farkındalık ve teknik istihbarat faktörlerinin incelenmesi yeterli gelmemeye başlamıştır. Söz konusu faaliyetler, kültürel farkındalığın askeri planlamanın ön safhasına taşınması gerektiğinin düşünülmesine neden olmuştur (CADS, 2006).

Halk merkezli çatışmaların yoğunlaştığı 21. yüzyılın başlarında, Irak ve Afganistan gibi yerlerde birbirine bağlı yerel ve küresel unsurlara karşı çıkan mevcut çatışmalar doğası gereği farklı niteliktedir. İster karar vericiler ister askeri güçler olsun, isyana karşı koymada karar vericileri desteklemeye yönelik istihbarat çabaları, etkili olabilmek için çatışmanın benzersiz doğasına uyum sağlamalıdır. Ayaklanma ile mücadelede istihbarat, öncelikle nüfus üzerinde yoğunlaşmalı ve askeri olduğu kadar siyasi, ekonomik, sosyal, insani ve kalkınma unsurlarını da ele alan tam kapsamlı bir yaklaşım benimsemelidir (Calvin, 2009).

2001 yılındaki Afganistan ve 2003 yılındaki Irak işgalleri konvansiyonel bir savaş olarak başlamış fakat işgal, ilerleyen dönemlerinde bir ayaklanma hareketine dönüşmüştür (Dixon, 2009). Literatüre bakıldığında ayaklanmaların ortaya çıkış nedenleri hakkında anlaşmazlıklar olduğu görülmektedir. Araştırmacılardan bir kısmı ayaklanmaların sebebi olarak güvenlik eksikliği; bazıları ise halka yeterli hizmet sunulamaması olduğunu ileri sürmektedir. ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'nin Irak'ı işgalinden sonra meydana gelen ayaklanmaların nedenlerini ise Black (2019) makalesinde Irak halkının işgal sürecinde yaşadığı hayal kırıklığı ve beklentilerinin karşılanmaması olduğunu belirtmiştir. Irak halkının içinde bulundukları durumla ilgili yapılan çalışmada halkın şikayetleri şu şekilde sıralanmaktadır:

Irak halkının en belirgin beklentisinin günlük yaşamlarının sürdürebilmeleri için gereksinim duydukları elektrik, su, sağlık ve iş gibi temel ihtiyaçların Koalisyon Güçleri tarafından karşılanması olduğu tespit edilmiştir.

Ayrımcılığa uğramama olarak da sınıflandırılabilir kültürel saygı, savaş sonrası için bir diğer beklenti olmuştur. Bu beklenti, Irak gelenek ve uygulamalarını takip etmeyen veya tanımayan bir devlet veya idari makamla ilgili olmuştur.

Iraklılar, özellikle Saddam Hüseyin yönetimindeki Şiiiler için daha önce engellenmiş olan “artık inançlarını yerine getirebileceklerini- din özgürlüğüne sahip olabileceklerini (Boyle, 2014’ten aktaran Black, 2014)” beklemişlerdir. Din daha önce Saddam döneminde rejime karşı uyumsuzluğu teşvik etme korkusuyla bastırılmış durumdaydı ve kurulacak olan yeni hükümetin, dinin Iraklıların günlük yaşamlarına nasıl dahil edileceği konusunda yeni bir başlangıç olarak anlaşıldı. Bu “dini eşitlik” beklentisi, Iraklılar tarafından “dinlerini yaşama ve tüm dinler arasında eşitliği sağlama özgürlüğü” olarak “ABD hükümetinden gelen eşitlik” olarak açıklanmıştır.

Temel ihtiyaçlarının karşılanması, kültürel saygı ve dini eşitliğin yanı sıra, Iraklılar kendi kabile, din, etnik grup ya da hiziplerinin temsil edilebildiği bir hükümet istemişlerdir. Çünkü bu siyasi temsil, daha önce eski rejim bünyesinde iktidarı elde edemeyecekleri yerlerde iktidara gidebilecekleri bir yol olarak görünmekteydi.

Son olarak Iraklılar güvenlik beklentisi içine girmişlerdir. Bu güvenlik beklentisi Saddam dönemindeki gibi bir “devlet güvenliği” beklentisi olmamıştır. Iraklılar savaş sonrasında kendi bireysel güvenliklerin sağlanmasını talep etmişlerdir.

Şii ve Sunni tabanlı ve ayrımcılık nedenli isyanların ortaya çıkışına bakıldığında ise; 2003 ve 2009 yılları arasında Irak’ta Şii milislerin defalarca koalisyon güçlerine meydan okuduğu ve zirvede oldukları dönemde ayda 3000’den fazla Iraklıyı öldüren mezhepler arası bir iç savaşın başlamasına ön ayak oldukları görülmektedir.

22 Şubat 2006’da Samarra’daki El-Askeri Camii’nin bombalanması, Irak’ı topyekûn etnik-mezhepsel bir iç savaşa sürükleyen dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. 2006 öncesinde de faaliyet gösteren Şii ayaklanmacı gruplar bu noktada mezhepsel şiddete çok daha fazla dahil olmuşlardır. Mehdi Ordusu mahalleleri ele geçirmeye çalışmış ve Sünnileri şiddet ve gözdağıyla mahallelerden çıkartmıştır. Mehdi ordusunun, zayıfladığı dönemde dahi örgütlenme yetisine ve mantığına sahip eylemler yaptığı görülmüştür. Mahallelerin kontrolünü ele geçirmek için şehir savaşı taktiklerini uygulamışlar ve ardından

operasyonlarını daha da genişletmek için kontrolü altındaki mahalleleri kullanmışlardır (Thurber, 2014).

Bu grupların, ABD ve müttefiklerinin sahada karşılaşmayı bekledikleri düşmanlar olduğunu söylemek mümkün değildir. Uluslararası aktörler, ayaklanmaların yalnızca askeri gücünü değil, daha da önemlisi, nüfus içindeki meşruiyetini defalarca küçümsemişlerdir (Thurber, 2014). Thurber (2014)'e göre sahadaki taktik zaferlerin ayaklanmacılar üzerinde çok az etkisi olmuştur. Çünkü bu grupların sahip oldukları güçlü halk desteği onlara ihtiyaç duydukları yeni ayaklanmacılar kazandırmıştır. Ek olarak bu grupların altyapılarının dağıtılmasının da onların sağladığı sosyal destekle yaşamlarını sürdüren halk üzerinde koalisyon güçlerine karşı nefreti körükleyebildiği değerlendirilmiştir.

Ayaklanmalar neticesinde 2006 yılının başlarına gelindiğinde, ABD ordusu yoğun bir adaptasyon ve değişim dönemine girmiştir (Kilcullen, 2010). Bu değişim döneminin başlamasından hemen önce antropolog Montgomery McFate, ordu ile antropologların işbirliği içinde olması gerektiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda Andrea Jackson ile birlikte 2005 yılında “Savunma Bakanlığı’nın Kültürel Bilgi İhtiyaçları için Organizasyonel Çözüm” (*An Organizational Solution for DOD’s Cultural Knowledge Needs*) adlı çalışmayı kaleme almışlardır. Bu çalışmada politika geliştirme ve askeri operasyonlar için faydalı olacak kültürel bilgiyi üretmek, toplamak ve merkezileştirmek için Savunma Bakanlığı içinde uzmanlaşmış bir organizasyon geliştirerek bu boşluğun hızlı ve etkili bir şekilde azaltılabileceğini öne sürülmüştür.

Bu kapsamda tezde;

Kültür, kültürel farkındalık, kültürel anlayış ve kültürel istihbarat kavramlarının açıklanması,

Ayaklanmalara sebep olan etkenler incelenmesi ve ayaklanmalar ile kültürel faktörler arasındaki bağın ortaya konması,

ABD’nin Irak işgali sırasında meydana gelen ayaklanmalar hakkında bilgi verilmesi ve ayaklanmaların çıkmasındaki etkenlerin ayrıntılı olarak incelenmesi,

ABD'nin 2006 yılında yayınladığı FM 3-24: Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (*Counterinsurgency Doctrine*) kapsamında ayaklanmalara karşı koyma stratejisinin kültürel istihbarat açısından incelenmesi,

Kültürel istihbaratın ayaklanmalara karşı koyma stratejisinde ne kadar etkili olduğunun ölçülebilmesi için 2006 öncesi ve sonrası dönemin karşılaştırılmasının yapılması amaçlanmaktadır.

ABD'nin Irak işgali sırasında meydana gelen ayaklanmaların kültürel anlamda analizinin yapılmasını ve 2006 yılında ABD'nin yayınladığı FM 3-24: Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (*Counterinsurgency Doctrine*) bağlamında yürüttüğü faaliyetlerin incelenmesi amaçlanıyor.

Temel Sorunsal

Ayaklanmalara karşı koyma stratejisi kapsamında başarı için kültürel istihbarata ihtiyaç var mıdır? ABD'nin Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini kapsamında başlattığı kültürel istihbarat çalışmaları başarılı olmuş mudur? Problemleri araştırmanın ana problemleridir.

Varsayımlar

Ayaklanmalara karşı koyma stratejisinin başarılı olabilmesi için öncelikle ayaklanmaların ortaya çıkışında önem verilmesi gereken kültürel faktörler belirlenmelidir. Bu sayede stratejinin temel hedefler ve hedeflere ulaşma amacıyla kullanılacak araçlar daha verimli şekilde ortaya konabilecektir.

ABD, ayaklanmalara karşı koyma stratejisi kapsamında kültürel istihbaratı etkin şekilde kullanabilmiştir.

21. yüzyılın başlarında artış gösteren halk-merkezli çatışmalar neticesinde ülkelerin içerde ve dışarıda karşılaştığı ayaklanmalara karşı koymaya yönelik yürüttüğü faaliyetlerin istihbarat anlayışında da ciddi değişikliklere neden olduğunu söylemek mümkündür. 2003 yılında ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'ı işgal etmesinin ardından meydana gelen ayaklanmalarla mücadelede 2003-2004 yılları arasında verdiği kayıplardan sonra ABD, bakış açısını değiştirmiş; ayaklanmaların altında yatan sosyal çatlaklar ile siyasi

rekabetin anlaşılabilmesi için çalışmalara başlamıştır (Godfroy vd, 2020). İlk olarak, ABD’li antropologlar Andrea Jackson ve Montgomery McFate’in antropolojinin askeri alanda kullanılmasının ayaklanmalarla mücadelede başarıyı sağlayacağı (McFate & Jackson, 2005) fikri o dönemde ABD’li karar alıcılar tarafından kabul görmüş ve 2006 yılında Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (2006) yayınlanmıştır. Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini’nde ayaklanmalara karşı koymada gereksinim duyulan istihbaratın nasıl olması gerektiği ifade edilmiş; kültür kavramına değinilmiş ve operasyon icra edilecek bölgedeki kültürel yapının bilinmesinin önemi vurgulanmıştır.

Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini, ayaklanmalara karşı koyma stratejisi kapsamındaki istihbaratın klasik istihbarattan farklı olduğu ifade edilmiş ve açıklanmıştır. Ayaklanmalara karşı koymada istihbaratı klasik istihbarattan ayıran temel özelliğin örneğin sadece yollar gibi fiziksel iletişim hatlarını içermesinin yanı sıra toplumsal ve siyasi örgütlenmeler, sosyo-ekonomik durum ve kültürel yapının da bilinmesini gerektirmesi olarak gösterilmektedir. Örneğin, Irak ve Afganistan’daki aşiret ve aile gruplarının bağları ülke sınırlarının dışına çıkmaktadır ve sınırları aşan bu tür bağlar ayaklanmacılar için ülkeleri dışında güvenli bir sığınak sağlar. Bu şekilde incelendiğinde ayaklanmalara karşı koymada istihbaratın klasik istihbarata göre daha geniş olduğu ve asıl odak noktasının toplum olduğunu söylemek mümkündür.

Kültürel istihbarat toplamaya yönelik geliştirilen Bölgesel İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi (*Human Terrain System-HTS*) gibi projelerle birlikte bu alanda yapılan akademik ve bilimsel çalışmalar çoğalmıştır. Kültürel istihbarat alanında yabancı dilde özellikle 2006 yılı sonrası ilgi artmış fakat aynı zamanda kültürel istihbarat kavramına ve uygulamalarına eleştirilerin yöneltildiği (AAA Executive Board, 2007) de görülmüştür. Bu alanda gelişen yabancı literatür kültürel istihbaratı farklı boyutlarıyla ele alırken Türkçe literatür kültürel istihbarat kavramının az sayıda incelemesiyle zayıf kalmıştır.

2011 yılında ABD’nin Irak’tan çekilmesinin ardından kültürel istihbarata olan yoğun ilgi azalmış ve kültürel istihbarat toplamak için geliştirilen Bölgesel İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi 2014 yılında sonlandırılmıştır (Özer, 2018). Kültürel istihbarat kavramına yönelik ilgi bugün, 2006 yılındaki kadar yüksek olmasa da insanların yer aldığı çatışma ortamlarında kültürel farkındalığın öneminin göz ardı edilemez olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde yapılacak olan tezin ABD'nin Irak işgali sırasında meydana gelen ayaklanmaların kültürel dinamiklerini inceleyerek, 2006 öncesi ve sonrası dönemin karşılaştırmasını yaparak ayaklanmalara karşı koymada kültürel istihbaratın ne derecede başarılı olduğunu ortaya koyması bakımından Türkçe yazına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmada ABD'nin Irak'ta bulunduğu 2003-2011 yılları arasında meydana gelen ayaklanmalardan genel hatlarıyla bahsedilecek; Şii ayaklanmalar ayrıntılı olarak incelenecektir.

Ayaklanmalara karşı koyma faaliyetleri halk-merkezli yaklaşım yani halk ve ayaklanmacı gruplar arasındaki bağlantının kesilmesini hedefleyen yaklaşım (Demir, 2020) bağlamında ele alınacaktır.

Araştırmanın Türü

Araştırma, nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma, istatistiksel prosedürler veya diğer ölçüm yöntemleriyle elde edilmeyen sonuçlar üreten herhangi bir sosyal bilim araştırması olarak tanımlanabilir. Verilerin bir kısmı ölçülebilir, ancak analiz niteldir. İnsanların yaşamları, hikayeleri ve davranışları hakkındaki araştırmalara atıfta bulunabilir ve ayrıca organizasyonları, ilişkileri ve sosyal hareketleri incelemek için de kullanılabilir (Bouma ve Atkinson, 1995).

Araştırma deseni ise vaka çalışması üzerinden inşa edilecektir. Vaka çalışması, "Neler oluyor?" Sorusuna yanıt verebilmektedir. Bir vaka çalışmasında, tek bir vaka belirli bir süre incelenir ve sonuçlar kaydedilir. Bir vaka çalışması, bir kişi, bir grup, bir aile, bir sınıf, bir kasaba, bir millet olabilir. Vaka çalışmasının amacı açıklamadır. Ne oluyor? X ve Y arasında bir ilişki var mı? Karşılaştırma yapılabileceği gibi tek bir değişkene odaklanan bir vaka çalışması yapmak da mümkündür. Bir vaka çalışmasındaki kilit unsur, bir gruba odaklanması ve başka bir grupla hiçbir karşılaştırma yapılmamasıdır (Bouma ve Atkinson, 1995).

Veri Toplama Tekniği

Nitel araştırma tekniklerinden içerik analizi tekniği kullanılarak birincil ve ikincil veri kaynaklarından yararlanılacaktır. Nitel araştırmada, metinleri, resimsel bilgileri, röportajları ve web sayfalarını analiz etmek için içerik analizi tekniği sıklıkla kullanılmaktadır (Adams, Khan, Reaside ve White, 2007).

Araştırmada kültürel istihbarat ile ilgili yazılmış makale, tez ve kitaplardan yararlanılacaktır. Konuyla alakalı ABD'nin resmî web sitelerindeki haberler, raporlar, kitaplar ve makaleler incelenecektir. Araştırma konusuyla ilgili haberler ve röportajlardan yararlanılacaktır.

Veri Kaynakları

Kültür, kültürel istihbarat, ayaklanmalar ve ayaklanmalara karşı koyma ile ilgili bilimsel kaynaklar ve bu kavramlara özellikle de kültürel istihbarata yönelik ABD'nin yayınlamış olduğu el kitapçıklarından veriler toplanacaktır. Bunlara ek olarak Arapça, İngilizce ve Türkçe dillerindeki gazete, dergi, düşünce kuruluşlarının raporları ve web sitesi gibi kitle iletişim araçlarından da veri toplanacaktır.

Verilerin Analizi

İkincil veri kaynaklarından elde edilen verilerin içerik analizi yapılacak ve elde edilen analizin sonucu araştırmanın amacına ve problemine uygun olarak yorumlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE KÜLTÜR, İSTİHBARAT VE KÜLTÜREL İSTİHBARAT, AYAKLANMALAR VE AYAKLANMALARA KARŞI KOYMA

1.1. Kültür Kavramı

Bu çalışmanın temel kavramlarından biri olan kültür/kültürel antropoloji; antropoloji biliminin alt dallarındandır. Antropoloji; tarih öncesi kökenlerden itibaren başlayarak günümüze yani çağdaş insan çeşitliliğinin de dahil edilerek, insanlığın incelenmesidir. Antropoloji; tarih, psikoloji, ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi insanlığı inceleyen diğer disiplinlerle mukayese edildiğinde zaman ve konu bakımından çok daha geniş ve kapsamlı olduğu görülmektedir (Miller, 2017:2).

Antropologlar genellikle dört alanda uzmanlaşma eğilimindedirler. Bu alanlar; Fiziksel Antropoloji, Kültürel Antropoloji, Arkeoloji ve Linguistik/Dilbilimsel Antropolojidir. Bu dört alan kendi başına antropoloji bilimine yeni bir yaklaşımda veya katkıda bulunabiliyor olsa da aralarında kesin bir ayrım olduğunu ve birbirlerinden bağımsız geliştiklerini söylemek doğru değildir. Zira her biri ortak bir birikimden yararlanmaktadır. Bu bağlamda tüm bu alanlar insanlar arasındaki ortak özellikler ve farklılıklara dair zaman ve mekan bağlamında inceleme yapmakta ve veriler toplayıp bu verileri analiz etmektedirler (Haviland vd., 2008: 7).

Antropoloji biliminin tarihsel süreçteki gelişimine bakıldığında kurucusunun Herodot (M.Ö.484-425) olarak kabul edilmektedir. Esas olarak tarih yazıcılığıyla bilinen Herodot buna ek olarak Batı Asya ve Mısır'ın çeşitli bölgelerinden Karadeniz'in kuzey kıyısındaki İskitlere kadar ayrıntılı gezi yazıları da yazmıştır (Eriksen ve Nielsen, 2001: 2-3). Yine sosyoloji biliminin öncülerinden sayılan İbn Haldun (1332-1406) da eserlerinde insan, toplum ve medeniyet gibi kavramlara değinmiştir. Herodot, İbn Haldun ve diğer pek çok gezginin kültürler arasındaki farklılıklara dair yaptıkları çalışmaların antropoloji biliminin başlangıcı olduğunu söylemek mümkündür. Fakat bu bağlamda ele alındığında antropoloji biliminin tarihinin oldukça eskiye dayandığını söylemek mümkün olsa da bu alandaki bilimsel çalışmaların, Avrupa ve Amerika'da sanayileşme sonucu ortaya çıkan toplumsal

sorunlar, evrim teorisinin yükselişi ve sömürgecilik neticesinde 19. Yüzyılda başladığı görölmektedir. (Welsch ve Vivanco, 2015: 1-2).

19. Yüzyılda başlayan antropolojik çalışmalar kapsamında kültürel antropoloji alanı da gelişmeye başlamış ve kültür kavramının bilimsel tanımı ilk olarak Sir Edward Burnett Taylor tarafından 1871 yılında yapılmıştır. Tylor kültürü "İnsanın toplumun bir üyesi olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, gelenek ve diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütünü" olarak tanımlamaktadır. Tylor'ın yaptığı bu tanımdan sonra "kültür" kavramı üzerine pek çok tanım yapılmıştır. A. L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn, literatürde 100'den fazla kültür tanımının olduğunu 1952'de yaptıkları bir çalışmada belirtmişlerdir (Kroeber ve Kluckhohn, 1952'den aktaran Haviland, vd., 2008: 26).

Anlaşılabacağı üzere pek çok farklı şekilde açıklanan kültürün halihazırda kabul görmüş tek bir tanımı bulunmamaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre ise kültür beş şekilde tanımlanmıştır. Bunlardan ikisi; *"Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin."* ve *"Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü"* şeklindedir (Türk Dil Kurumu, 2023).

Polonyalı antropolog Malinowski (1961)'ye göre ise kültür; araçlardan ve tüketim mallarından, çeşitli sosyal gruplar için anayasal tüzüklerden, insan fikirleri ve zanaatlarından, inançlardan ve geleneklerden oluşan ayrılmaz bir bütündür. Malinowski (1961) eserinde kültürün ister ilkel ister gelişmiş toplumlarda olsun insanın maddi, insani veya manevi/soyut sorunlarla başa çıkabilmesine yarayan bir araç olduğunu belirtmiştir. Malinowski'ye göre; bu sorunlar, insanın birtakım ihtiyaçları olan bir bedene sahip olması ve yaşadığı çevrenin onun ihtiyaçlarını karşıladığı gibi birçok tehlikeyi de içinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Malinowski'ye göre kültür; bu sorunların çözümü için kişinin bazı ihtiyaçlarını karşılanması gerekmektedir. Bu üç temel ihtiyaç şu şekildedir;

- Beslenme, üreme, hijyen gibi temel biyolojik ihtiyaçlar,
- Hukuk, eğitim, ekonomik örgütlenme gibi ihtiyaçlar,

- Sanat, eğlence, din ve ilim gibi bütünleştirici ihtiyaçlar (s. 37-42).

1.1.1. Kültürün Özellikleri

Kültür Öğrenilir: Ralph Linton (1936) “*The Study of Man*” adlı eserinde alışkanlıkların yeni kuşaklara ebeveynleri tarafından aktarıldığını, yeni kuşakların da edindikleri deneyimler sonucu mevcut alışkanlıklarına birtakım eklemeler ve değişiklikler yaparak kendilerinden sonraki kuşağa aktardığını ifade etmiş ve bu durumu sosyal kalıtım şeklinde tanımlamıştır. Linton’a göre; çift bir kalıtım çizgisi vardır. Bireyin fiziksel yapısı ve buna doğrudan bağlı olan içgüdüsel davranışı biyolojik olarak kalıtsaldır. Öğrenilmiş davranışlarının büyük bir kısmı ise sosyal olarak kalıtsaldır. Sosyal kalıtım insanlarda bireyin davranışının şekillenmesi konusunda baskın bir rol oynamıştır (Linton, 1936: s.76-77).

Genel bir çerçeveden bakıldığında ise tüm insanların öğrenme yeteneğiyle doğduğu ifade edilir. Kültür de insanların doğduklarında sahip olmadıkları fakat doğdukları andan itibaren başlayarak zamanla öğrendikleri bir kavramdır. Küçük yaşlardan itibaren belli bir şekilde düşünür ve davranırız. Bu nedenledir ki; inançlarımız ve davranışlarımız bize doğal gözüktür. Kültürü öğrenme süreci antropologlar tarafından “kültürlenme” olarak tanımlanmıştır. Daha geniş tanımıyla kültürlenme, bir toplumun kültürel kurallarının ve mantığının öğrenildiği süreçtir (Welsch ve Vivanco, 2015: 24).

Kültür Paylaşılır: Toplumu, ortak bir bölgede yaşayan aynı dili ve kültürü paylaşan, hayatta kalma ve refah içinde yaşayabilmek için birlikte hareket eden düzenli bir grup veya birbirine bağımlı insan grupları olarak tanımlamak mümkündür (Haviland vd., 2008: 27). Bireyler, içinde bulundukları toplum yoluyla hayata bakış açılarını belirlerler ve hayatlarını düzene sokarlar. Öyle ki kişinin herhangi bir konu hakkındaki fikri yaşadığı toplumun toplu olarak uygun veya uygunsuz olarak tanımladığı şeye dayanmaktadır (Welsch ve Vivanco, 2015: 28).

Kültür, toplumdaki tüm bireyler tarafından paylaşılsa da kültürün tüm bireyler için tek bir şeklinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Kültür, aynı toplumdaki iki insan için farklı versiyonlarda paylaşılabilir. Örneğin, aynı toplumda yaşayan kadın ve erkek veya yaşlı ve genç bireyler için kültür farklı roller biçmiştir. Daha geniş toplumlar içinde ise; cinsiyet ve yaş faktörlerinin yanı sıra geniş toplumun kapsayıcı kültürünü paylaşan fakat kendine ait

ayırt edici ve farklı kültürel yaklaşımları olan çeşitli alt gruplar söz konusudur. Bu alt grupların paylaştığı ortak kültüre *alt kültür* denmektedir (Haviland vd., 2008: 28-29).

Kültür Sembollere Dayanır: Sembol; bir şeye keyfi olarak verilen ve onu anlamlı bir şekilde temsil eden bir işaret, ses, amblem veya eylem olarak tanımlanabilir (Haviland vd., 2008:32). Kültür; kahvaltı yapmaktan, selamlaşmaya, çalışmaya, dini yaşayış şekline ve eğlence biçimlerine kadar sembollere dayanır ve bu semboller aracılığıyla düzenlenir. Semboller keyfi, tahmin edilemez ve çeşitlidir. Bu nedenle farklı bir kültürün bir şeyi nasıl sembolize edeceğini önceden bilebilmek mümkün değildir (Miller, 2017:16).

Sembol, fiziksel bir forma sahip olabileceği gibi bir renk, ses, koku veyahut bir nesnenin hareketi şeklinde de olabilir. Yukarıda da bahsedildiği gibi hiçbir sembol, fiziksel biçimine göre anlam kazanmamıştır. Örneğin: Yeşil, sarı ya da başka bir renk yas rengi olabilir veya mor her kültürde kraliyet rengi değildir. Çin Mançuraları arasında kraliyet rengi sarıdır. Sembollerin anlamları, onları kullanan kültürler tarafından türetilir ve belirlenir (White, 1949:25).

Kültür Dinamiktir/Değişir: Franz Boas, *Race, Culture and Language* (1940: 253) adlı eserinde kültürel özelliklerin oldukça kararlı şekilde varlığını devam ettirmesine rağmen sürekli değişime uğradığını ifade etmiştir. Siyasi tutumlar, normlar, kurumlar ve ekonomik sistemler yıllar içinde sürekli olarak değişmektedir. Yakın geçmişten örnek vermek gerekirse toplumların sosyal hayatlarını ve çalışma şekillerini oldukça derinden etkileyen yeni teknolojiler geliştirdikleri görülmüştür (Varnum ve Grossmann, 2017: 1).

Kültür Entegredir: Antropologlar, karşılaştırma ve analiz yapmak amacıyla kültürü; bir bütün olarak birlikte işlev gören, farklı parçalardan meydana gelen ve iyi yapılandırılmış bir sistem olarak düşünürler. Bu farklı parçalar bahsi geçen sistemde her ne kadar antropologlar tarafından açık bir şekilde tanımlanmış ve net bir biçimde ayırt edilebilseler de bu parçaların gerçekte daha karmaşık ve iç içe geçmiş olduğunu ifade edilir (Haviland, vd., 2008:32-33). Bu sebeple, kültürün bir veya iki yönünü incelemekle sınırlı kalmak, yanıltıcı ve yanlış sonuçlara varılmasına ve bakış açısını daraltarak sınırlı bir anlayışa sahip olunmasına neden olabilir (Miller, 2017:17).

1.1.2.. Kültüre Dair Kavramlar

Kültürel Görelilik: Her insana göre kendi yaşam stili o kadar doğal ve doğru görünür ki birçoğu için kendi kültürleri dışındaki bireylerin yaşamlarını hayal etmek dahi oldukça zordur. Genellikle farklı kültürlerde yaşayan insanların birbirlerini “ilkel” ya da “gerici” olarak sınıflandırma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak antropologlar ve sosyologlar bu durumu farklı değerlendirmektedir. Onlar, doğru ve yanlışın ne olduğunun kültürden kültüre değişebileceğini ileri sürmektedirler (Rachels, 1999: 119-120).

Kültürel görelilik fikri de bu farkındalığın getirdiği bir yaklaşımdır. Bu bağlamda Melville J. Herskovits'e göre “Yargılar deneyime dayanır ve deneyim her birey tarafından kendi kültürlenmesi açısından yorumlanır”. Hollinger'ın (2008), Herskovits'den (1973) aktardığına göre ise kültürel görelilikteki ana fikir, “Yargıların deneyime dayanması ve deneyimin her birey tarafından kendi kültürlenmesi açısından yorumlanmasıdır.” Daha genel bir ifadeyle kültürel görelilik; her kültürün veya etnik grubun, başka kültürlerin değerleri ve normları temel alınarak değil, kendi değer ve davranış normları temelinde değerlendirilmesi gerektiği fikridir (Rosado, 1994: 4). Bu nedenle kültürel görelilik yaklaşımı, bu tür değerlerin başka kültürler tarafından meşru eleştiriden muaf tutulduğunu savunmaktadır (Donnelly, 1984: 400).

Etnosentrizm, bireyin ait olduğu etnik grubun veya kendi kültürünün diğer etnik gruplar ve kültürlerden üstün olduğuna ve bireyin kendi kültürel standartlarının evrensel bir biçimde uygulanabileceğine dair inancını ifade eden temel bir yaklaşımdır (Hooghe, 2008: 1). Etinson'ın (2017: 2) Sumner'dan (1906:13) aktardığına göre;

“Etnosentrizm, kişinin kendi grubunu her şeyin merkezi olduğu ve diğerlerinin ona göre değerlendirildiği şeylere ilişkin bu görüşün teknik adıdır. Her grup, kendi gururunu ve kibrini besler, kendisinin üstün olmasıyla övünür, kendi tanrılarını yüceltir ve yabancılara küçümseyerek bakar. Her grup kendi âdetlerini tek doğru zanneder ve diğer grupların başka âdetleri olduğunu gözlemlerse, bunlar küçümsemeye sebep olur.”

Buradan yola çıkarak etnosentrizmin içerdiği üç farklı unsur gözer çarpmaktadır: Her şeyin merkezine kendi grubunu yerleştirmek, kendi grubunu diğer gruplardan üstün olarak değerlendirmek, yabancılara hor görmek (Etinson, 2017: 2).

Kültür şokuna bakılırsa; insanlar, farklı ülkelere ve bölgelere farklı amaçlarla seyahat etmişler ve etmeye de devam edeceklerdir. Bu insanları sınıflandırmanın pek çok yolu vardır: Ne kadar süreyle gittikleri ne kadar uzağa gittikleri; eğitim, ticaret veya fetih amacıyla mı gittikleri; ev sahibi topluma karşı tavırların dostça mı yoksa düşmanca mı oluşu gibi faktörlerle bu kişiler sınıflandırılabilir. Her ne amaçla giderlerse gitsinler bu kişilerin etkin bir şekilde görevlerini yerine getirebilmeleri için yeni kültüre hızlı şekilde adapte olmaları önemlidir (Furham, 2012:10).

Bu adaptasyon süreci önemlidir. Fakat insanlar ilk kez yabancı bir kültüre geçtiklerinde belli bir düzeyde rahatsızlık hissederler. Kendi kültürlerinden uzak bir kültüre geçişte bazı problemlerle başa çıkmakta zorlanabilirler. Yeni kültürün farklılığı ve özümsemesi gereken yeni deneyimlerin fazlalığı karşısında insanlar güçlük yaşayabilirler (Mumford, 1998: 149). Farklı bir kültürle temas haline geçildiği bu dönemde meydana gelen çok sayıda stres faktöründen kaynaklanan bu çok yönlü deneyime ise kültür şoku denmektedir (Winkelman, 1994: 121)

Mumford'un (1998: 149) aktardığına göre Taft (1977), kültür şokunun altı yönünü: Gereken psikolojik uyumun sağlanması için ihtiyaç duyulan çabayı göstermekte zorlanma; arkadaş çevresi, statü, meslek ve mal varlığı ile ilgili bir kayıp ve yoksunluk hissi duyma; dahil olunan yeni kültürün üyeleri tarafından kabul görmemek, reddedilmek; rol, rol beklentileri, değerler, duygular ve öz kimlikte kafa karışıklığı; kültürel farklılıkların farkına vardıktan sonra şaşkınlık, endişe, hatta iğrenme ve öfke duyma hissi; yeni ortamla baş edememekten kaynaklanan acizlik duyguları şeklinde tanımlamıştır.

Kültürel şokun çözümü, kişinin yeni kültürdeki kültürel değerler, sosyal ilişkiler ve zorlukla karşılaşması muhtemel alanlarda bilgi edinmesi yoluyla gerçekleşebilir. Etkili ve sağlıklı bir uyum için kültürel olarak uygun davranışları öğrenmek ve problem çözme adımlarını uygulamak gerekir (Winkelman, 1994: 125)

Kültürel farkındalık; bir nüfusun değerlerinin, tutumlarının ve beklentilerinin sistematik olarak anlaşılmasını ve bunların bir sosyal topluluk içinde davranış kurallarına nasıl dönüştürüldüğünü ifade eder (Chen, 2011). Askeri bağlamda kültürel farkındalık, “askeri operasyonlar için kültürel alan ve kültür ile savaş arasındaki bağlantıların bilinmesi” olarak tanımlanabilir (Wunderle, 2006). Bir diğer tanım olarak ise kültürel farkındalık bir

ulusun kültürünün tüm yönlerinin anlaşılmasıdır. Farkındalık elde edildiğinde bu tür bir farkındalığı sürekli olarak yaratan araçlar istihbarat mekanizmalarına dahil edilebilir ve böylece kültürel istihbarat oluşturulabilir (CADS, 2006).

1.2. İstihbarat Kavramı

Medeniyetin başlangıcına kadar uzanan *casusluk*, son iki yüzyılda yeni bir karakter kazanmış ve profesyonelleşmiştir. Teknolojik ve ideolojik faktörlere bağlı olarak 19. yüzyılda başlayan bu değişimle beraber tarih boyunca olumsuzlanan ve yalnızca savaşlarda gerekli olduğu için meşrulaştırılmış zorunlu bir *kötülük* olarak kabul gören casusluk, istihbarata dönüşmüştür (Warner, 2014:11).

Sherman Kent (1965: vii; 3) istihbaratı, yüksek mevkide görev alan sivil ve askeri yetkililerin ulusal refahı korumak için sahip olması gereken bilgi ya da yalnızca bilgi olarak tanımlamıştır. Lowenthal'a (2008) göre ise istihbarat, çoğu insan için gizli olması dışında bilgidен farklı bir kavram olarak görülmez ancak bilgi ve istihbarat kavramları arasındaki farkı görebilmek önemlidir. Bilgi, nasıl elde edildiğine bakılmaksızın bilinebilen bir şeydir. İstihbarat ise politika yapıcılarının belirtilmiş veya anlaşılmış birtakım ihtiyaçlarını karşılayan ve bu ihtiyaçları karşılamak için toplanmış, işlenmiş ve daraltılmış bilgileri ifade eder. Lowenthal'ın deyişiyle “Bütün istihbarat bilgidir fakat tüm bilgiler istihbarat değildir.”(Lowenthal, 2008)

Warner'a (2002: 9) göre birçok farklı şekilde tanımlanan istihbaratın temel unsurlarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Tam anlamıyla etkili olabilmesi gizli kaynaklara ve yöntemlere bağlıdır.
- Devletin amaçları için devlet görevlileri tarafından icra edilir ki bu da bahsi geçen görevlilerin devletin sivil ve askeri liderlerinden talimat aldıkları anlamına gelir.
- Genellikle diğer yabancı devletlere ve yabancı şahıslara, şirketlere veya gruplara odaklanır. Şayet amaçları kendi vatandaşlarıysa bu faaliyet kolluk kuvvetlerinin ve hükümetin bir dalı hali gelir.
- Bilginin üretilmesi ve dağıtılması bağlantılıdır.
- Görevdeki hükümete atfedilemeyen yollarla yabancı kuruluşları etkilemeye yönelik çalışır.

Günümüzde modern devletler için istihbarat kaçınılmaz bir gerekliliktir. Devletlerin neredeyse hepsi istihbarat örgütlerinin vazgeçilmez olduğu görüşündedir. Bu istihbarat teşkilatlarının amacı: İlgili istihbaratı toplamak, analiz etmek ve belirlenen tehditlere karşı koyarak savunma politikasında, iç ve dış politikada devlete hizmet etmek ve desteklemek, stratejik sürprizlerden kaçınmak, uzun vadeli uzmanlık sağlamak, politika süreçlerini desteklemek ve tüm bu bilgi, ihtiyaç ve yöntemlerin gizliliğini korumaktır (Johnson, 2007: 64-1; Lowenthal, 2008: 2).

İstihbarat örgütlerinin ilk ortaya çıkış sebebi sürpriz saldırılardan kaçınmak olduğundan insanlar genellikle istihbaratı askeri bilgi birliği faaliyeti, silah yetenekleri ve sürpriz saldırı planlarını önleme açısından düşünmeye meyillidir. Bu alan istihbaratın önemli bir parçası olsa da istihbarat bundan ibaret değildir. Politik, ekonomik, sosyal, çevresel, sağlık ve kültürel istihbarat gibi pek çok farklı istihbarat türü analistlere önemli bilgiler/girdiler (input) sağlamaktadır (Lowenthal, 2008: 6-7).

1.3. Kültürel İstihbarat

Soğuk Savaş sonrası savaşlar belli ölçüde şekil değiştirmiş. Ulus inşası ve barışı koruma gibi faaliyetler artmıştır. Bu faaliyetlerin artışıyla kültürel faktörler ön plana çıkıp daha fazla önem kazandığından durumsal farkındalık ve teknik istihbarat faktörlerinin incelenmesi yeterli gelmemeye başlamıştır. Söz konusu faaliyetler, kültürel farkındalığın askeri planlamanın ön safhasına taşınması gerektiğinin düşünülmesine neden olmuştur.

2003'teki Irak işgalinde ABD, ilk etapta hızlı bir başarıya ulaşmış olsa da işgalden sonra planlarında olmayan bir düşmanla karşılaşmıştır. Iraklılar ve sivil giyimli az sayıda yabancı savaşçı, ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerini el yapımı patlayıcılar ve intihar saldırılarıyla taciz etmeye başlamıştır. 2003 yılının haziran ayının ortalarında General John Abizaid, karşı karşıya oldukları bu savaş türünün “gerilla taktikleri” olduğunu ifade etmiştir (<https://www.nytimes.com>). Bu açıklamanın kabul görmesinden sonra ABD ve müttefikleri yalnızca bu taktiklerle mücadele etmekte kalmamış, aynı zamanda ayaklanmalara karşı koyma faaliyetlerine de başlamışlardır. Yeni doktrinle beraber ABD ve müttefikleri yeni düşmanlar, yabancı bir nüfus, havada, karada ve denizde askeri gücü kullanmanın farklı yolları, alışılmadık istihbarat toplama, yerel kuvvetlerin eğitimi, yerel yönetim kurma

denemeleri, beklenmedik kültürel engeller, etik ikilemler ve propaganda zorlukları ile ilgili yoğun bir çalışmaya başlamışlardır (Keaney ve Rid, 2010: 1)

Buradan hareketle ABD'nin Irak işgalinin geleneksel istihbarat kavramının gelişimi açısından oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. ABD'nin Irak işgalinde özellikle 2003 ve 2004 yıllarında verdiği kayıplar, meydana gelen ayaklanmaları bastırmaya yönelik operasyonların başarısız olması ve hatta bastırma operasyonları esnasında Irak halkının kültürel hassasiyetlerinin iyi okunamamasından kaynaklı olarak halkın ABD askerine karşı duyduğu kinin artması ve ayaklanmaların daha da şiddetlenmesi, ABD ordusunun savaş anlayışında değişikliğe gitmesine neden olmuştur.

Bu dönemde antropolog Montgomery McFate ve Andrea Jackson ordu ile antropologların işbirliği içinde olması gerektiğini dile getirmişler ve 2005 yılında birlikte yazdıkları “Savunma Bakanlığı’nın Kültürel Bilgi İhtiyaçları için Organizasyonel Çözüm” (*An Organizational Solution for DOD’s Cultural Knowledge Needs*) adlı çalışmada politika geliştirme ve askeri operasyonlar için faydalı olacak kültürel bilgiyi üretmek, toplamak ve merkezileştirmek için Savunma Bakanlığı içinde uzmanlaşmış bir organizasyon geliştirerek bu boşluğun hızlı ve etkili bir şekilde azaltılabileceğini öne sürmüşlerdir (McFate ve Jackson, 2005). Zira ayaklanmacı gruplar, yerel kültürü herhangi bir askeri birlikten daha iyi anlayabildikleri için halkın içinde asimile olmak ve halkın yardımı ile korumasını kazanmak konusunda yabancı askeri birlikler karşısında büyük bir avantaja sahiptirler. Bu nedenle ayaklanmacı ve terörist grupların zayıflatılması için ayaklanmaları bastırmak isteyen devlet tarafından halkın desteğinin başarılı bir şekilde kazanılması amaçlanır. Bu amaç doğrultusunda halkla iş birliği için halkı ve kültürünü anlamak gereklidir. Böylece ayaklanmacı grupların eylemlerini halkın şikayetlerine çözüm olarak meşrulaştıran propagandalar baltalanarak yerel halkın ayaklanmacılara verdiği destek en aza indirilebilir (Dostri vd Michael, 2019).

Yine ABD'nin 2006 yılında yayınladığı FM 3-24: Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (*Counterinsurgency Doctrine*)’nde ifade edildiği gibi;

“Başarılı bir ayaklanmalara karşı koyma faaliyeti yürütmek için kültürel bilgi esastır. Neyin ‘normal’ ya da ‘rasyonel’ olduğuna dair Amerikan yargıları evrensel değildir. Aksine, diğer toplumların üyeleri genellikle farklı rasyonellik

kavramlarına, uygun davranışa, dini bağlılık düzeyine ve cinsiyete ilişkin normlarına sahiptir. Bu nedenle dışarıdan bir gözlemciye anormal veya garip görünen şey, bir grup üyesine oldukça normal görünebilir. Bu nedenle ayaklanmayı bastıranlar -özellikle komutanlar, planlamacılar ve küçük birlik liderleri- normallik ideallerini yabancı bir kültürel soruna empoze etmekten kaçınmaya çalışmalıdırlar.” (Nagl vd., 2008: 27).

Ayaklanmalara karşı koyma stratejisi bağlamındaki yürütülen “Kalpler ve Zihinler” operasyonları, yerel kültürel uygulamaların farkındalığına ve anlaşılmasına dayanır. Duvesteyn’in (2010) de makalesinde Daniel Marston ve Carter Malkasian’dan alıntılıdığı gibi “Ayaklanmada taktiksel mükemmellik, siyasi ve sosyal bağlam göz ardı edildiğinde veya yanlış yorumlandığında çok az şey ifade eder.” Calvin de (2008: 57) ayaklanmaların analiz edilebilmesi ve bastırılabilmesi için kendi içinde mezhepsel, kabilesel, etnik veya diğer birçok bölünmeyi içeren nüfusun bu bölünmelerinin tanınmasının ve anlaşılmasının kritik önem taşıdığını belirtmiştir.

“Kalpler ve zihinler” tabiri genellikle isyan bastırmaya yönelik daha az zorlayıcı bir yaklaşımla ilişkilendirilmektedir ve bu yaklaşım, halkın kalplerini ve zihinlerini kazanmak için “minimum güç” kullanmanın önemini vurgular (Dixon, 2009: 353).

Düşük yoğunluklu çatışmalar üzerinden kültürel istihbaratın gerekliliklerini ise şu şekilde aktarmak mümkündür: Ayaklanmaya karşı mücadelede genel olarak “kalpler ve zihinler” yaklaşımı hakimdir. Bu yaklaşım bölgede operasyon düzenleyen devletlerin, ihtiyaçlarına önem verildiğinden ve sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmeye çalışıldığından emin hale getirilen halkı kendilerine destek vermeleri için ikna etmesini gerektirir (Duyvesteyn, 2011).

Kültürel istihbaratın ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Fakat Özer’e (2018) göre kültürel istihbarat “Kültürel bilginin, düşman veya düşman olması muhtemel tehditler ile harekât çevresini nasıl etkilediğini ve harekât planlarını nasıl yönlendirdiğini analiz etmeyi hedefleyen bir istihbarat alanı” olarak tanımlanabilir.

Irak gibi nüfusunun farklı etnik, dini ve mezhepsel gruplardan meydana geldiği bir ülkeye düzenlenecek askeri harekatlardan önce bölgenin insani dokusunun iyi incelenmesi gerekmektedir. Kültürel istihbarat yalnızca ayaklanmalarla mücadele ve bölgedeki istikrarı

sağlamak için değil, ayrıca bölgeye gidecek olan askerin harekât alanında yaşaması muhtemel olan kültür şokunun önüne geçilmesi için de önemlidir (Özer, 2018: 113).

1.4. Ayaklanmalar ve Ayaklanmalara Karşı Koyma

1.4.1. Ayaklanmalar

Ayaklanma, yerleşik bir hükümetin veya işgalci gücün meşruiyetini yıkmaya veya yerinden etmeye ve düzensiz askeri güçler ve yasadışı siyasi örgütler kullanarak bir bölgenin kaynaklarını tamamen veya kısmen kontrol etmeye yönelik uzun süreli bir siyasi-askeri mücadeledir. Çoğu ayaklanmacı grubun ortak paydası, bir nüfusun veya belirli bir bölgenin, kaynakları da dahil olmak üzere kontrolünü ele geçirme hedefidir. Bu amaç, ayaklanmacı grupları terör örgütlerinden ayırmaktadır. Bir hareketi ayaklanma olarak tanımlamanın, hareketin veya davasının meşruiyetine ilişkin normatif bir yargıyı ifade etmediğini belirtmekte fayda vardır: Ayaklanma terimi basitçe çatışmanın doğasının bir tanımıdır (CIA, 2017: 1).

ABD Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini'ne göre ayaklanma; yıkma ve silahlı çatışma yoluyla oluşturulmuş bir hükümeti devirmeyi amaçlayan örgütlü bir harekettir. Başka bir deyişle ayaklanma, ayaklanmacıların kontrolünü artırırken yerleşik bir hükümetin, işgal gücünün veya diğer siyasi otoritenin kontrolünü ve meşruiyetini zayıflatmak için tasarlanmış organize, uzun süreli bir siyasi-askeri mücadeledir (Kilcullen, 2010).

Ayaklanmacılar, devletlere karşı birtakım avantajlara sahiptir. Zira devletler, ayaklanmacıların aksine savaşlarda bazı yaptırımlara tabidir. Bu yaptırımlar uluslararası anlaşmalarda uyulması gereken kuralların ihlal edildiği hallerde uygulanmaktadır. Bu durum devlet olmanın bir gerekliliğidir. Diplomatik veya ekonomik şekillerde gelebilecek olan bu yaptırımlar, devletin altyapısına ya da nüfusuna zarar vermek için güç kullanmaya kadar değişiklik gösterebilir. Fakat devlete sahip olmayan ayaklanmacıların doğrudan saldırıya ya da yaptırıma uğramaları daha düşük ihtimaldir (O'Neill, 2008: 45).

Ayaklanmaların kritik bileşenleri; yönetici ve yönetici olmayan gruplar arasındaki asimetrik ilişki ve temel odak noktasında meşruiyet tartışması oluşturmaktadır. Ayaklanmaları, devletlerarası çatışma ya da iç savaştan bu iki faktör ayırmaktadır. Yine bu

faktörler tarafsız nüfusa, savaş halindeki gruplardan herhangi birinin meşruiyetini belirlemede kilit bir rol biçer (Calvin, 2009: 55).

1.4.1.1. Ayaklanmaların Sebepleri

1.4.1.1.1. Motive Edici Faktörler

Motivasyonlar ya da şikayetler, hoşnut olunmayan durumlar çatışma içinde iki grubu da yönlendirmektedir (Calvin, 2008: 58). Kurtuluş isyanları, yabancı devletlerin işgaliyle “doğal” harekete geçirici faktörlere sahiptirler. Fakat ulusal/yerel isyanlar motivasyon için; birleştirmek, ilham vermek, mevcut sistemin adaletsizliğini ve meşru olmayışını açıklamak ve bu sistemi değiştirmek ya da devirmek için şiddet kullanımını makul hale getirebilmek için bir ideolojiye bağlı olurlar. Zira önyargılar, eğilimler, şikayetler, kırgınlıklar, umutlar, istekler, inançlar, kültürel değişkenler, tarihsel faktörler ve sosyal normlar üzerinde kurulu olan mantıklı bir ideoloji, mevcut hoşnutsuzluk ve öfkeyi açıklar ve çare sunar (Metz ve Millen, 2004: 7).

Büyük çaplı ayaklanmalarda birbirleriyle rekabet eden motivasyonlara sahip farklı gruplar olabilir. Ayaklanmaların daha iyi anlaşılabilmesi için bu motivasyonların tanınması ve anlaşılması elzemdir. Ayaklanmacıların motivasyonları çatışma devam ederken değişime uğrayabilir ama ayaklanmayı ortaya çıkaran temeldeki asıl faktörler, ayaklanmanın kökenlerini ve ilk halini anlama konusunda önemlidir (Calvin, 2008: 58).

1.4.1.1.2. Devletlerin Yönetim Baskıcı veya Zayıf Olması

Ayaklanmaların başarılı olabilmesi ve ayaklanmacıların halkın desteğini alabilmeleri için birtakım şartların uygun olması gerekmektedir. Bu doğrultuda, ayaklanmacılar, halkın desteğini kazanmak için faaliyet gösterecekleri siyasi, maddi ve psikolojik ortamların başarılı bir şekilde oluşturulması için zemin hazırlar. Yerel yönetim etkin olmak ve meşruiyetini artırmak için ne kadar çaba gösterirse ayaklanmaların şiddete dönüşmesi ihtimali o kadar düşer (Gompert ve Gordon IV, 2008: 33).

Devletler/yerel yönetimler güç kullanımı konusunda orantılı olmak durumundadırlar zira sert bir müdahale sonucu halkı kendilerine karşı yabancılaştırabilir ve ortaya çıkması muhtemel bir ayaklanmacı gruba veya gruplara destek üretme riski yaratabilirler. Fakat zayıf

bir müdahale veya müdahalede başarısızlık, ayaklanmacıların korku unsurlarını ortadan kaldıracaktır. Bunlara ek olarak; etnik, dini veya diğer başka özellikleri nedeniyle baskı gören bir grup için o kimliğin önemi artar (Byman, 2007: 21-22).

1.4.1.1.3. Halk Desteği

Ayaklanmacılar, hayatta kalabilmek ve stratejilerini uygulamak için halkın sempatisini kazanmaya, provokasyonlara tepki göstermesini sağlamaya ve tamamen aktif desteğini elde etmeye ihtiyaç duyarlar. Halk, bahsedilen şekilde hareket etmezse ayaklanmacılar, halkın içinde rahatça dolaşamaz, kaynak (para, insan kaynağı, gıda, silah vb.) toplayamaz ve çöküş başlar (Kilcullen, 2010: 8).

1.4.1.2. Ayaklanmaların Çeşitleri

Ayaklanmalar, tanım gereği, mevcut düzeni siyasi, ekonomik, ideolojik veya dini amaçlarına uygun bir düzen ile değiştirmeye çabalarlar. Ayaklanmalar oldukça karmaşık olma eğilimindedir ve hiçbirini birbirine benzemez (Gompert ve Gordon IV, 2008: 23). Gompert ve Gordon IV 2008 (s. xxx) yılında yazdıkları raporda ayaklanmaları dört başlık altında çeşitlendirmişlerdir.

- Yerel Ayaklanmalar: Sebep, kapsam ve etkileri bakımından bağımsız ayaklanmalardır. Küreselleşmeyle birlikte yerel isyanların azaldığı düşünülse de bu tür ayaklanmalar yüzde 60 oranıyla en yaygın ayaklanma türü olmaya devam etmektedir. Çünkü toplumsal olarak çok parçalı zayıf devletler küreselleşme çağında ayaklanmalara karşı savunmasızdır.
- Yerel/Uluslararası Ayaklanmalar: Ayaklanmacılar genellikle para, silah, eğitim, medyada yer alma, insan kaynağı/savaşçılar ve propaganda gibi konularda dış destek ararlar ve alırlar. Fakat destek dışarıdan alınsa da bu ayaklanmaların sonuçları yerel etkenler, yerel ayaklanmacılar ve yerel nüfus tarafından belirlenir.
- Küresel/Yerel Ayaklanmalar: Dışarıdan destek alan yerel ayaklanmalar daha geniş bir bölgede ya da küresel ölçekte faaliyet gösterebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ayaklanmaların sadece yüzde 5'i bu kategoride olmuştur. Fakat küreselleşmeyle birlikte özellikle dini saldırganlığın arttığı köktendinci Müslümanların arasında en hızlı büyüyen tür haline gelmiştir. Bu tür isyanlar her ne kadar farklı olsa da esnek ya da sıkı şekilde ortak bir gündeme, amaca

sahiptirler. Bu tip ayaklanmalar, çok karmaşık ve dinamik olduğundan, bastırılmaları oldukça zordur.

- Küresel Ayaklanmalar: İsyanlar sadece devletleri değil, ulus-devlet düzeninin kendisini de hedef alabilir. Hedefleri ne kadar büyük ve etkileyici olursa, küresel ayaklanmacılar kritik kitleye ulaşmak için o kadar az yetenekli olmuşlardır. Güçlerini bir ya da birkaç ulus-devlette yoğunlaştırmazlarsa, durma eğilimindedirler.

1.4.2. Ayaklanmalara Karşı Koyma

FM 3-24: Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini'nde (Counterinsurgency Doctrine) "Bir hükümetin ayaklanmayı bastırmak için attığı askeri, paramiliter, politik, ekonomik, psikolojik ve sivil eylemler" ayaklanmalara karşı koyma olarak tanımlanmıştır (Nagl, Amos, Sewall ve Petraeus, 2008: 1). Bu nedenle "ayaklanmalara karşı koyma", hükümetlerin ayaklanmaları bastırmak için aldığı tüm önlemleri tanımlayan kapsayıcı bir terimdir. Bu önlemler politik, idari, askeri, ekonomik, psikolojik veya bilgi amaçlı olabilir ve neredeyse her zaman birlikte kullanılır (Kilcullen, 2010:1).

Calvin (2010) ayaklanmalara karşı koymanın dört temel ilkesini şu şekilde sıralamıştır:

- Güç uygulamasını en aza indirmeye ve uzlaşmaz ayaklanmacıların tarafsız sivillerle ve uzlaştırılabilir ayaklanmacılarla bağlantı kurmasını engellemeye vurgu yapan nüfus merkezli güvenlik,
- Yerli nüfusun gerçek bir temsilini sağlarken, artan etkinlik ve kurumsal kapasite yoluyla yerel yönetimin meşruiyetini artırmak,
- İsyanla mücadelede yer alan tüm örgütlerde kurumsallaştırılmış öğrenme ve esneklik,
- İlgili tüm tarafların çabalarını birleştiren ve nüfusu ve meşru bir hükümetin kurulmasını etkileyen tüm faktörlerin gerçekçi sınırlamalar içinde kapsamlı bir görünümünü alan tam kapsamlı ayaklanma bastırma (s.62).

Ayaklanmalara karşı koymada uzun vadeli başarı, insanların kendi sorumluluklarını üstlenmesine ve hükümetin koyduğu kurallara uymalarına bağlıdır. Bu koşulların sağlanması, hükümetin, ayaklanmanın ortaya çıkmasına neden olan pek çok faktörün ortadan kaldırmasıyla mümkün olur. Ayaklanmayı bastırma faaliyeti yürüten güçler, o

ülkenin veya rejimin, sosyal hizmet kurumlarının kurulmasına, ekonomik faaliyetlerin gelişmesine izin verecek olan güvenlik ve hukuk üstünlüğünü sağlamasını amaçlar. Siyasi ve askeri karar alıcılar, ayaklanmaların karmaşıklığını hafife almamalı ve ayaklanmalara karşı koyma faaliyetlerinin yalnızca silahlı kuvvetler tarafından yürütülebileceğini düşünmemelidirler (Nagl vd., 2008: 2).

FM 3-24: Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini'nin (Counterinsurgency Doctrine) ayaklanmalara karşı koyma stratejisi kapsamındaki istihbaratı, klasik anlamdaki istihbarattan bazı özellikleri bakımından ayırdığı görülmektedir. Ayaklanmalara karşı koymada istihbaratın kültürel istihbaratla ilgili olan maddelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Ayaklanmalara karşı koyma bir istihbarat savaşıdır. Ayaklanmalara karşı koymadaki istihbaratın işlevi, nüfus, ev sahibi ülke ve ayaklanmacılara vurgu yaparak operasyonel ortamın anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.
- Ayaklanmalara karşı koymada istihbarat insanlarla ilgilidir. ABD kuvvetleri, ev sahibi ülkenin halkını, ayaklanmacıları ve ev sahibi ülke hükümetini anlamalıdır. Komutanlar ve planlayıcılar, bireylerin ve grupların kültürleri, algıları, değerleri, inançları, çıkarları ve karar verme süreçleri hakkında iç görüye sahip olmalıdır.
- Tüm operasyonların bir istihbarat bileşeni vardır. Bunun nedeni bölgede bulunan tüm askerler, insanlarla etkileşime girdiklerinde potansiyel istihbarat toplayıcıları haline gelmektedirler. Bu nedenle operasyonlar her zaman istihbarat toplama gereksinimlerini içermelidir.
- Ayaklanmalar yereldir. Zaman ve mekânda büyük farklılıklar gösterirler. Bir taburun karşı karşıya olduğu ayaklanma, genellikle bitişik bir taburunkinden farklı olacaktır. Ayaklanmaların bu değişen mozaik doğası, tüm askerlerin istihbarat toplayıcıları olduğu gerçeğiyle birleştiğinde, tüm kademelerin hem istihbarat üreticisi hem de tüketicisi olduğu anlamına gelir ve bu da aşağıdan yukarıya bir istihbarat akışıyla sonuçlanır (FM Counterinsurgency, 2006: 4-1-4-22).

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL VE KÜLTÜREL ÇERÇEVEDE IRAK

2.1. Tarihsel Çerçeve de Irak

En eski doğu medeniyetlerine ev sahipliği yapan Irak coğrafyası, MÖ 4800'den bu yana medeniyetin beşiği olmuştur. İlk yazı ve hukuk sistemlerinin bugün Irak olarak bilinen bölgede hüküm sürmüş olan Sümer ve Babil'de ortaya çıktığı bilinmektedir. Irak adının Arapça kökenli olduğu ve “verimli” anlamına geldiği görülmektedir. Kelime anlamından anlaşılacağı üzere; Irak, medeniyetin doğuşundan itibaren kültürel ve ticari anlamda bir merkez olmuştur. Bu durumun en temel sebebi ise; Dicle ve Fırat nehirlerinin yarattığı verimlilik (Federal Research Division Library of Congress, 1990, s.3; <https://www.ushmm.org/>).

Daha genel bir bakış açısıyla yaklaşırsa; bir bölgenin tarihini incelemek için ilk olarak bulunduğu coğrafyayı bilmenin oldukça önemli olduğunu söylenebilir. Irak tarihine bakıldığında da Irak'ın kültürel, ekonomik, ticari ve siyasi yapısının gelişiminde coğrafi konumunun ve imkanlarının etkileyici bir rol oynadığı görülmektedir. Kısaca, Mısır nasıl Nil'in armağanıysa; Irak da Dicle ve Fırat nehirlerinin armağanıdır (Roux, 1992: 4).

Günümüz arkeologları tarafından “Bereketli Hilal” olarak adlandırılan ve Irak'ın da içinde bulunduğu bölge, bugün Ortadoğu olarak bilinen bölgeden Akdeniz'e doğru uzanan ve ekvatora doğru bakan bir hilal şeklindedir (Aşçı, 2013: 43). Oldukça verimli topraklara sahip bu bölge, tarımın ve hayvancılığın ilk başladığı yerdir. Bereketli Hilal bölgesinde yaşayan insanlar MÖ 9500'lü yıllarda ilk mahsulleri ekmiş ve ilk kez hayvan yetiştirmeye başlamışlardır (Steele, 2007: 7).

Irak'ın bugün bulunduğu coğrafya çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İlk çağlarda bölgede Sümer, Akad, Asur, Pers ve Babil medeniyetleri hüküm sürmüştür. Klasik döneme gelindiğinde ise Mezopotamya, Büyük İskender tarafından MÖ 334'te fethedilmiştir. Bölge, İslam'ın doğuşundan sonra 637 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmiş ve Hz. Ali döneminde İslam'ın merkezi haline gelmiştir. Abbasi halifesi el-Mensur döneminde (754-775), 762 yılında Dicle Nehri üzerinde göz kamaştırıcı bir şehre dönüştürülmüş ve Abbasilerin başkenti olmuştur. Orta Çağlarda ise Orta Asya'dan

Mezopotamya'ya doğru fetihler başlamıştır. Bir Orta Asya devleti olan Selçuklu Devleti, 1055 yılında bölgeye gelerek Bağdat'ın kontrolünü ele geçirmiştir. Moğollar ise 1229'de Mezopotamya'yı, 1258'de de Bağdat'ı istila edip şehri tahrip etmişlerdir. 1534 yılında Osmanlı tarafından fethedilen Irak, 1918'e kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Arap, Fars ve Türk etkileri altında zenginleşen Irak; ticaret, mimarlık, sanat, şiir, müzik, tıp ve astronomi merkezine dönüşerek varlığını sürdürmüştür (Steele, 2007: 58-65). Tarih boyunca çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapması ve sık sık fetihlere maruz kalması nedeniyle Irak coğrafyasının kültürel, etnik, dini ve mezhepsel olarak çok çeşitli bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu çeşitlilik bugün hala varlığını korumaktadır.

2.1.1. Irak'ta İngiliz Mandası

Irak, Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1914 yılında İngiltere tarafından işgal edilmiş ve bu işgal 18 yıl sürmüştür. İngiltere, savaş sonrasında bölgenin Osmanlı hakimiyetine dönememesi ve Osmanlı Devleti'ni mümkün olduğunca zayıflatmak amacıyla Irak'taki Arap aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeleri için örgütlemiş ve sonrasında da maddi olarak destekleyerek bu isyanları güçlendirmiştir. İsyanlar başlangıçta yeteri kadar ses getirmese de zamanla İngiltere'nin desteğiyle kuvvetlenmiştir. Ancak bu isyanlar Irak halkının geneli tarafından sahiplenilmemiştir. Daha açık ifade etmek gerekirse; Irak'ta toplumsal bir başkaldırı görülmemiştir. İsyanlar özellikle savaş ganimetlerine düşkün olan Arap aşiretleri tarafından devam ettirilmiştir. Mekke Emiri Şerif Hüseyin önderliğinde 10 Haziran 1916 yılında başlayan Arap isyanları, İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e sürekli artan yardımlarıyla devam ettirilmeye çalışılmıştır. Şerif Hüseyin halkı isyana dahil olmaya davet ederken Osmanlı Devleti'nin, esasında İttihat ve Terakki Hükümeti'nin, İslam'dan uzak olduğunu iddia ederek şeriat kurallarına uymadığını ifade etmiştir. İngiltere tarafından yaptırılan bu çağrıda İngiltere'nin Irak halkını Arap milliyetçiliği ile değil İslam ile etkileyebileceğinin farkında olması ise dikkate değerdir. İsyanlar her ne kadar İngiltere'nin istediği seviyede bir başarı gösterememiş olsa da Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda Irak bir manda devleti haline gelmiş ve Kral Faysal 1921 yılının ağustos ayında tahta çıkmıştır (Şahin, Şahin ve Yüce, 2014: 110-112).

Bu dönemde Irak'ın etnik açıdan çeşitli, dini ve mezhepsel açıdan ise karmaşık bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ülkenin bugün de hala değişmemiş olan demografik yapısı gibi ülke nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslüman, geriye kalan nüfus ise

Hristiyan, Sabii ve Yezidilerden oluşuyordu. Ülkenin büyük kısmını oluşturan Müslüman nüfus ise Sünni ve Şii olarak mezheplere ayrılmaktadır. Bu mezhepler yine kendi içlerinde bazı tarikatlara bölünmüştür. Etnik gruplar ise; Araplar, Kürtler, Türkmenler, Asuriler ve Ermeniler'den oluşmaktaydı (Sluglett, 06.03.2023). Görüleceği üzere; Irak'ta belli bir etnik veya dini ortaklıktan bahsetmek mümkün değildir. Bu durum İngiltere'nin Irak'taki manda döneminde birtakım sorunlarla karşılaşmasına yol açmıştır.

Tüm bu etnik ve dini farklılıklara karşın Irak'taki İngiliz mandasının ilk yıllarından itibaren ortak bir başkaldırı görülmüştür. Özellikle Bağdat'ta Sünni ve Şii Müslümanlar camilerde toplanıp ortak şekilde manda karşıtı mitingler düzenlemişlerdir. 1920 yılında başlayan Irak ayaklanması, başlangıçta İngiliz yönetimine karşı bir protesto olarak ortaya çıkmış ancak bir isyan olarak sona ermiştir. Bu ayaklanmanın kaynağı bölgedeki dini farklılıkların derinleştirdiği sosyoekonomik güvensizliğin yarattığı tepkilerdi. İngiliz işgali ise bu faktörlerin güçlenmesine yol açmıştır (Tripp, 2007: 41-44).

Yeni bir Irak devleti kurmak için İngiltere'nin çabaladığı bu dönemde İngiltere, manda idaresi altındaki Irak'ta sorumlu olduğu uluslararası taahhütleri yerine getirmeye çalışıyordu. Diğer yandan yeni bir devlet inşa etme çabaları oldukça külfetliydi. Bu tepkileri dindirmeye çalışan İngiltere, politikasında büyük değişiklikler yapmak zorunda kaldı. Bu değişikliklere rağmen İngiltere Milletler Cemiyeti'ne ve Irak halkına karşı olan yükümlüklerini yerine getiremedi. 1932 yılında İngilizler tarafından atanan Iraklı seçkin yöneticilere, kötü inşa edilmiş, sistemsiz ve istikrarsız bir devlet bırakıldı (Dodge, 2006: 1).

1933 yılında Kral Faysal'ın ölümünden sonra tahta çıkan Kral Gazi'nin hüküm sürdüğü dönemde de iç karışıklıklar devam etmiştir. Bu karışıklıkların temelinde Kral'ın tüm Irak halkını Arap milliyetçiliği altında toplama yaklaşımıyla hareket etmesi ve kırsal kesimde yaşayan farklı etnik ve dini grupların başında bulunan şeyhlerle fikirlerinin çatışması yatıyordu. Şeyhler daha parçalı bir yapıyı temsil ederken kral daha bütüncül bir yapıyı temsil ediyordu. Irak halkının Arap olmayan pek çok azınlık içermesi bakımından Kral'ın bütüncül yaklaşımı bir çelişki oluşturmaktaydı. Bu nedenle 1939 yılındaki vefatına kadar süren Kral Gazi dönemi, pek çok aşiret isyanı ve askeri darbeye sahne olmuştur (Sorby, 2008: 240-241).

Kral Gazi'nin ölümünden sonra tahta oğlu II. Faysal geçmiştir. Kral II. Faysal'a 1941 Nisan'ında Altın Meydan (el-Murebbu'l Zehebi) adıyla bilinen Nazi yanlısı (Pan-arabist) bir grup Arap milliyetçisi subay tarafından Reşid Ali Geylani önderliğinde darbe yapılmış; bu Nazi taraftarı darbeden sonra İngilizler Irak'ı tekrar işgal etmişlerdir (Tripp, 207: 100). İngiltere'nin Irak'ta meydana gelen bu darbeyi kendi çıkarlarına tehdit olarak algılamasının Porph (2002: 3)'a göre en az üç nedeni vardır. Bunlar; Mısır ve Hindistan arasındaki bağlantının kesilmesi, Kuzey Irak'tan sağlanan petrol arzını tehlikeye atması ve son olarak Arap milliyetçilerinin başarılı oluşunun diğer Arap ülkelerini cesaretlendirerek İngiltere'nin Mısır ve Filistin'deki zaten zayıf olan konumunu zedeleme ihtimalidir. Darbenin hemen ardından Irak'ı tekrar işgal eden İngiltere, Nazi yanlısı bu darbeyi hızlı bir şekilde bastırmıştır; mihver devletlerinden beklediği desteği bulamayan Reşid Ali Geylani İran'a kaçmıştır. İngiltere, Geylani'nin yerine İngiliz yanlısı ve daha kolay kontrol edilebilecek olan II. Faysal'ı tahta getirmiştir. II. Faysal 1958 yılında uğradığı suikasta kadar tahta kalmıştır (Porph, 2002: 4).

1958 yılında II. Faysal'a suikast yapan ve yönetimi ele geçiren grubun başında Abdulkerim Kasım bulunmaktaydı. Bu darbenin amacı İngiltere yanlısı bir hükümetten kurtularak ülkede istikrarı ve bağımsızlığı sağlamanın yanı sıra ülkedeki, özellikle kırsal bölgedeki, sefaletle son vermektir. Nitekim bu darbeye Irak 1921 yılından bu yana ilk kez İngiltere ile olan bağıyı koparmış ve bağımsız bir politika izlemeye başlamıştır. Darbenin ardından yayınlanan 30 maddelik anayasanın maddelerinden bazıları şu şekildedir;

Irak'ın Arap milletinin bir parçası olduğu (madde: 2),

Araplar ile Kürtlerin bu vatanın evlatları olduğu ve Irak'ın bütünlüğü içerisinde milli haklarının garanti edildiği (madde: 3),

Irak'taki bütün vatandaşların kanun önünde, resmi görev ve sorumluluklarda eşit olduğu ifade edilerek ırk, menşee, dil, din ve inanç bakımından ayırım yapılmayacağı (madde: 9) bildirilmiştir (Yiğit, 2021: 484-485).

Ayrıca Kasım döneminde medeni hukuk alanında da gelişmeler yaşanmıştır. Kasım, döneme ve coğrafyaya bakıldığında cesur denilebilecek bazı kararlar almıştır. Bu kararları cesur kararlar olarak nitelemeye sebep olan husus kararların içinde kadın hakları ve kadın erkek eşitliği gibi konuların yer almasıydı. Ek olarak, mülkiyete sınır getiren bir yasayı da

yürürlüğe koymuştur. Her ne kadar Irak'ın sosyal gerçekliğiyle çelişen bir durum olsa da Kasım bu cesur adımları atmıştır (Hussain, 2018: 197).

Kasım yönetiminin yayınladığı anayasanın maddelerinden de anlaşıldığı gibi; özellikle darbe yapılmadan önce ve sonrasında desteklerini aldıkları komünistler ve Kürtler; Irak'taki diğer pek çok muhalefet grubunu aynı amaç altında toplayarak Irak'ın kendi bağımsız kimliğine sahip olmasını amaçlamışlardır (Yiğit, 2021: 484-485).

Kasım'ın yaptığı bu reformlar her ne kadar yararlı gözükse de Irak halkının gerçekliğiyle uyuşmamaktaydı. Bu kararlar özellikle Kürt ve Arap olmayan diğer gruplar içinde ve toprak reformundan rahatsızlık duyan aşiretler arasında huzursuzluğa yol açmıştır. Özetle, Kasım'ın kendisine muhalif bir kesim yaratması çok zaman almamıştır (Pamukçu, 2019: 104).

Kasım'ın muhalifleri arasında diğer Arap ülkelerinden bazılarını da etkisi altına alan Baascılar¹ bulunmaktaydı. Baas Hareketi 1940 yılında kurulduğu kabul edilen, yabancı egemenliğinden kurtulmayı ve sonrasında tek bir Arap devleti kurulmasını amaçlayan bir harekettir. Hareket çeşitli zamanlarda Arap Sosyalist Baas Partisi tarafından temsil edilmiştir.

Baascılar Kasım hükümeti kurulurken muhalif değillerdi hatta Kasım'a yardım etmişlerdi. Ancak yönetime geçtikten sonra Kasım komünistlerle yakınlaşmış ve Arap milliyetçiliğine çok sıcak bakmamıştır. Bu nedenlerle Baascılar Kasım'ı devirmek için darbe planları yaparken, Kasım Baascılara karşı koyabilmek için komünistlerden yardım almıştır. Baascılar 1959 yılında Kasım'a yönelik bir suikast girişiminde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Bu suikast girişimi Saddam Hüseyin'in Irak tarihinde kendini ilk gösterişidir; eylemde Saddam bir Baas militanı olarak yer almıştır (Devlin, 1991: 1404).

Baascılar, 1959'daki başarısız eyleminden sonra 8 Şubat 1963 yılında kanlı bir darbe ile Kasım'ı devirmiştir. Darbenin hemen ardından Kasım'ın yerini alan Baas rejimi; Arap birliği, halk demokrasisi ve sosyalizm gibi amaçlarını hızla gerçekleştirmek istediklerini açıklamışlar ancak bu hızlı geçişin özellikle muhafazakâr kesimin tepkisini çekeceği

¹ Baas: *diriliş*.

yönündeki düşünce rejimi sağlamlaştıran kadar Baascıları sabırlı davranmaya itti. Bu doğrultuda 15 Mart 1963 yılında bir geçiş programı kabul edildi (Sorby, 2013: 77).

Baas Partisi, rejimini sağlama almak için birtakım girişimlerde bulunsa da parti tabanı söylemlerle eylemlerin uyuşmamasından ve beklenen konumlara getirilmemelerinden ötürü memnuniyetsiz bir durumdalar. Yöneticiler ve taban arasındaki bu kopuş, Kasım 1963 darbesinin önünü açtı. Baas rejimi dokuz ay sonra Kasım 1963'te Irak ordusu tarafından devrildi (Sorby, 2013: 77 ve Devlin, 1991: 1404).

Baas rejiminin devrilmesinin ardından Irak yönetimi Abdusselam Arif'e geçti. Arif, yönetim sürecinde Baas destekçisi olan birçok ismi görevden aldı ve hapse attı. Bu isimler arasında sonrasında Irak Cumhurbaşkanı olacak olan Ahmed Hasan el-Bekr ve Saddam Hüseyin de vardı. Arif'in Irak yönetimi 17 Temmuz 1968'de Hasan el-Bekr liderliğindeki Baasçı darbeye kadar devam etmiştir. Bu darbeye Baas Partisi tekrar iktidarı eline almıştır (al-Kayssi, 1998: 305-308).

2.1.2. Baas Döneminde Saddam Hüseyin ve Hasan el-Bekr

Hasan el-Bekr iktidara geldikten sonra Saddam Hüseyin, devlet yönetiminde üstünlük sağlayabileceği konumlara gelmek için çabalamış ve el-Bekr ile geçmişten gelen dostluğunun sağlamış olduğu güven neticesinde istediği makamları elde etmekte zorlanmamıştır. Saddam birkaç yıl içinde Irak'taki en önemli ikinci adam olmuştur. El-Bekr, iktidarda olduğu dönem boyunca önemli siyasi kararların verilmesi noktasında Saddam'a yüksek seviyede bir yetki vermiş neredeyse tüm karar verme yetkisini ona bırakmıştır (al-Kayssi, 1998: 333).

Saddam bu dönemde görüleceği üzere parti içinde oldukça aktif bir rol oynamıştır. Baas partisinin iç güvenlik sistemi olan Jihaz Haneen'i kurmuştur. Bu verimli çalışmaları sayesinde kendini daha da göstermiş ve resmi olarak Devrim Komutanlığı başkan yardımcısı olmuştur

17 Temmuz 1979'da Saddam Hüseyin, sağlık sorunları nedeniyle -sözde- kendi isteğiyle ve kurallara uygun şekilde istifa eden Hasan el-Bekr'in görevini devralarak Cumhurbaşkanı olmuştur. Böylece Irak önündeki yirmi dört yıl boyunca Saddam Hüseyin tarafından yönetilecekti (de Vries, 2003: 7).

2.1.2.1. İran-İrak Savaşı

Baas döneminde Dünya gündemini de fazlasıyla meşgul eden ve *manasız* bir savaş olarak görülen İran-İrak savaşı 1980 yılının Eylül ayında başlamıştır. Bu savaşın ortaya çıkaran faktörlerin temel nedeni görünürde mezhep mücadelesi olsa da kökenlerine inildiğinde iki devletin birbirleri üzerinde kurmaya çalıştığı siyasi üstünlük bu savaşın temel faktörlerindendir (Armaoğlu, 2022: 581).

Savaşın nedenleri daha detaylı bir şekilde incelenirse; Irak'ta krallığın yıkılmasından sonra benimsenen sol rejim taraftarlığı, İran'ın Basra Körfezi'ni İran gölüne çevirme ideali ve bu istek karşısında Irak'ın bir engel olarak ortaya çıkması, İran'ın bu siyasi emelini gerçekleştirebilmek için Irak'ı engel olmaktan çıkarmasının bir yolu olarak Irak'taki Kürt meselesini koz olarak kullanması iki ülkeyi savaşa götüren nedenlerdendir (Armaoğlu, 2022: 581).

Yukarıda bahsi geçen Kürt meselesi anlaşılacağı üzere bir iç meseleydi ve Irak çeşitli şekillerde bu karışıklığı bastırmaya çalışıyordu ancak İran İsrail ve ABD'nin destekleriyle Kürt güçlerine silah ve sığınak sağlamaktaydı (Wright, 1985: 839).

İran ve Irak savaşından hemen önce 11 Şubat 1979'da İran İslam Devrimi meydana gelmiş ve Şah rejimi devrilmiştir. Ayetullah Humeyni liderliğinde İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. İran'daki bu yeni rejim ve istikrarsızlık Irak için yeni bir tehdit oluşturmuş; Kürtlerle ve Şiilerle yeni sorunların oluşması riskini ortaya çıkarmıştır (Wright, 1985: 839).

İran'da bu gelişmeler yaşanırken Arap dünyasında ise bir liderlik krizi yaşanmaktaydı. 17 Eylül 1978'de Mısır ve İsrail arasındaki savaş bitiren ve barışı tesis eden Camp David Anlaşması Arap dünyasında büyük bir hayal kırıklığı yaratmış ve Mısır Arap Birliği'nden çıkarılmıştır (Behçet, 2019: 308). Irak, Arap Birliği'nden dışlanan Mısır'ın oluşturduğu liderlik boşluğunu doldurmak konusunda kararlı bir şekilde yoluna devam etmiştir. Bu amaçla bölgede etkin bir güce sahip olan ABD ile ilişkilerde düzelme adımları atılmıştır (Akçay, 2013: 111).

İrak'ın liderlik konusundaki ilerlemesi devam ederken İran ile ilişkilerindeki gerilim de hepten artmaya başlamıştır. Özellikle daha sonrasında Irak Dışişleri Bakanı olacak olan

Tarık Aziz'e suikast girişimi hem de Müstahsiriyan Üniversitesine yönelik saldırı iki ülkeyi savaşa daha da yaklaştırmıştır (Akçay, 2013: 111).

22 Eylül 1980 yılında başlayan Irak İran Savaşı 8 yıl sürmüş ve 20 Ağustos 1988'de sona ermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bile daha uzun süren bu savaşın bu denli uzamasının nedenleri oldukça karmaşıktır. Lewis (2017)'e göre; bu savaş bir açıdan Saddam ve Humeyni arasındaki kişisel güç mücadelesiydi. Buna ek olarak; Araplar ve İranlılar arasındaki etnik bir mücadeleydi. Başka açıdansa mezhepsel bir tarafı vardı; Şiiler ve Sünniler arasındaki bir çatışmaydı. Ekonomik olarak ise bölgedeki petrol üzerindeki egemenlik yarışındı ve daha klasik bir bakış açısıyla toprak meselesi ve iki devletin arasında bölgesel hegemonya için gerçekleşmiş bir savaştı. Savaş Irak'ın görece daha avantajlı olduğu bir anlaşmayla son bulmuştur (s.461-462).

2.1.2.2. Körfez Savaşı (1990-1991)

İran-Irak Savaşı'nın ardından gerek Ortadoğu'da gerekse dünyada büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan belki de en önemlisi olan Sovyetler Birliği'nin yıkılmaya başlamasının Irak için yeni bir savaşa kapı araladığını söylemek mümkündür. Kendisini daima kontrol altında tutma isteğinde olan bir süper gücün ortadan kalkma ihtimali her ne kadar Saddam Hüseyin'i heyecanlandırırsa da bu durum uluslararası arenada başı sıkıştığında ona destek çıkacak bir gücün olmadığı anlamına geliyordu. Ancak Saddam Hüseyin bu özgürlüğü kullanmakta kararlıydı. Bölgedeki tek ve etkin güç olma isteğiyle ülkesini bir kez daha savaşa soktu.

Irak, İran ile savaş sonrasında ekonomik olarak kötü etkilenmişti. Savaş sırasında borçlanmıştı ve bu borçları ödemekten olabildiğince kaçınmaya çalışmaktaydı. İran'a karşı yürüttüğü savaşın bir Arap Savaşı olduğu fikrini empoze ederek Kuveyt'ten aldığı borçların silinmesini talep ediyordu. Bunlara ek olarak; Kuveyt'in petrol satışları konusunda usulsüzlük yaptığını ve Irak'tan petrol çaldığını iddia ederek tazminat istemesi ve bu isteğinin reddedilmesi yeni bir savaşa yol açmıştır (Yenal, 2020: 97).

1990 yılının ağustos ayında Kuveyt'i işgal ettiğinde İran savaşından farklı bir tepkiyle karşı karşıya kalmıştır. Irak İran savaşında tepkisiz kalan ve müdahale etmeyen bölgedeki ve diğer devletler bu sefer Irak'ın bu ilhakı konusunda hemfikir olmuş; ortak bir tepki

göstererek Irak'a karşı savaş açmışlardır. Savaştan önce gücünü kaybetmeye başlayan Sovyetler Birliği'nin boşluğu ise Irak'ı hepten yalnız bırakmıştır (Lewis, 2017: 462-463).

Savaşın başladığı 2 Ağustos 1990 günü, ABD Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin acil toplanmasını sağlamış ve Irak'ın eylemlerini işgal olarak nitelemiş, işgali kınamış ve tarafları çatışmayı durdurmaya davet etmiştir. Bu çağrının karşılıksız kalması üzerine 6 Ağustos 1990 günü Irak'a karşı yaptırım uygulama kararı almıştır (UN Security Council, 1990).

Bu kararların tam olarak karşılıksız kaldığı söylenemez. Zira Irak hükümet yetkilileri birçok ateşkes teklifini ABD heyetlerine iletmışlerdir. Ancak teklif edilen ateşkes teklifleri Irak savaşı kazanmışçasına maddeler içermekteydi. Örneğin; Kuveyt'teki petrol sahalarının Irak egemenliğine geçmesi, Irak'ın Basra Körfezi'ne erişiminin açık hale gelmesi bu maddelerden bazılarıdır. Bu teklifler doğal olarak karşılıksız kalmıştır.

Ateşkes çabalarının sonuçsuz kalması sonrasında BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 678 sayılı karar ile Irak'a karşı kuvvet kullanmanın önü açılmıştır. Bu doğrultuda, ABD liderliğinde, Birleşik Krallık, Fransa, Suriye, Mısır, Suudi Arabistan'ın başını çektiği koalisyon oluşturulmuştur (Peters & Deshong, 1995).

1991 yılının başlarında savaştan yaklaşık beş ay sonra Irak'a karşı başlatılan "Çöl Fırtınası Harekâtı" sırasında ABD ve koalisyon güçleri tarafından dönemin en üstün silah teknolojileri kullanılmış ve bu teknoloji karşısında Irak fazla bir direniş gösterememiştir. 28 Şubat'a kadar süren bu hava ve kara bombardımanı neticesinde Irak Kuveyt'ten çekilmiştir (Armaoğlu, 2022: 664-665).

Bu savaş sonrasında ABD, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini yeterli bulmuş; Saddam hükümetine dokunmamıştır. Bu durumun en önemli nedeni ise olası bir lider, hükümet veya rejim değişikliğinin Irak halkına geçmiş manda tecrübelerini hatırlatarak karışıklık meydana getirebilecek bir ortamın önüne geçmektir. Bu durumda ABD, Irak halkının kendi geleceğini tayin edebilecekleri demokratik bir ortam yaratmaya çalışmıştır. Irak ve ABD liderliğindeki koalisyon güçleri arasındaki anlaşma sonrasında Saddam Hüseyin, beklenen şekilde davranmamış; ülkenin Güney bölgesindeki Şiiler'i, Kuzeyinde yaşayan Kürtleri ve ülke merkezindeki muhalifleri bastırma amacıyla acımasız yöntemler kullanmaya devam etmiştir (Lewis, 2017: 464).

2.1.2.3 1991-2003 arası Irak

Irak, savaş bittikten sonra baskıcı hamlelerine devam etmiştir. Öyle ki, Şiiilere karşı kimyasal silah kullanmaktan dahi geri durmamıştır. Görüleceği üzere; savaşın sonucu ABD'nin beklediğinden daha farklı olmuştur. Irak gücünü korumaya devam etmiş ve Saddam ona bağlı olanların güvenini kaybetmemiştir. Irak gücünü korurken ABD, müttefiklerini korumak konusunda yetersiz kalmıştır (Franklin ve Libby, 2015).

Savaş sonrasında ABD istihbarat zafiyetleriyle karşı karşıya kalmıştır. Körfez Savaşı'nın başladığı dönemde ABD, Irak'ın nükleer silah geliştirme safhasının çok başında olduğu ve böyle bir silahın geliştirilmesinin yıllar süreceğine yönelik bir tespitte bulunmuştur. Ancak daha sonra çalışmaların hızlandığına yönelik bir istihbarat elde etmişlerdir. Bu sebeple ABD, Saddam Hüseyin'e denetimin artırılması ve sıkılaştırılması konusunda Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyinin verdiği karara dayanarak talepte bulunmuştur (Franklin ve Libby, 2015).

Saddam bu talepleri yerine getirmeyecek kadar cüretkâr davranabilmiş ve ABD bir kez daha düşmanını yanlış değerlendirdiğini fark etmiştir. Çünkü Saddam, ABD'nin olası bir işgal eyleminin bölgedeki devletler ve özellikle halklar arasında korkuya sebep olacağını ayrıca bu işgal sonucunda iktidardan düşmeyeceğini öngörmüştü. Yani esasında ABD, Körfez Savaşı'na müdahale amacının yalnızca Kuveyt'i özgürleştirmek olduğunu kabul ettirmeye çabalarırken Saddam'ın yerini sağlama almasına neden olmuştur (Franklin ve Libby, 2015)

ABD'nin bahsi geçen konularda Irak'a yaptırımlar ve ambargo uygulanması gibi önlemleri istenildiği kadar etkili olamamıştır. Daha üst düzey bir müdahale içinse ortada yeterli bir sebep yoktu ancak 11 Eylül 2001 yılında yapılan saldırılar ABD'nin Ortadoğu'da yayılcı bir politika izlemesinin önünü açmıştır (Dağtaş ve Yaylagül, 2005: 2). 11 Eylül saldırısı, ABD'nin bu olaydan sonra yapacağı Irak işgalini kamuoyu önünde meşru hale getirmiştir.

2.1.2.4. ABD'nin Irak'ı İşgali

ABD 11 Eylül saldırılarından sonra Ulusal Güvenlik Stratejisi belirlemiş ve bu strateji kapsamında “Terörizme Karşı Küresel Savaş” (Global War on Terrorism) ilan etmiştir. Bu

stratejiyle ABD; tehditlere karşı geleneksel bir yolla değil önleyici şekilde mücadele etmeyi amaçlamıştır. ABD Ortadoğu'daki tehditlerle savaşırken koalisyonlar oluşturmaya istemiş ve bu koalisyonlara katılmak istemeyen diğer devletleri kendisine düşman olarak görmeye meyilli şekilde davranmıştır (Hinnebusch, 2007: 9).

Irak'ın 11 Eylül Saldırıları ile ilgisi olmamasına rağmen bu saldırılardan önce de Irak'a saldırmaya istekli olan Bush yönetimi, bu saldırıları bir *fırsat* olarak değerlendirmiştir. Elbette başlangıçta saldırılarda dahili olmayan bir devlete karşı savaş açmak meşru olmadığı için bu savaşa bir neden bulunmalıydı. Bu noktada kitle imha silahları tehdidi devreye sokuldu. Bush yönetimi, Saddam Hüseyin'in el-Kaide ile bağlantısı olduğunu ve örgüt yararına kitle imha silahları geliştirdiğini, bunları el-Kaide istediği takdirde kullanabileceğini iddia etti. Amerikan kamuoyu nezdinde Irak'ın bir tehdit olarak görünmesi için bu iddianın yeterli olduğunu söylemek mümkündür (Hinnebusch, 2007, s:13).

ABD, Irak'a karşı açacağı savaşın zeminini hazırladıktan sonra 20 Mart 2003'te Irak'ı işgal etti. İşgal planlanırken hareketin dört aşamada bitmesi hedeflenmiştir. Bunlar;

- Operasyon öncesi birlikte hareket etmek için oluşturulacak koalisyon güçlerini bir araya getirmek,
- Irak halkının ve ordusunun direnişe karşı direncini ve isteğini kırmaya yönelik psikolojik savaş icra etmek,
- Irak ordusunu mağlup etmek ve rejimi devirmek amacıyla askeri operasyonlar yürütmek,
- Rejimi devirdikten sonra yeni bir hükümet kurup bu hükümete geçişi güvenle sağlamak ve istikrarı korumaya yönelik operasyonlar yürütmek.

Tüm bu planlar, 28 Aralık 2001 tarihinde Terörizme Karşı Küresel Savaş Kampanyası kapsamında yapılmıştır (Rayburn ve Sobchak, 2019: 13).

Irak'ın işgalinin başlangıç aşamasında koalisyon güçleri Irak ordusunu hızla yenilgiye uğratmış ve işgalden üç hafta sonra, Bağdat'a girmişlerdir. Her ne kadar mağlup edilen Irak ordusu mensupları ilerleyen süreçte ayaklanmaların öncüsü olacak Saddam'a sadık askerler de olsa operasyon ABD nezdinde başarıyla tamamlanmıştır. 1 Mayıs'ta Bush, Irak'taki büyük operasyonların sona erdiğini ilan etmiştir. İşgal sonrası Irak'ta ortaya çıkan kanunsuzluk ve birtakım çatışmaların “yolun sonuna gelmiş rejim yanlılarının umutsuzca

giriştiği eylemler” olduğunu ifade etmiştir. Ayaklanmalar sürerken 14 Aralık 2003’te Saddam yakalanmış ve bu gelişme sonrası ülkede yükselen şiddetin azalması umut edilmiştir (Council on Foreign Relations, 10.11.2023).

2.1.3. İşgal Sonrası Meydana Gelen Ayaklanmaların Nedenleri

2003’teki savaş hızla sona ermiş ve ABD liderliğindeki koalisyon güçleri galip gelmişti (Flibbert, 2013: 67). Irak işgalinin ilk safhası olarak değerlendirmenin mümkün olduğu konvansiyonel savaştaki askeri zafer sonrasında koalisyon güçleri bekledikleri siyasi zafere ulaşamamıştır. Normal şartlarda yenilen tarafın savaşı durdurarak teslim olduğunu söylemesi beklenirdi. Ancak Irak savaşında üst düzey yetkililerden ya da Saddam’dan resmi bir teslimiyet açıklaması gelmemiştir. Bu durum ülke içindeki huzursuzluk ve bilinmezlik ortamını daha da tetiklemiştir.

Ülkenin bu ortamında ABD, yeniden inşaya başlamak için hiç yavaş davranmamıştır. Bu kapsamda, Irak ordusu dağıtılmış, bürokratlar tasfiye edilmiş, hukuk sistemini değiştirmek için adımlar atılmış ve uzun süredir iktidarda olan Saddam rejiminin düzeni tepeden tırnağa değiştirilmiştir (Flibbert, 2013: 67).

Baas rejiminin izlerini silmeye yönelik alınan kararlar kapsamında “Baas’tan Arındırma (De-Ba’athification)” politikası izlenmiştir. Bu politikayla, Baas Partisi üyelerini kamu sektöründeki işlerinden ve bakanlık görevlerinden uzaklaştıran emirler verildi. Irak ordusu feshedildi ve 350.000’den fazla asker işsiz kaldı. Rütbeleri albay ve üzeri olan eski askerlerin yeni Irak hükümetinde çalışması yasaklandı, kıdem veya emeklilik hakları verilmedi. Eğitimli ve deneyimli çok sayıdaki Sünni erkeklerden pek çoğu ayaklanmacı gruplara katıldı (Hamasaheed ve Nada, 2020).

Hızlı reformların ve savaşmayı bilen yetişkin erken nüfusun boşa çıkarılması ile ortaya çıkan ekonomik sorunlar, çöken altyapı sistemi, suçun yaygınlaşması, mezhepsel ve etnik kutuplaşma neticesinde küçük iç savaş ve en önemlisi uzun süre devam edecek olan kanlı ayaklanmalar başlamıştır (Flibbert, 2013: 67). Özellikle mezhepsel-etnik kutuplaşma ve ayaklanmaların meydana gelmesindeki en büyük nedenin ABD tarafından Irak’ın çok çeşitli etnik ve mezhepsel yapısını iyi analiz edilememesi olarak yorumlamak mümkündür.

Irak'ta meydana gelen ayaklanmaların nedenlerini anlamak için ilk olarak ayaklanmacıların motivasyonlarını anlamak gerekir. Yaphe'a (2008) göre Irak'ta işgalden sonra meydana gelen ve Saddam'ın yakalanmasından sonra daha da artan ayaklanmalarda yer alanları iki gruba ayırmak mümkündür. Çünkü Irak'ta meydana gelen ayaklanmalar tek bir grup tarafından başlatılan ve herhangi bir fikir birliği etrafında toplanmış ayaklanmalar değildir. Farklı motivasyonları ve çıkarları olan, çeşitlilik gösteren ayaklanmalar olduğunu söylemek mümkündür.

“Bu ayaklanmaları gruplara ayırırsak; bunların bir tarafında yeni kurulan hükümet oluşturulurken dışlandıklarını ve onların menfaatlerinin gözetilmediği düşünen çoğunluğunu Sünnilerin oluşturduğu eski Saddam yanlıları; bir diğer grup ise yıkılan rejimin boşluğunda Irak'ta yeni bir İslam Cumhuriyeti kurmak isteyen aşırı dindar kesimdi. Bu ayaklanmacılar koalisyon güçlerini zaten düşman olarak ilan etmiş ve onlar için tehdit haline gelmişti ancak buna ek olarak kendileriyle aynı fikirde olmayan ve onlara katılmak istemeyen Iraklılar için de büyük bir tehdit yaratıyorlardı. Bu gruplar arasında hiçbir fikir birliğinin olmaması da grupların kendi aralarında da çatışmaya girmesini kaçınılmaz hale getiriyordu.” (Yaphe, 2008)

Daha açık bir ifadeyle şayet Irak'taki ayaklanmalar, tek bir çatı altında toplanmış ve ortak bir motivasyonla hareket eden ayaklanmacılar tarafından başlatılmış olsaydı ABD belki de bu ayaklanmaları daha kolay kontrol altına alabilirdi ancak bu ayaklanmalarda, Saddam yanlısı eski askerler, ılımlı ve radikal İslamcılar ve Mukteda el-Sadr önderliğindeki Şiiler bulunmaktaydı. Sünni ayaklanmacıların sahip olduğu milliyetçi ve İslamcı motivasyon her ne kadar Şiiler tarafından paylaşılsa da yüzyıllardır birbirleriyle çatışan farklı mezhepleri temsil etmeleri nedeniyle bölünmüş durumdaydılar (Pirnie ve O'Connell, 2008: 21).

Pirnie ve O'Connell' (2008) ise yayınladıkları makalede Irak'taki ayaklanmacıları gruplara ayırmışlardır.

İlk grup, ABD tarafından kurulan ve hakimiyetin Şii Araplar ve Kürtlerin elinde olduğu yeni hükümete muhaliflik eden Sünni Araplar olarak nitelendirilmiştir. Bu isyan ABD nezdinde yeni hükümet için önemli bir tehdit olarak görülmüştür çünkü yeni hükümetin başarılı olması için tarafsız ve adil bir görüntü çizmesi gerekmekteydi ancak

hükümet kadrosunun durumu ve artan mezhepsel şiddet ortamında bu zor gözükmekteydi (Pirnie ve O'Connell, 2008: 21).

İkinci grup; Irak'ta yaşayan ve Arap olmayanların mevcut durumdan yararlanarak kendilerine boşluk bularak özerk bir bölge yaratmak isteyen Kürtlerdi (Pirnie ve O'Connell, 2008: 21).

Bir diğer grup ise aşırılık yanlısı radikallerdi. Bu grup çeşitli nedenlerle çatışmaya yöneliyordu. Genel bir bakışla, motivasyonları; Müslüman ülkeleri yabancı hakimiyeti altına girmesine karşı koruma isteği idi (Pirnie ve O'Connell, 2008: 21). Bu grubu oluşturan ayaklanmacılar, daha sonrasında IŞİD (DAEŞ/DEAŞ/ISIL/IS) olarak adlandırılacak terör örgütünün başlangıcı olarak değerlendirilen, el-Kaide militanlarıydı. ABD'nin Irak işgaline ve ülkedeki Şii çoğunluğun siyasi egemenliğine karşı Sünni muhalefette önemli bir rol oynamışlardı. El-Kaide zirve döneminde 5.000-10.000 arası üyeye sahipti. Bu militanların önemli bir kısmı yurtdışından gelmekteydi. Radikal düşüncelere sahip bu militanların şiddet eylemleri Sünniler tarafından da tepki görmelerine sebep olmuş ve kendilerine muhalif, ABD tarafından eğitilen Sünni direnişçilerle karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur (Gold, 2017: 3).

Son olarak; ayaklanmacı gruplardan birini Şii Arap milisler oluşturmaktaydı. Bu milis grupları Arap Şiiiler için hükümet güçlerinden daha güvenilirirdi ve Irak hükümeti içinde de güçlü bir etkiye sahipti (Pirnie ve O'Connell, 2008: 21). ABD işgali sonrasında ortaya çıkan Mukteda el-Sadr liderliğindeki Mehdi Ordusu, özellikle 2006 ve 2007 yılları arasında yükselişe geçtikleri dönemde, milis kapasitesine oldukça genişletmiş, Bağdat ve çevresinde yeni bölgeler kontrol etmeye başlamışlardır. Geniş maddi kaynak biriktirmiş ve polis gücüne sızmışlardır. Ayaklanmaların sonucu olan iç savaş ülkeyi sararken halk Sadr'ın kuralsız tarafına tanık olmuştur. Güçlenen Mehdi Ordusu disiplinsiz ve şiddeti artırarak ilerlemeye devam ederken, korkunç mezhep cinayetlerine karışmış, yağma ve hırsızlık yapmaktan geri durmamıştır. Mehdi Ordusu mensubu olduğunu iddia eden Milisler, el-Kaide'nin saldırılarına yanıt olarak ama çoğu zaman sırf Sünni oldukları için sayısız Sünni'yi idam etmişlerdir (Arabnews, 15.08.2023).

ABD'nin işgali sonrasında Irak'ta meydana gelen ayaklanmaların birbirlerinden oldukça farklı olduğunu söylemek mümkündür. Motivasyonlarının değişikliğinin bir getirisi

olarak etkileri de birbirlerinden farklıdır. Bu açıdan bakıldığında, ABD'nin ülkede istikrar sağlama sürecinde önüne engel olarak çıkan ve büyük tehdit oluşturan gruplar, Irak'taki el-Kaide mensubu Sünniler ve Mehdi Ordusu'na mensup Şiilerdi (Arabnews, 15.08.2023). Görüleceği üzere; Irak'ta ulus ve devlet inşasını gerçekleştirmek konusunda bir düzine zorluk bulunmaktaydı. Bu durumun sebebi ülkenin sosyal ve kültürel yapısının yeni hükümet sistemiyle uyumsuz olmasında aranmalıdır (Al-Hammood, 2017: 1).

2.1.3.1. Kültürel nedenler

Çeşitli kaynaklara göre farklılık gösteren veriler olsa da, Avrupa Birliği İltica Merkezi'ne göre Irak'ta Araplar nüfusun yaklaşık yüzde 80'ini oluşturmaktadır (EUAA, 10.12.2023). Geri kalan nüfus ise; Kürtler, Türkmenler, Süryaniler ve diğer etnik azınlıklardan meydana gelmektedir. Ülkedeki Müslümanların oranı ise yüzde 97'dir. Müslümanların büyük çoğunluğu oluşturmalarına karşın kendi aralarında mezheplere bölünmüşlerdir. Müslüman nüfusun yüzde 65'ini Şii Müslümanlar, yüzde 35'ini ise Sünni Müslümanlar oluşturmaktadır (Alkifaey, 2018: 83).

2.1.3.1.1. Sünniler

Irak'taki Sünni Araplar, toplam nüfusun yaklaşık yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Sünni Araplar hem etnik kökenlerine hem de dinlerine göre sınıflandırılan bir topluluktur. Kürtler ve bir kısmıyla Türkmenler Sünni inancı paylaşıyor Şiilerle Arap etnik kökenlerini paylaşmaktadırlar. Öte yandan Şiiler büyük ölçüde Arap olmalarına rağmen yalnızca dini eğilimlerine -mezhep- göre değerlendirilirler.

2.1.3.1.2. Şiiler

Irak'taki Müslüman nüfusun yüzde 65'ini oluşturan Şiiler için Irak merkez konumdadır. Çünkü Şiilikle özdeşleşmiş olaylar burada yaşanmış ve önemli şahsiyetlerinin kabirleri burada bulunur. Saddam yönetiminde uzun süre baskı altında kalmalarından kaynaklı olarak ABD İşgali ve Saddam'ın devrilmesinden sonra ortaya çıkan boşluktan yararlanmak istemişlerdir.

Sünnilik ve Şiilik, İslam tarihi boyunca rekabet ve çatışma içinde olmuş mezheplerdir. ABD'nin işgalinden sonra ise zaten doğal olarak var olan gerilim artmış ve ilerleyen süreçlerde kanlı şiddet olaylarına ve hatta iç savaşa ulaşan çatışmalar yaşanmıştır.

2.1.3.2. Meydana gelen ayaklanmalar

ABD'li politikacılar, Irak'a girdiklerinde kendilerini kurtarıcı olarak görecektik ve onları sıcak şekilde karşılayacak bir halk beklentisindeydiler. Kendilerine minnet duyan bu halkı hızla demokratik bir sisteme ve istikrarlı bir ekonomiye geçiş yapacaklardı. Yeni bir lider belirlenecek; Irak'taki güvenliği Irak'ın kendi polisi ve ordusu sağlayacaktı. Bunlara ek olarak Irak'ın petrol gelirleri de bu yeniden inşayı finanse edecek; Saddam tehlikesinin ortadan kalkmasıyla Irak'ın komşu ülkeleri de bu yeniden inşa sürecine destek olacaktı (Metz, 2007: 1-3).

Ancak bu beklentilerin hiçbiri gerçekleşmemiştir. Eski rejim yıkıldıktan hemen sonra ortaya çıkan iktidar boşluğunda yağma ve gasp gibi sokak suçları artış göstermeye başlamıştır. Suçlar artış gösterirken Irak ordusu dağılmış vaziyetteydi ve güvenlik güçlerinin yokluğu şiddet ve suç oranının artmasını daha da tetiklemiştir. Başlangıçta yalnızca anarşi şeklinde ortaya çıkan düzensizlikler ABD'ye yönelik değildi fakat bu durum kısa sürdü. İlk olarak ayaklanma adını vermenin uygun olacağı bir karışıklık Felluce'de ortaya çıktı. Felluce yapısal olarak oldukça muhafazakâr, dindar ve dışarıdan kontrole dirençli bir şehirdi. Öyle ki Saddam bile bu şehre müdahale etmekten çekinmiştir (Metz, 2007: 1-3).

Felluce şehri 350.000-500.000 nüfuslu bir şehirdi. Şehir sınırları içinde 200'den fazla camii bulunması sebebiyle "camiler şehri" adıyla da anılmaktaydı. Bu şehir Irak'taki Sünniler için merkez konumundaydı. Şehirde patlak veren karmaşa sonrası ABD, 82. Hava indirme tümeninden Amerikan birliklerinin bazılarını Nzal bölgesindeki Al-Qaid İlkokuluna taşımıştır. Okulun üs haline getirilmesinden sonra eğitim doğal olarak aksamıştır. 28 Nisan'da öğretmenler, öğrenciler ve velilerde oluşan 400 kişi ABD üssünün yakınında gösteri yapmışlar ve okullarının ele geçirilmesine karşı olduklarını göstermek için okulun önüne geçmişlerdir. Daha sonrasında yayınlanan raporlar da göstermektedir ki bu gösteri tamamen barışçıl bir hava içinde gerçekleşmiştir. Bu olay öncesinde de ABD'ye yönelik spesifik bir direniş olmamıştır. Ancak durumun tüm açıklığına rağmen ABD askerleri göstericilere ateş açmıştır. Toplamda yirmi kişi hayatını kaybetmiş, 85'ten fazla kişi

yaralanmıştır; ölenlerin 3'ü 10 yaşın altındadır. Bu olay sonrasında işgale yönelik protestolar artmaya başlamış ve binlerce insan ABD ordusunun geri çekilmesini talep eden ikinci ve üçüncü gösteriye katılmıştır (Oxford Research Group, ?)

Halk, işgalden rahatsız olduğunu iyiden iyi belli etmeye başlamıştır. İlerleyen günlerde yapılan mitinglerde ABD'nin saldırıları devam etmiş ve onlarca Iraklı hayatını kaybetmiştir. Halk, ABD'nin onları Saddam'dan kurtardığını ancak şimdi geri dönmeleri gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca ABD gibi büyük bir devletin kamu düzenini daha hızlı sağlamaya yetecek kadar kudretli olduğunu ve bunu yapmamalarının sebebinin kabiliyetsiz olmaları değil yapmak istememeleri olarak düşünüyordu. ABD düşmanlığı öyle seviyelere gelmişti ki; Saddam'a şiddetli bir muhaliflik besleyenler bile işgalin Irak petrolünü kontrol etmek ve İsrail'in güvenliğini sağlamak amacını taşıdığını düşünüyordu (Metz, 2007: 1-5).

Hayal kırıklığı yaşayan halkın öfkesi giderek artmıştır. Öfke şiddete dönüşmüş ve gösteriler saldırıya dönüşmeye başlamıştır. Mayıs ayının başlarında iki Amerikan askeri; aynı ayın 27'sinde ise yine iki Amerikan askeri öldürülmüştür.

Sünni bölgelerde istikrar sağlanmakta zorlanırken, Şiilerden de sesler yükselmeye başlamıştır. Mayıs ayının ortalarında Şiiler iktidarın seçilmiş bir hükümete bırakılması için Bağdat'a doğru yürümeye başlamış ve üst düzey Şii dini lider Ayetullah Ali Hamid Maksoon el-Sistani tarafından işgali kınayan bir fetva yayınlamış ve Iraklıların kendi anayasalarını kendilerinin belirlemesi gerektiğini söylemiştir. Şii bölgelerdeki en endişe verici gelişme ise; Mukteda el-Sadr'dı (Metz, 2007: 1-5).

2.1.4. Ayaklanmalarla Mücadelede ABD'nin Stratejisi

2004'te yayınlanan bir gazete haberinde ABD'nin huzursuz Irak halkıyla başa çıkmak konusunda nasıl bir strateji izlendiği anlatılmıştır. ABD askerlerinin araçlarının arka tamponlarına yapıştırdıkları Arapça ve İngilizce tabelalarda "50 metre mesafeyi koruyun aksi takdirde ölümcül güç uygulanacaktır" yazdığı aktarılmıştır. Trafikte bu araçları gören Iraklılar ABD askerlerinden olabildiğince uzak durmaya çalışmaktaydı çünkü aksi bir durumda karşılaşacakları muamele hoş olmayacaktı (Economist, 15.10.2023)

ABD askerleri güvenliklerini tehdit eden her türlü unsura karşı oldukça sert bir şekilde karşılık vermeye başlamıştır. Güvenliklerini tehlikeye attığını ve onlara yaklaşan araçlara

ateş etmelerinin yanı sıra yol kenarına konulan bombaların cep telefonlarıyla patlatılabildiğini keşfetmelerinden sonra bir patlama gerçekleştiğinde yakınlarda elinde telefon tutan kişilere karşı da ateş etmeye başlamışlardır. Ramadi bölgesinde konuşlanmış 800 ABD askerinin 1 Eylül'den Kasım ayına kadar 400-500 kişiyi öldürdüğü üst düzey bir subay tarafından iddia edilmiştir (Economist, 15.10.2023).

ABD güçleri olası çatışma ihtimallerine karşı önlemlerini ve eylemlerini sertleştirirken yapılan tutuklamalar için de hapishanelere ihtiyaç duymuştur. Saddam Hüseyin döneminde de kötü şöhretiyle bilinen *Ebu Gureyb* hapishanesi, Saddam'ın devrilmesinden sonra boş kalmıştır. Nisan ayında rejimin çökmesiyle beraber gerçekleşen yağmalar ve karışıklıklar sırasında kapıları, pencereleri ve tuğlaları da dahil olmak üzere sökülebilecek her şeyi sökülen hapishanenin koalisyon tarafından kullanılmasına karar verilmiştir. Koalisyon yetkilileri hapishaneyi yenilemiş ve koalisyon güçlerinin kullanımına açmıştır. Hapishaneye yeni tuvalet sistemi, duşlar ve sağlık merkezi eklenerek modern bir görünüm kazandırılmıştır (Hersh, 2004: 1).

2003 sonbaharına gelindiğinde sayıları birkaç bine ulaşan, aralarında kadın ve gençlerinde bulunduğu mahkumların çoğunluğu, suçlulardan ziyade rastgele yapılan askeri taramalarda ve otoyol kontrol noktalarında tutuklanan sivillerdi. Bu kişiler profesyonel olmayan şekilde üç kategoriye ayrılmışlardı; sıradan suçlular, koalisyonla karşı suç işlediğinden şüphelenilen suçlular ve koalisyon güçlerine karşı isyanın yüksek değerli liderleri olduklarından şüphelenilen az sayıdaki suçlular (Hersh, 2004: 1).

Cezaevinde yaşananlara bakıldığında ise; doğrulanmış veya güvenilir şekilde rapor edilen istismarlar arasında dayak, yanık, şok, vücudu kancalarla asma, boğma, tutuklulara ve akrabalarına yönelik tehditler, cinsel aşağılama, tecrit, zincirleme, sıcağa, soğuğa ve yüksek sese maruz bırakma gibi işkenceler yer almaktadır. Bunlara ek olarak uykudan, yiyecekten, kıyafetten ve kişisel hijyen malzemelerinden mahrum bırakma, İslam'ın aşağılanması ve ibadetlerinin zorla ihlal edilmesi istismarlar arasında yer almaktadır. Gözaltındakiler, mayından arındırılmamış bölgelerde çalıştırılmış ve sonucunda ciddi yaralanmalar meydana gelmiştir. Gözaltındaki kadınlara yönelik istismarlar daha az belgelenmiştir ancak cinsel aşağılama ve tecavüze ilişkin inandırıcı iddialar içermektedir (Miles, 2004: 727).

Mart 2003'ten bu yana Irak'ta yaşanan olaylar, harekâtın dördüncü aşaması sırasındaki operasyonların önemini ve karmaşıklığını gözler önüne sermektedir. Bu faaliyetler, kararlı konvansiyonel operasyonlardan sonra operasyon alanını istikrara kavuşturmak ve yeniden inşa etmek için gerçekleştirilen faaliyetlerdir (Crane, 2005: 11). Ancak koalisyon askerleri, Irak işgalinin dördüncü aşamasında nazik davranmaya çalıştıkları durumlarda bile kültürel duyarsızlıktan ve ırkçı yaklaşımlarda bulunmaktan kaçınamamışlardır (Nigel, 2005: 28).

Nigel (2005: 28)'in makalesinde yer verdiği İngiliz bir subayın ifadesine göre; ABD askerleri Irak'ta "için için yanan bir ateşe benzin döküyor" gibi davranıyorlardı. Ancak halkın rahatsızlığı ABD askerlerinin eylemlerinden öte varlıklarından kaynaklanmaktaydı. ABD, ilk muhabere aşamasında başarılı olmuş ancak daha sonraki aşamalarda başarısı oldukça azalmıştı.

2.1.4.1. Felluce örneği

Her çatışmada olduğu gibi ayaklanmalarla mücadele ederken de algı yönetimi oldukça önemlidir. Halk, mevcut hükümetin ya da işgalci kuvvetlerin ayaklanmalarla baş edemeyeceğini düşünürse ayaklanmacıların tarafına geçebilir ya da tam tersi ayaklanmacıların bahsi geçen kuvvetler tarafından uğrayacağı zararın üstesinden gelemeyeceğini düşünürse ayaklanmacılara destek vermeyi bırakabilir. Bu durumda Irak'ta ABD için yapılması gereken şey ayaklanmaları kararlı bir şekilde bastıracağının sinyalini vermektir (Malkasian, 2006: 423).

Felluce'deki çatışma yirmi ay sürmüştür. Bu çatışma West (2011) tarafından dört aşamada özetlenmiştir:

İlk aşama, 2003 Nisan ayında Saddam'ın devrilmesinden hemen sonra başlamıştır. Çünkü yalnızca Saddam hükümeti değil yıllardır ülkedeki diğer kimlikler üzerinde hakimiyet süren çoğu Sünni'nin etkisi azalmıştır. Eski rejim unsurları ABD liderliğindeki koalisyon güçlerine karşı ayaklanmaya başlamış ve Felluce'yi de isyanın merkezi konumuna getirmişlerdi. İsyanın başlarında ABD, ayaklanmacıların halktan aldığı desteği kesmeye yönelik klasik kalpleri ve zihinleri kazanmak için bir hamle yapmayı amaçlamış ancak bu hamleyi gerçekleştirebilecek ne ekonomik ne de yerel siyasi desteği bulamamıştır. Başarısız girişim sonrasında karşı karşıya geldiği saldırılara karşı oldukça sert ve ezici şekilde karşılık

vermeleri ise halkın nefretini artırmış ve ayaklanmaları daha da baş edilemez hale getirmiştir (West, 2011: 17-18).

Felluce'deki ayaklanmaların ikinci safhasının başlangıcı olarak değerlendirilen olay ise; 2004 yılının Mart ayında dört ABD'li müteahhidin Felluce'nin merkezinde gündüz vakti öldürülmesi ve cesetlerinin de köprüye asılmasıdır. Bu olaydan sonra ABD askerlerine şehri ele geçirme emri verildi ve üç hafta sürecek olan amansız bir çatışma başlamış oldu (West, 2011: 18).

Üçüncü aşamada şehrin eski Iraklı generallere devredilmesine karar verildi böylece şehirde düzen sağlanabileceği umut edilmişti. Çünkü eski generaller Felluce'deki halkın yalnızca yerel bir yönetim isteyen insanlardan oluştuğunu ifade ediyorlardı. Ancak ayaklanmacıları Iraklı generaller de durduramadı ve Felluce çeşitli suçların işlendiği korkutucu bir şehir görünümünü aldı (West, 2011: 19).

2004 sonbaharında yani son aşama olarak değerlendirilen dönemde ABD askerlerine yeniden Felluce'yi ele geçirmeleri için emir verildi. Felluce'de ABD askerlerine karşılık vermek için bekleyen yüzlerce yabancı asker bulunmaktaydı. Felluce'deki çatışma bittiğinde bölge sakinleri harap olmuş şehirlerine geri döndüler (West, 2011: 19).

Crawford'un (2013) makalesinde Lübnanlı gazeteci Burhan Fasa ile 2004 yılında yapılan röportajdan aktardığına göre; Felluce'de çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir. Evlerinde çıkmaya korkan insanlar cenazelerini bahçeye gömmek zorunda kalmış; yaralanan insanlar tıbbi malzeme eksikliğinden tedavi göremedikleri için hastalıktan ve enfeksiyondan hayatlarını kaybetmiştir. Burhan Fasa, Felluce'de bulunduğu süre içerisinde sokaktaki sivillerin ABD askerleri tarafından vurulduklarını gördüğünü ifade etmiştir. Tanık olduğu ev aramalarında ABD askerlerinin yanlarından tercüman bulunmadığına dikkat çekmiş ve kendileri anlamayan yerel halka iyi şekilde muamele etmediklerini hatta bu kişileri öldürdüklerini ifade etmiştir. Fasa'nın aktardığına göre; ABD askerleri İngilizce olarak verdikleri emirlerin uygulanmamasını bir tehdit olarak algılıyor ve infaz yapmaktan geri duymuyordu (s. 19).

Kent merkezli çatışmalarda sıklıkla elektrik, su, sağlık hizmetleri, gıda veya eğitim gibi hayati hizmetlerin sağlanması için ihtiyaç duyulan kritik altyapıya zarar verilir. Çatışmanın sürdüğü bölgede yaşayan halk bu ihtiyaçların giderilmediği bir ortamda hepten

savunmasız duruma düşer. Halk sağlığını ve insanların geçim kaynaklarının yok olduğu bir bölgede yaşamının getirdiği riskler insanları göç etmeye zorlar (ICRC, 15.10.2023). Felluce’de de diğer kentlerde yaşanan çatışmalardan farklı bir tablonun olmadığını söylemek mümkündür. Yapılan literatür taramasında bu konu hakkında yeterli çalışma bulunmasa da çatışma sürecinde ve sonrasında bölgede yaşayan halkın ciddi altyapı sorunlarıyla karşı karşıya kaldığı kuvvetli bir ihtimaldir.

Felluce’deki ayaklanmaları bastırmaya yönelik yapılan operasyonlarda ABD, ayaklanmacıların dirençlerini kırmak için kararlı ve sert şekilde müdahale etmiştir. Bu müdahale sonucunda ABD’nin beklentisi gerçekleşmemiş; sert güç karşısında sinmesi beklenen ayaklanmacılar geri çekilmemiş aksine halk desteği kazanarak daha da güçlenmişlerdir.

Felluce’ye yapılan ilk operasyonda 800 kişi ölmüş ve bunlardan 616’sı sivil olarak belirlenmiştir. Sivillerinse 300’den fazlası kadın ve çocuktur. Ateşkes esnasında da sivil kayıplar devam etmiş ve yıkıntılar arasında gömülü bulunan; evlerin bahçelerindeki derme çatma mezarlardan çıkan cesetlerin çıkarılmasıyla da sivil ölüm sayısı 800’lere kadar çıkmıştır. İkinci operasyonda ise 514-670 sivil ölümü meydana gelmiştir. BM kuruluşu olan Integrated Regional Information Networks (IRIN) tarafından hazırlanan raporda belirtildiğine göre bu rakam, evlerin ve diğer yapıların molozların altından çıkan cesetleri ve yalnızca 9 mahalledeki ölümleri kapsamaktaydı. IRIN’in 4 Ocak’ta yayınladığı haberde, 700’den fazla ceset bulunduğu ve bunların 550’sinden fazlasının kadın ve çocuk olduğu bilgisine yer verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABD’NİN 2006 YILINDAN SONRAKİ AYAKLANMALARA KARŞI KOYMA STRATEJİSİ

3.1. 2006 Öncesi ve Eleştiriler

ABD Ordusu ayaklanmalarla mücadele etmek için 2006 yılına gelene dek birtakım yöntemler kullanmıştır. 11 Eylül saldırılarında önce yayınlanmış olan FM 3-0 ve Şubat 2003’te yayınlanmış olan FM 3-07 kılavuzları/doktrinlerinde konvansiyonel savaşın yanında ev sahibi ülkenin istikrar sağlamasına yönelik stratejilere de yer verilmiştir. Örneğin; FM 3-0’da isyanın nedenlerini belirlemenin gerekliliğine ve ev sahibi ülkede yaşayan halkın şikayetleri değerlendirerek çözüm bulmanın önemine vurgu yapılmıştır. Ancak kılavuzda istikrar sağlamaya yönelik maddelerin yanında komuta kademesinin esas önem vermesi gereken eğitim kısmının “muhabere” kısmı olduğuna dikkat çekilmiştir. (Roper, Daniel ve Kiper, 2010: 28)

FM 3-07 ise istikrar ve destek operasyonlarını içeren bir kılavuz olarak yayınlanmıştır. Koalisyon güçleri Irak’tayken yayınlanan bu kılavuz, görevli askerler için uyum sağlaması zor bir durum yaratmıştır. Zira o sırada saldırı operasyonları devam etmekteydi ve askerler bu yeni savaş türüne uyum sağlamak konusunda hızlı davranamamıştı. İşin aslı FM 3-07, komutanların bu kılavuzda yazanları nasıl uygulayabileceklerini inceleyip belirlemeleri için çok yeniydi. Gerekli incelemeleri yapsalar bile kılavuz, ABD kuvvetlerinin yeniden inşanın gerçekleşmesi için güvenli bir ortam sağlamak üzere ev sahibi ülkenin askeri kuvvetleriyle ve kurumlarıyla birlikte çalışacağını belirtmiştir. Ancak kılavuz yazılırken Irak’ta güvenlik güçlerinin ve yerleşik bir hükümetin yokluğu öngörülmemiştir. (Roper, Daniel ve Kiper, 2010: 28)

Kısacası ABD askerleri, başlangıçta mevcut doktrine güvenmek durumunda kalmışlardır. Ayaklanmacılara, geleneksel yöntemlerle müdahale edilmesini gereken geleneksel bir düşman muamelesi yapılmış; sert güç kullanarak ayaklanmacıları savaş alanından temizlemesi amaçlanmışlardır. Başlangıçta her ne kadar ayaklanmalara karşı koyma doktrinine ihtiyaç duyulmamış gibi gözükse de kısa sürede gereklilik tespit edilmiş ve ilgili kılavuzlar yayınlanmıştır (Nyhamar, 2009: 10). Ancak kılavuzlar yayınlansa da

Irak'ta bulunan komutanlar ve askerler bu öngörülmemiş savaşta onlara yardımcı olabilecek çok az yol göstericiyle yollarına devam etmek durumunda kalmışlardır. ABD ordusunun uzun yıllardır konvansiyonel savaş yöntemlerine odaklanmış olması da bu yeni savaş türü için daha da hazırlıksız durumda kalmalarına sebep olmuştur (Roper, Daniel ve Kiper, 2010: 28)

15 Aralık 2006 yılında yayınlanan FM 3-24 Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (Counterinsurgency Doctrine) ise doktrinsel bir yayın olarak epey dikkat çekmiştir. Ancak doktrinin eleştirilerin odağı olmasına neden olan bir yönünün mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Eleştiriler, doktrinde ele alınan ayaklanmaların modern ayaklanmaların doğasını yansıtmaması hakkında yapılmıştır. Doktrinde yer verilen ayaklanmaların referansının daha çok klasik kontrgerilla metinlerine dayandırılması olarak görülmüştür. Bu eleştiri sahiplerine göre; Irak'taki ayaklanmalar, daha önceki örneklerle benzerlik göstermemektedir. Bu nedenle doktrinde katkısı bulunan bazı araştırmacıların da ifade ettiği üzere; ayaklanmaları bastırmada klasik modelden çok daha fazlası gerekli görülmüştür (Nagl ve Burton, 2010: 123).

Çok sayıda deneyimli ve bilgili gözlemci, Irak ve Afganistan'daki isyanların Soğuk Savaş dönemini tanımlayan Maoçu 'ulusal kurtuluş savaşı' modelinden önemli ölçüde farklı olduğunu ileri sürmüştür (Nagl ve Burton, 2010: 1). ABD'li General John Abizaid, Irak'taki Amerikan birliklerinin "klasik gerilla tipi harekât"la karşı karşıya olduklarını ifade etmiştir (The New York Times, 30/11/2023). Ancak durumun öyle olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu farklılık da ayaklanmanın bastırılmasının neden bu kadar zor olduğunu açıklamaktadır. Klasik gerilla tipi harekâtın aksine Irak'taki ayaklanmacıların bir ağırlık merkezi ve ilan edilmiş bir liderleri bulunmamaktadır. Tek ve tanımlanmış veya birleştirici bir ideolojiye de sahip değillerdir. En önemlisi de bir organizasyonları yoktur (Hoffman, 2006: 16).

Irak'taki ayaklanmalar ile klasik ayaklanmalara karşı koyma teorileri arasındaki farklara verilecek diğer örnekler arasında da; iktidara el koymayı amaçlayan ve bu yönde ciddi hazırlık ve planı olan ayaklanmaya karşı koyma kuvvetlerinin aksine Irak'taki ayaklanmacıların mevcut iktidar yapısının yerini alacak tanımlanmış bir planları olmayan ve sayı bakımından çokluk gösteren farklı gruplara ayrılmış olmaları, kilit savaşların kırsal kesimde değil de kent merkezlerinde gerçekleşmesi, gerilla tarzı pusular yerine kentlere

atılan bombalar ve saldırı sonucunda gerçekleşen yıkımın propaganda olarak kullanılması gösterilebilir (Kilcullen akatran: Nagl ve Burton, 2010: 128).

3.2. FM 3-24 Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (Counterinsurgency Doctrine)

Aralık 2006'da ABD Ordusu, yeni ayaklanmaya karşı koyma doktrini FM 3-24'i yayınlamıştır. Bu doktrinde Saddam Hüseyin'in rejimini yıkmakta başarılı olmuş ancak daha sonrasındaki yeniden inşa sürecinde başarısız olan şok ve korku hareketinin zıttı bir strateji ortaya konmuştur (Hughes ve Robson, 2021: 53).

Bu strateji kapsamında, saldırı ve savunma operasyonlarının yanı sıra askeri güçlerin odak noktası olarak istikrar görevlerini de artırıldı. Bu meşruiyet mücadelesini kazanmanın merkezinde nüfusu güvence altına alma mücadelesi vardı. Doktrine göre 'herhangi bir ayaklanmaya karşı koyma çabasının temel taşı sivil halkın güvenliğini sağlamaktır' (Jensen, 2016).

Doktrine göre konvansiyonel olmayan savaşlar, ilgili nüfus ve bu nüfus üzerinde etki ya da meşruiyet sağlamak isteyen devlet ve devlet dışı aktörler arasında gerçekleşmektedir. Bu düzensiz savaşlarda düşmanın iradesi ve gücünü zayıflatmak için her ne kadar askeri güç gerekse de tam bir başarı için dolaylı bir yaklaşım gerektirebilmektedir. Vurgulanan düzensiz doğası nedeniyle bir ayaklanmayı bastırmak için hem ev sahibi ülke hükümetine savaş alanında ayaklanmacıları yenmede yardımcı olmak hem de ev sahibi ülkenin ayaklanmaların temel nedenlerini ele almasını sağlamaya yönelik hem sivil hem de askeri çabaların bir karışımını sunmak gerekmektedir. Ancak durum her zaman beklendiği kadar kolay olmaz örnek vermek gerekirse; ayaklanmanın meydana geldiği bölgede mevcut bir yönetim olmayabilir. Bu gibi durumlarda ise; bölgedeki halkla birlikte çalışılmalı ve hükümet kurmaları için gerekli destek sağlanmalıdır (FM 3-24, 2006: 1-2).

ABD işgalden sonraki süreçte doktrinde ifade edilene benzer şekilde adımlar izlemiş ve 2003 ve 2007 arasında bir geçiş aşaması olarak değerlendirilebilecek ABD liderliğindeki Geçici Koalisyon Yönetimi (The Coalition Provisional Authority -CPA) kurulmuştur. Bu geçiş dönemi, yeni partilerin kurulmasını, yeni bir ordunun kurulmasını ve bu orduya katılan kişilerin eğitilmesini, yeni sivil toplum kuruluşlarının yaratılmasını ve yeni yasaların hazırlanmasını içermekteydi. 2005 yılında Iraklılar, dini ve etnik azınlıklar da dahil olmak

üzere bireysel hakları tanıyan yeni bir anayasaya oy verdi (United States Institute of Peace, 28/11/2023). Çeşitli dini ve etnik grupların itirazlarına rağmen koşullara bağlı federatif yapıların kurulmasına olanak sağlayan 2005 Anayasası kabul edilmiştir (Zine el Abdin, 2021: 10-11).

Geçiş Dönemi Irak Devleti İdare Kanunu'nda da belirtildiği gibi geçiş dönemi iki aşamaya ayrılmıştır. İlk aşamada, 30 Haziran 2004 tarihinde iktidara gelecek, tam egemen bir Irak Geçici Hükümetinin kurulmasıyla geçiş döneminin başlaması hedeflenmiştir. Söz konusu hükümetin, Irak halkının farklı kesimleriyle yürütülen kapsamlı müzakere ve istişareler sürecine uygun olarak oluşturulması planlanmıştır. Süreç boyunca ve sonrasında Yönetim Konseyi ve Geçici Koalisyon Yönetimi (The Coalition Provisional Authority - CPA) ve Birleşmiş Milletler ile ortak hareket edilmesi planlanmıştır. İkinci aşamaya ise bu Kanunda öngörülen Ulusal Meclis seçimlerinin yapılmasından sonra, mümkünse bu seçimlerin 31 Aralık tarihinden sonraya ertelenmemesi kaydıyla, Irak Geçici Hükümetinin kurulmasından sonra başlanması hedeflenmiştir. Bu ikinci aşamanın amacı kalıcı bir anayasa uyarınca Irak hükümetinin kurulması olarak belirlenmiştir (Relief Web, 12/11/2023).

Irak Geçici Hükümeti (Iraq Interim Government-IIG), Irak'taki çeşitli etnik kökenler ve farklı dini inanç gruplarının temsilcilerinden oluşmaktaydı. Yeni oluşturulan hükümetin başında Sünni Arap cumhurbaşkanı bulunmaktaydı. Sünniler Irak nüfusunun yaklaşık yüzde yirmisini oluşturuyorlardı ve ayrıca Saddam döneminde egemen olmuş bir kesimdi. Daha önemli bir görevde yani başbakanlık görevinde ise bir Şii bulunmaktaydı. Şiiler Irak halkının yüzde altmışını oluşturmaktaydı. Geriye kalan nüfusun çoğunluğunu oluşturan Kürtler, iki cumhurbaşkanı yardımcılığından biri de dahil olmak üzere çok sayıda kilit görevde bulunmaktaydı. Ayrıca Irak'taki küçük etnik grupların temsilcileri olan bir Süryani ve bir Türkmen bakan da mevcuttu (Council on Foreign Relations, 24/11/2023).

Doktrinde ifade edildiği şekilde ayaklanmanın en temel tanımı, mevcut devlet kurumlarının dışındaki aktörlerin, genellikle görece zayıf bir konumdan kontrol ve nüfuz elde etme mücadelesidir. Ayaklanmalar, geleneksel bir çatışmadan ayrı olarak ya da geleneksel çatışmaların öncesinde, esnasında veya sonrasında ortaya çıkabilmektedir. (FM 3-24, 2006: 1-1, para.,1-2). Bir ayaklanmaya karşı koymada geniş bir katılım yelpazesi vardır. ABD, nüfusun güvenliğini sağlamaya veya ayaklanmacılara saldırmaya doğrudan dahil olan güçleri engelleyerek ev sahibi ülkeye olanak sağlayabilir. Örneğin ABD, ev sahibi

ülkeye eğitim veya istihbarat desteği sağlayabilir. Dahası, ABD ayaklanmanın bastırılmasında doğrudan yer alsa bile, onun birincil rolü yalnızca ev sahibi ülkeye olanak sağlamak olabilir. Ev sahibi ülke sivil kontrolü ve güvenliği sağlama kapasitesine sahip olmalıdır. (FM 3-24, 2006: 1-5).

Geçici Koalisyon Yönetimi (The Coalition Provisional Authority-CPA) Irak hükümetine, kendi savunma ve polis güçleri de dahil olmak üzere dış ve iç güvenliğin sorumluluğunu üstlenmesine ve bölgesel devletlerle ve uluslararası toplumla ilişkiler kurması konusunda destek olmuştur (The Coalition Provisional Authority-CPA, 23/11/2003). Bu kapsamda Saddam yönetimi döneminde mevcudu 60.000'i aşan fakat oldukça eğitimsiz ve mesleki anlamda donanımsız olan Polis Teşkilatı yeniden yapılandırılmıştır. İşgal öncesi dönemde şiddet yanlısı tavırları nedeniyle bir korku nesnesi haline gelmiş olan Polis Teşkilatı işgal sonrası açık hedef haline gelmiş ve birçok polis karakolu, aracı ve diğer ekipmanları zarar görmüştür. Bu zararın giderilmesi ve Irak'ta iç güvenliğin yeniden sağlanması için Geçici Koalisyon Yönetimi (The Coalition Provisional Authority-CPA) Irak Polisini tekrar göreve çağırmıştır (Jones, 2007: 93).

Mayıs 2003'te Irak Polis Teşkilatı'nın daha etkili olabilmesi için yeniden düzenlenmesi, yeni bir eğitim programının hazırlanması ve yeniden donatılmasına karar verilmiştir. Bu yeniden yapılandırma ABD Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğunda başlatılmıştır. 2004 yılının başlarında 500 kişilik eğitim grubuyla başlayan bu süreç güvenlik endişesi nedeniyle beklenildiği şekilde etkili ve başarılı yürütülememiştir. Bu nedenle ABD başkanı Bush, 2004 yılının mart ayında Polis Teşkilatı'nın sorumluluğunu Dışişleri Bakanlığı'ndan alarak Savunma Bakanlığı'na vermiştir. Güvenlik endişesi nedeniyle yapılsa da bu karar bazı çevreler tarafından sorgulanmıştır. Orduyu görevlendirmenin eğitimi güvenli hale getirmiş olsa da polislik mesleğinin sivillere yönelik güvenliği sağlama ve yasaları uygulama gibi asli görevlerini geride bırakarak daha çok sert güç kullanarak isyan bastırma gibi faaliyetlerde yer alma faaliyetlerini öne çıkaran bir durum ortaya koyduğunu söylemek mümkündür (Jones, 2007: 93).

2005 yılında yayımlanan bir haberde koalisyon yetkililerinin 150.000 ile 200.000 arasında Iraklı güvenlik gücü bulunduğunu ifade ettikleri belirtilmiştir. 2005 yılında Irak'ta bulunan güvenlik birimleri aşağıdaki listelenmektedir.

- Irak Polis Teşkilatı (Iraqi Police Service-IPS): Yaklaşık 70.000 personele sahiptir.

- Irak Sivil Savunma Birlikleri (Iraqi Civil Defense Corps-ICDC): Koalisyon güçleriyle birlikte terörle mücadele ve diğer güvenlik operasyonlarını yürüten yaklaşık 31.000 kişilik paramiliter gruptur.
- Yeni Irak Ordusu (New Iraqi Army-NIA): Yaklaşık 3.000 personele sahiptir.
- Tesis Koruma Hizmeti (Facilities Protection Service-FPS): Devlet binalarını ve tesislerini koruyan yaklaşık 70.000 personelden oluşmaktadır (Council on Foreign Relations, 18/11/2023).

Ancak yine aynı haberde Iraklı güvenlik güçlerinin ABD Ordusu kadar iyi imkanlara sahip olmaması ve yine onlar kadar iyi korunmaması sebebiyle saldırılara daha çok maruz kaldıkları ifade edilmiştir (Council on Foreign Relations, 18/11/2023).

3.2.1. Ev Sahibi Ülke ve ABD Güçlerinin Ortak Faaliyet Yürütmesi

Doktrinde belirtildiği üzere; ayaklanmalara karşı koymada askeri güç oldukça önemlidir. Ancak bu güç; diplomatik, eğitim ve diğer ekonomik etkenleri içeren diğer ulusal güç araçlarıyla koordine edilmelidir. ABD'nin ayaklanmalara karşı koyma stratejisi kapsamında orduyu kullanması bu amaçla kullanabileceği ulusal güç araçlarının yalnızca bir parçasıdır. Ordu çoğu zaman destekleyici bir rolde kullanılmalıdır (FM 3-24, 2006: 1-1, para.,1-4).

Ayaklanmalara karşı koymada kilit rol ev sahibi ülkenindir çünkü ev sahibi ülke ayaklanmaları bastırmada birincil aktördür. Bunun sebebi ise; merkezi hükümetin işlevsiz kaldığı bir ülkede ya da büyük bir çatışmanın ardından ortaya çıkan bir ayaklanma durumunda bile, ev sahibi ülkenin ortaya koyacağı politikaların en nihayetinde toplumu tarafından kültürel olarak kabul edilecek olmasıdır. Herhangi bir ayaklanmaya karşı koyma çabasının başarısı ev sahibi ülke ve o ülkede yaşayan insanlara bağlıdır çünkü her ülke kendi sorunlarına çözüm üretmek zorundadır. Bu nedenle ABD Ordusunun birincil rolü ev sahibi ülkeye ihtiyacı olan olanakları sağlamaktır (FM 3-24, 2006: 1-2).

ABD, Irak'ı yeniden inşa etme sürecinde Geçici Koalisyon Yönetimi (The Coalition Provisional Authority-CPA) sorumluluğunda birçok alanda yenileşmeye gitmeyi amaçlamış ve ekonomi, eğitim, adalet, tarım vb. gibi alanlarda birtakım adımlar atmıştır.

Yeniden inşa sürecinde ekonomi alanında koalisyonun büyük hedefleri mevcuttu. Farklı geçmişlere sahip ve birçoğu çatışma sonrası yeniden yapılanma veya Orta Doğu konusunda deneyimi olmayan yetkililerden bir ekip oluşturarak Irak'ın savaştan zarar görmüş, devlet kontrolündeki ekonomik sistemini, birkaç ay içinde dinamik bir serbest piyasa ekonomisine dönüştürmek bu büyük hedeflerinin özeti niteliğindeydi (United State Institute of Peace, 5/12/2023)

Bu kapsamda yapılan yeniliklere bakılırsa;

- Ülke çapında gıda tayı dağıtımının yeniden tesis edilmesi,
- Yeni bir para biriminin uygulamaya koyulması ve döviz kurunu istikrara kavuşturulması,
- Enflasyonu tetiklemeden fiyatların çoğunu serbestleştirilmesi,
- Hükümetin ekonomi bakanlıklarını yeniden inşa edilmesi,
- Piyasa odaklı bankacılık, vergilendirme, dış ticaret, yatırım ve iş düzenlemelerini yürürlüğe koyulması,
- Binlerce okulu, sağlık ocağını ve hastaneyi rehabilite edilmesi,
- Saddam yönetimi altında mahrum kalan nüfusa kamu hizmetleri sağlaması,
- Artan elektrik üretimi ve petrol üretimi,
- Toplumun kritik ihtiyaçlarını karşılamak için Irak çapında küçük projelere fon sağlanmıştır.

Ekonomi alanında başarılı adımlar atılsa da hedeflenen başarıya ulaşılamadığı ve elde edilen başarıların da bu ulaşılamayan hedeflerin gölgesinde kaldığı ifade etmek yerinde olabilir.

Bir başka alan olarak eğitim alanında ise 2004 yılında Irak Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan raporda; kısa ve orta vadeli stratejilere ve eylem planlarına yer verilmiştir. Bunlar, Eğitim Bakanlığı personeli, diğer eğitim uzmanları, diğer sektörlerin ve siyasi partilerin temsilcileriyle yapılan çeşitli toplantılarda gözden geçirilmiş ve raporda kabul edilen öncelikler, 3 Ocak 2004 tarihinde Irak Yönetim Konseyi (Iraqi Governing Council-IGC) Başkanı'nın himayesinde düzenlenen Irak'ta Eğitim Stratejileri Ulusal Semineri katılımcıları tarafından da onaylanmıştır (Alwan, 2004: 4).

Başlangıç aşamasında yalnızca Eğitim Bakanlığı bünyesindeki kurumlarında çalışanların maaşlarını ve işletme giderlerini karşılayacak seviyede bütçe ayrılabilmiştir. Geçici Koalisyon Yönetimi (The Coalition Provisional Authority-CPA) ve Maliye Bakanlığı'ndaki bütçe planlayıcıları yeniden inşa için gerekli olan bütçenin bağışçılar tarafından sağlanacağını varsaymışlardır ancak eğitim her ne kadar yeniden inşa sürecinde öncelik sırası olarak listenin başlarında olsa da bağışların ihtiyaç duyulan meblağa gelmesi pek olası görülmemiştir (Alwan, 2004: 47).

Atılan adımlara genel anlamda bakıldığında başarılı ve başarısız yönlerinin olduğu söylenebilir. 2005 yılında yayımlanan raporda başarılı olan hastane ve okul iyileştirme projelerinin Irak halkı tarafından memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. Bu projelerin başarılı olma sebepleri içinde Irak halkının projeler gerçekleşirken mali ya da diğer yönlerden herhangi bir fedakârlık yapmak zorunda olmayışları ve bu yenilikler yapılırken ortada güvenlik tehdidinin düşük seviyede olması gösterilmiştir. Ayrıca, başarılı olan projelere bakıldığında hızlı şekilde finanse edilen projeler olduğu tespit edilmiştir. Hızlı finanse edilen ve halk tarafından oldukça memnuniyetle karşılanan çocuk aşılama programı da bu başarılı ve hızlı finanse edilen projelerdendir (United State Institute of Peace, 5/12/2023).

Ancak her proje ve girişim bu denli hızlı gerçekleşmesi mümkün olan projelerden değildi. Yasa yapılması ve onaylanması uzun zaman gerektiren adımlar veya okullarda ders kitaplarının bir kereliğine değil sürekli şekillerde dağıtılması gibi tek seferlik olmayan fonlara ihtiyaç duyan girişimler başarısız sonuçlanmıştır (United State Institute of Peace, 5/12/2023).

Ayaklanmalara karşı koyma ve huzursuzluğu giderme çabalarının en önemli unsurlarından birisi de halk ile işbirliği kurabilmektir. Ayaklanmalara karşı koyma güçleri ile ev sahibi ülkenin güçleri halkla ortaklaşa çalışmalı ve ortak riskleri paylaşmalıdır. Doktrine göre, askerler, savaşımayanlara yani sivillere gelebilecek zararı en aza indirmek için risk almaktan kaçınmamalıdır. Bu tip riskleri almak savaş ahlakının en önemli parçasıdır (FM 3-24, 2006: 1-12).

3.2.2. Liderlerin Roller

Yerel nüfusla iç içe geçmiş şekilde faaliyet yürüten ayaklanmacıların ortadan kaybolması oldukça kolaydır. Bu nedenle öncelikle liderler herhangi bir merkezi olmayan operasyonların doğasında olan belirsizlik ve riski kabul etmelidirler. Ayaklanmacıların kolayca saklanabileceği ve ortadan kaybolabileceği yerel nüfusun varlığı ise yüksek derecede belirsizlik yaratmaktadır (FM 3-24, 2006: 1-11).

Tecrübesiz liderler bazı durumlarda inisiyatif alarak kendilerine verilen görevi yerine getirmek için ölümcül ve öldürücü olmayan güç kullanabilirler ancak bu gibi durumlarda herhangi bir güç kullanımı bir dizi reaksiyona neden olabilir. Doktrine göre, ayaklanmaları bastırma çabalarında güç kullanırken “*Eylem sonucu yok ettiğinizden daha fazla düşman yaratmayın.*” kuralı büyük önem arz etmektedir. Kullanılan gücün yoğunluğu ne kadar fazla olursa ikincil hasar ve hata yapma olasılığı o kadar artmaktadır. Rakibi yok etmek veya korkutmak için halkın güvenini kazanmak elzemdir. Bu nedenle ayaklanmalara karşı koyma kuvvetleri, uygulanacak gücün türünü, miktarını ve herhangi bir operasyonda bu gücü kimin kullanacağını iyi planlamalıdır (FM 3-24, 2006: 1-11).

Genel olarak ayaklanmalara karşı koyma kuvvetleri, gereksiz can kayıplarını veya yaralanmalarını en aza indirmek için belli prosedürler uygulayabilir. Bu prosedürler, ayaklanmaları bastıran güvenlik güçlerinin yerel halkla etkileşime girdiği bir operasyon sırasında özellikle kullanılmalıdır çünkü güvenlik güçleri ve halk arasındaki tüm etkileşimler meşruiyeti doğrudan etkilemektedir (FM 3-24, 2006: 1-12).

Irak İşgali ve sonrasındaki istikrarsız süreçteki liderlik konusundaki örneklerden birisi Tommy Franks'tir. Irak İşgali sırasında ABD Merkez Ordular (CENTCOM) Komutanı olan Tommy Franks, hem Irak hem de Afganistan işgalini yönetmiştir. Irak işgalinde, Afganistan'dan hemen sonra bu operasyonu yürütmesi nedeniyle zihinsel olarak yorgun ve yıpranmış olduğu düşünülmektedir. Her iki savaşta da düşman ülkelerin başkentlerinin ele geçirilmesi ve liderlerinin derdest edilmesi ile zafere ulaşılacağını düşünmüştür. Ancak her iki ülkede de başkentler ele geçirilmiş ve Irak'ta Saddam derdest edilmiş olsa da Franks muharebeler sonrası durumla pek ilgilenmemiştir. Bu durum kendisinin ABD kamuoyunda fazlasıyla eleştirilmesine yol açmıştır. (Ricks, 2012).

3.2.3. Geniş Kapsamlı Çalışma

Doktrinde yer verilen geniş kapsamlı çalışma kavramı, kısaca, ABD ve ev sahibi ülke hükümetleri ve güçlerinin tüm yeteneklerinin ortaya koyduğu direkt olarak ayaklanmacıları hedef alan askeri operasyonların yanı sıra ayaklanmaların temel nedenlerini ortaya koymak ve çözüm üretmek için bölgede olan uluslararası ve bölgesel örgütler ile sivil toplum kuruluşlarını içermektedir (FM 3-24, 2006: 1-13).

Geniş kapsamlı çalışma gerçekleştirmesi oldukça zor bir stratejidir çünkü bahsedilen kurumlar aynı bölgede faaliyet göstermektedirler ancak faaliyetleri birbirinden oldukça farklıdır. Bunlardan bazıları askeri operasyonlar yürütecek, bazıları ise eğitim programları ve insani yardım gibi ölümcül olmayan yöntemler kullanacaktır. Her kuruluşun farklı bakış açıları veya menfaatleri olacaktır. Bu kapsamlı çalışmanın parçası olan bazı kuruluşlar şöyledir; bakanlıklar, çok uluslu kuvvetler, çok uluslu şirketler, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar, STK'lar, özel sektör kuruluşları, diplomatik, bilgilendirme ve ekonomik güce sahip diğer kuruluşlar (FM 3-24, 2006: 1-13--16).

Kapsamlı çabanın başarılı olması için ABD kurumları ev sahibi ülke ve diğer kurumlarla toplantılar yapılmalı, koordinasyon sağlanmalıdır. Bu şekilde kurumlar arası bakış açısıyla zamanında, kullanılabilir bilgi ve tavsiye sağlanabilir. Ortak kurumlar arası koordinasyon grupları bilgiyi paylaşır, entegre eder, senkronizasyon, eğitim ve tatbikatlara yardımcı olabilir. Ancak STK'lar ve diğer kuruluşlar askeri güçlerle işbirliği yapıyor gibi görünmek istemedikleri için bu işbirliğine direnebilir ya da net olarak reddedebilir. Ek olarak STK'ların özerk yapısı komuta otoritesi tarafından yönetilmeyi halihazırda engellemektedir (FM 3-24, 2006: 1-13--16).

ABD Irak'ta yeniden inşa sürecinde ve ayaklanmaları bastırma amacıyla birçok yeniliğe gitmiştir. Bu süreçte ABD'nin hem kendi kamu kurumları hem de sivil kuruluşlarla ortak çalışma yürüttüğü pek çok proje mevcuttur. Bunlardan biri olan Eyalet/İl Yeniden Yapılandırma Ekipleri (Provincial Reconstruction Teams-PRT) ev sahibi ülkenin yönetim kapasitesini artırarak Irak'ta istikrarın iyileştirilmesine yardımcı olmak için tasarlanmıştır. (Christoff, 2008, 09/12/2023). Eyalet/İl Yeniden Yapılandırma Ekipleri (Provincial Reconstruction Teams-PRT), geçici bir sivil-asker ekibidir (Iraq Provincial Reconstruction Team Handbook). Kurulma amaçları içinde ekonomik sürdürülebilirliğin artırılması ve

yerel yönetimlerin güvenlik ve sağlık hizmetleri gibi kamu hizmetlerini sunma becerisinin güçlendirilmesi gibi hedeflerin yerine getirilmesini sağlamak da vardır (Christoff, 2008, 09/12/2023).

Irak'taki ilk Eyalet/İl Yeniden Yapılandırma Ekipleri (Provincial Reconstruction Teams-PRT) çabaları 2005 yılı boyunca ve 2006'nın başlarında ciddi bir şekilde başlamıştır (Pedroza, 2012: 8).

Süreçte yer alan birincil aktörler, öncelikle devlet daireleri, kamu görevlileri ve sınırlı sayıda kamu aktörü dahil olmak üzere kamu sektöründen gelmektedir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı (United States Department of Agriculture-USDA) 2010 yılında web sitelerinde yayımladıkları bir yazıda Bakanlığa bağlı kurumların ve personelin projede yer aldıklarından bahsedilmektedir. İlgili haberde; Eyalet/İl Yeniden Yapılandırma Ekipleri (Provincial Reconstruction Teams-PRT) kapsamında Dış Tarım Hizmetler (Foreign Agricultural Service-FAS), Çiftlik Hizmet Ajansı (Farm Service Agency), Tarımsal Araştırma Servisi (Agricultural Research Service) ve Gıda Güvenliği ve Denetim Servisi (Food Safety and Inspection Service)'nden Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı (United States Department of Agriculture-USDA) çalışanları Irak'ta görev yapmıştır. Eyalet/İl Yeniden Yapılandırma Ekipleri (Provincial Reconstruction Teams-PRT)'lerde yer alan Dış Tarım Hizmetler (Foreign Agricultural Service-FAS) personeli, Irak'ın ekonomik potansiyelini kullanarak halkına iş ve başka fırsatlar yaratmasına yardımcı olmak için diğer ABD kurumlarıyla, ABD ordusuyla, yardım kuruluşlarıyla ve Irak hükümetiyle aktif olarak çalışmıştır. Bu projede yer alan kurumlar ABD ordusuyla birlikte şeffaflığı güçlendirmek, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve temel hizmetlerin sunumunu iyileştirmek için eyalet düzeyindeki yetkililer ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmayı amaçlamıştır (USDA, 08/12/2023).

3.2.4. Ayaklanmaların Meydana Geldiği Çevrenin Anlaşılması

Doktrinde vurgulanan ve ayaklanmalara karşı koymada başarı için gerekli olduğu ifade edilen bir diğer husus ise; operasyonların yürütüldüğü toplumun ve kültürün iyi bir şekilde anlaşılmasının önemidir. Yabancı güçlerin katıldığı çoğu ayaklanmaya karşı koyma operasyonunda ayaklanmacılar yerel bilgi düzeyleri açısından oldukça avantajlı konumdadır. Çünkü bölge dilini konuşurlar, halkın içinde kolayca hareket ederler bu nedenle

nüfusun çıkarlarını anlama olasılıkları yabancı güçlere göre daha yüksektir (FM 3-24, 2006: 2-1).

Bu sebeple operasyonlara katılan yabancı güçlerin dil ve kültürel bilgi gibi becerilere daha fazla önem vermesi gerekmektedir. Operasyonun yürütüldüğü ortamı anlamak, ayaklanmaları bastırmak için ayaklanmaları ortaya çıkaran durumları ve koşulları, nüfusu ayaklanmayı kabul etmeye ve destek vermeye iten nedenleri belirlenmesine yardımcı olabilmektedir. Bununla birlikte ABD kuvvetleri, yerel halk tarafından memnuniyetle karşılanacakları yanılgısına kapılmamalıdır. Yabancı bir kuvvet olarak işgalci olarak görülme olasılıkları oldukça fazladır (FM 3-24, 2006: 2-1).

Doktrinde vurgulanan dil ve kültür öğrenmesine yönelik atılan adımlara net bir örnek sunmak mümkün olmasa da ABD'nin bazı resmi kaynaklarında ve birtakım haber sitelerinde ABD askerlerinin dil öğrenmesine yönelik atılan adımlara genel örnekler vermek mümkündür. Defence Language Institute Foreign Language Center isimli sitede online Arapça dil öğrenim programları mevcut olduğu görülmektedir (DLIFLC, 03/12/2023). Ayrıca bir başka web sitesinde Taktik Irak Dili ve Kültürü Eğitim Sistemi (Tactical Iraqi Language and Culture Training System), ABD Ordusu'nda yer alan deniz piyadelerinin Irak kültürünü, jestlerini ve durumsal dilini kullanılabılır bir şekilde kavramak için kullanılabilen kişisel bilgisayar tabanlı, senaryo odaklı bir yazılım programı bulunmaktadır. Sitede yer alan bilgilere göre ABD askerlerinin bu uygulamayı kültürel yabancılık çekmemek için kullandıkları ve yerel halkla iletişim konusunda dil bariyerinin ortadan kalkmasının büyük bir yardımcı etken olduğunu ifade ettikleri belirtilmiştir (Alelo, 10/12/2023).

3.3. ABD'nin Stratejisini Kültürel Anlamda Değiştirmesi

ABD'nin Irak işgalinin ilk safhasında meydana gelen olaylardan anlaşılacağı üzere, bölgesel/kültürel uzmanlardan ve belki de kültürel/sosyal antropologlardan alınacak destekle daha başarılı operasyonlar yürütebileceği öngörülmüştür (Heuser, 2007:165). Her ne kadar ABD Savunma Bakanlığı'nda kültürel bilgi geleneksel olarak bir öncelik olmasa da Irak'ta devam eden isyan, düşman kültürünün önemli olduğu konusunda orduda bir farkındalık yaratma işlevi gördüğü ifade edilebilir (McFate, 2007: 2). Ayaklanmalara karşı koyma doktrini (Counterinsurgency FM 3-24) hazırlayanlar ile bu alanda çalışan diğer

akademisyenlerin işbirliğiyle birçok farkındalık kazanıldığını söylemek mümkündür (Heuser, 2007: 165).

McFate (2007)'in yayınladığı makalesinde “kültür” kavramının önemine vurgu yaptığı görülmektedir. Ev sahibi toplumun iyi anlaşılmadığında ortaya çıkan sorunlara stratejik, operasyonel ve taktik seviyede üç örnek vermiştir:

“Operasyonel olarak kültürün yanlış anlaşılması ayaklanmaları daha fazla alevlendirebilir; Taktik seviyede kültürel bilgi eksikliği, olumsuz kamuoyu oluşmasına sebep olabilir; taktik seviyedeki kültürel bilgi eksikliği ise hem sivilleri hem de askerleri tehlikeye atabilir.” (s.7).

Savaşın değişen doğası gereği, düşmanın kültürünün daha derinlemesine anlaşılmasının gerekliliğine vurgu yapmakta sakınca yoktur. Düşman ne kadar alışılmadık ve yabancıysa, onların toplumunun ve altta yatan kültürel dinamiklerinin de o kadar çok araştırılması ve anlaşılması gerekmektedir (McFate, 2007: 20-21).

ABD’li yetkililer her ne kadar antropologların araştırmalarını dikkate alsalar da yıllardır devam eden ordu kültürünü değiştirmenin kolay olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak akademisyenlerin araştırmalar sonucu elde ettiği teorilerini kendi saha tecrübeleriyle birleştirecek entelektüel generallerin varlığı işleri ABD açısından görece daha kolay hale getirmiştir. Bu entelektüel generallerin başında David Patraeus gelmekteydi. Doktrin Montgomery McFate ve David Patraeus’un 2005 yılında yayınlanan makalelerinin dikkatli şekilde bir araya getirilmesidir (Heuser, 2007:166).

3.4. FM 3-24 Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (Counterinsurgency Doctrine) Kapsamında Kültürel İstihbarat Faaliyetleri

3.4.1. Operasyonel Çevreyi Anlama

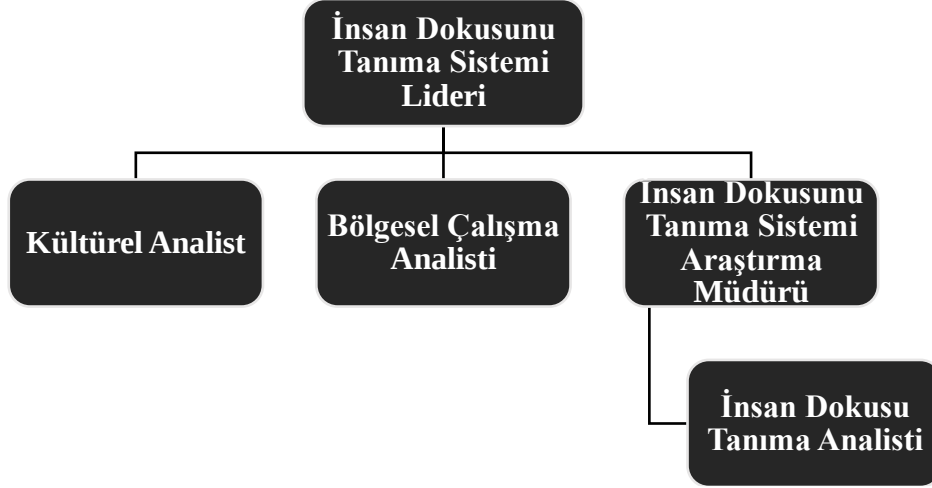
ABD’nin ayaklanmalara karşı koyma stratejisi üzerinde etkili olabilecek pek çok faktör vardır bunlardan biri de bölgesel ve fiziksel koşullardır. ABD’nin ayaklanmalara nasıl neden dahil olduğu önemlidir ancak bazı önemli stratejik eğilimler ayaklanmanın bağlamını da etkilemektedir. Bu eğilimler arasında demografik değişiklikler, küreselleşme, kitle imha silahlarının yayılması, dini aşırılık ve çatışmaların kalıcı olmasına yol açan bazı başarısız

devletler yer almaktadır. Kalıcı çatışma, siyasi ve ideolojik amaçlarına ulaşmak için giderek daha fazla şiddet kullanmaya istekli olan devlet, devlet dışı ve bireysel aktörler arasındaki uzun süreli çatışmadır. Bu eğilimler yalnızca çatışma olasılığını etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda dost, tehditkâr, tarafsız ve bağlantısız aktörlerin yeteneklerini ve eylemlerini de etkiliyor (FM 3-24, 2006: 2-1).

Bir ulusun veya bölgenin istikrarını etkileyebilecek koşulları anlamak, komutanlara isyana yol açan temel nedenleri belirlemek için belirli bir operasyonel ortama odaklanmalarında yardımcı olur. İster operasyonel ister taktik düzeyde faaliyet gösteriyor olsun, komutanlar operasyonlarının etkilerini ve bunların daha geniş göreve nasıl uyduğunu anlamalı ve öngörmelidir. ABD, uzun süredir devam eden çatışmaların ve belirli bir operasyon alanının sınırlarının ötesinde sonuçları olan yerleşik yaşam biçimlerinin olduğu durumlara girebilir. Komutanlar, o bölgedeki, bölgede kendi gündemleri olan diğer hükümetler üzerinde dış etki yaratabilecek ilişkileri tespit etmelidirler. Komutanlar ayrıca modern, birbirine bağlı dünyada herhangi bir düzeydeki eylemlerin amaçlanandan çok daha geniş bir etkiye sahip olabileceğinin de farkında olmalıdırlar. (FM 3-24, 2006: 2-1).

3.4.1.1. İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi (Human Terrain System – HTS)

İlk İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi ekibi, Şubat 2007’de Afganistan’da ABD’ye ait bir ileri harekât üssündeki muharebe timini desteklemesi için konuşlandırılmıştır. (McFate ve Fondacaro, 2011: 69). Savaş alanına dair; etnografik, ekonomik ve kültürel verileri toplayarak, analiz ederek ve karar vermeyi desteklemek için var olan kültürel bilgi boşluğunu doldurması amacıyla kurulmuştur. Ayrıca, tüm veri tabanı ve kurumsal hafızanın, komutanlara peş peşe dönüşümlü olarak aktarılması ve böylece gerekli durumsal farkındalığın sürekliliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Kipp, Grau, Prinslow ve Smith, 2006:12).

Şekil: 1.1.: İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi Ekiplerinin Çalışma Yapısı (Kipp vd., 2006:13).

Bu ekiplerin üç kilit noktası vardır:

- Sosyal bilimler araştırması: Bu timler saha araştırması geliştirme ve yürütme konusunda uzman olan sosyal bilimcileri bünyelerinde barındırmaları bakımından benzersizdirler.
- Toplanan verinin uygun hale getirilmesi: Ekip tarafından araştırma tasarımlarının yürütülmesi yoluyla toplanan insan arazisi bilgileri ekip tarafından analiz edilir ve harmanlanır. Ancak bu bilgiler, verimli şekilde tasnif edilmez ve dağıtımı doğru yapılmazsa değersiz bilgiler haline dönüşür.
- Operasyonel planlama, karar verme ve değerlendirme için analitik bir kültürel çerçeve oluşturmak: Ekipler yalnızca ilgili araştırma yapmak ve bunu birim için kullanılabilir hale getirmekle kalmamalı; ayrıca bu bilginin komutan ve personel tarafından yürütülen sürekli planlama süreçlerine dahil edilmesini sağlamalıdır (Finney, 2008: 2-4).

İlk kez 2005 yılında geliştirilen ve 2007 yılında uygulamaya konan bu programa ABD Savunma Bakanlığı tarafından önemli miktarda kaynak sağlanmıştır. İnsan dokusunu tanıma sistemi toplamda 726 milyon dolarlık bütçesiyle en pahalı sosyal bilimler projesi olmuştur (Özer, 2018: 128).

3.4.1.2. Dişi Aslan Timleri ve Kadın İş birliği Timleri (Lioness Team – Female Engagement Team)

Kültürel istihbarat toplamaya yönelik faaliyetler kapsamında sayılabilecek bir diğer örnek ise Dişi Aslanlar Timleri (Lioness Teams)'dir. Bu timler 2005 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır. Tamamı kadınlardan oluşan bu timlerin oluşturulması kontrol noktalarında tanımlanan güvenlik kısıtlamalarını hafifletmiş ve bölgede yaşayan yerli kadınları aramak için bir araç olmuşlardır. İlk kurulan timler basit arama teknikleri dışında bir eğitime tabii tutulmamışlardır. Fakat 2006 yılında resmi olarak Görev Gücü Dişi Aslanlar (Task Force Lioness) kurulmuş ve buna yönelik kadrolaşmaya ilişkin kılavuz yayınlanmıştır. Afganistan'da faaliyet gösteren benzer bir proje de Kadın İş birliği Timleri (Female Engagement Team)'dir.

Bu timlerde yer alacak personel beş ila on gün arasında silah kullanma, kadın arama teknikleri, kültür ve temel dil eğitimi gibi pek çok eğitime tabii tutulduktan sonra 4-5 kişilik gruplara ayrılarak kara muharebe birimini desteklemek amacıyla gönderilmişlerdir. Daha önce kültürel hassasiyetler nedeniyle ulaşılamaz olan kadın nüfusa hitap ederek güvenlik önlemlerini artırmaları bakımından operasyonel olarak bakıldığında bu timler oldukça büyük bir başarı elde ettikleri ifade edilmiştir (Beals & USMC, 2010).

Beals (2010) operasyonel anlamda başarılı olduklarını belirtmiştir ancak Dişi Aslanlar Timleri (Lioness Teams)'nde yer alan kadın askerlerden bazılarının evlerine döndükten sonra aktardıkları deneyimler durumun aksini gösterir niteliktedir. Bu timlerin kurulma amacı Ortadoğu'daki kültürel kısıtlamalar nedeniyle erkek askerler kadınlarla iletişim kurmakta ve arama yapmakta zorluk çekmeleriydi. Bu durum ayaklanmacılar için eşsiz bir fırsat olarak görülmüştü ve kadınlar ayaklanmacılar tarafından çeşitli görevlerde kullanılmışlardı. Bu durumu engellemek için kadın ve çocuklarla iletişim kurabilecek kadın timlere ihtiyaç duyulmuştur (Veteran Life, 09/12/2023).

Ekibin asıl amacı yerel halkla iletişim kurarak olası gerginliklerin önüne geçmek olarak belirlenmişti ancak timler göreve başladıktan sonra kendilerini çatışmanın ortasında bulmuşlardır. Kadınlar orduda görev almakla birlikte herhangi bir sıcak çatışmaya girmelerini engelleyen bir yasa yürürlükteydi. Yardımcı sınıfta bulunan pek çok kadın asker

vardı ancak muharip sınıfta bulunmuyorlardı. Dolayısıyla savaşa dair basit seviyede silah eğitimi dışında bir hazırlıkları bulunmamaktaydı (Veteran Life, 09/12/2023).

İlk kurulan ekibin bir üyesi olan Shannon Morgan, verdiği bir röportajda gördükleri eğitimde kendilerinin ve erkek meslektaşlarının eğitiminin ne kadar farklı olduğu hakkında konuşmuştur. Bunun sebebi ise hiç kimsenin kadınların doğrudan çatışmaya ve silahlı çatışmalara katılmasını beklememesi olarak belirtmiştir. Ancak beklenilenin dışında kadın timleri ayaklanmaların oldukça şiddetlendiği dönemlerde sıcak çatışmanın ortasında kalmışlardır.

3.4.1.3. Kilit Lider İşbirliği Timleri (Key Leader Engagement Team)

Kilit Lider İşbirliği Timleri (Key Leader Engagement Teams-KLET) karmaşık beşeri zemini en iyi bilen ve anlayan Iraklı ve Afganistanlılarla verimli ilişkiler kurarak hedeflerini ilerletmek için hem komutanlara hem de diplomatlara yardım etmişlerdir. Bu program dahilinde, operasyon icra edilen alandaki toplum üzerinde etki sahibi olan kilit roldeki kişiler (ör.: Şeyhler, yaşlı insanlar vs.) ile iletişime geçilerek özellikle gençlerin ayaklanmalara katılımının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Örneğin Anbar vilayetinde El Kaide ile çalışan Sünni şeyhlere koalisyonun askeri destek vermesi veya isyancı nüfusun üyeleriyle Kilit Lider İşbirliği (KLE) kapsamında görüşülmesi yararlı bir araç olabileceğini ortaya koymuştur (Özer, 2018: 130; Hull, 2009).

3.4.2. *Kültür*

Doktrinin bu kısmında kültüre ve kültürün ayaklanmaları bastırmaya yönelik operasyonel faaliyetler ortamındaki rolüne değinilmiştir. Kültür, insanların etraflarındaki olay ve kişileri nasıl yorumladıklarının, anladıklarının ve bunlara nasıl tepki verdiklerinin temelini oluşturur. Ek olarak, ayaklanmalara karşı koyma operasyonları, muhtemelen çok uluslu bir çabanın parçası olarak yürütülecektir ve yalnızca düşmanın değil müttefiklerin ve ortakların kültürünü anlamak da aynı derecede önem taşımaktadır (FM 3-24, 2006: 3-1).

3.4.2.1. Kültürü Anlamak

Mevcut düşman hakkında bilgi edinmek ya da yerel halkın gereksinimlerini anlamak amacıyla yerel halkla iletişim kurmak konusunda başarılı olmak için, komuta kademesinin

ve askerlerin durum hakkındaki temel gerçeklerden daha fazlasını öğrenmesi gerekmektedir. Eylemlerinin yerel halkın durumunu olumlu ya da olumsuz açıdan nasıl etkileyeceğini ve bunun sonucunda nüfusun bu eylemlere yönelik geliştirecekleri algıları anlamaları gerekmektedir. Başarılı olmak için komutanlar ve kurmaylar, askeri operasyonları planlarken ve yürütürken kültürün dört temel yönünü dikkate almalıdırlar:

Kültür, insanların dünyaya bakış açısını etkiler; İnsanlar kendilerine has dünya görüşüne sahiptirler. Dünya görüşü, kültürün insanların kendi dünyalarını nasıl gördüklerini etkileme biçimidir. Çoğu insan dünyayı doğru, mantıklı, rasyonel ve tarafsız şekilde gördüklerini düşünürler. Ancak durum böyle değildir, insanlar gördükleri ve yaşadıklarını kendi inançlarına ve görüşlerine göre filtrelerler. İnançlarına ters düşen ve doğru olmadığını düşündükleri bilgi ve deneyimleri reddederler ya da bunları kendi inanç sistemlerine benzetme çabasına girerler (FM 3-24, 2006: 3-1).

Kültür ise insanların görüşlerini diğer tüm faktörlerden daha fazla etkilemektedir. Başka bir deyişle kültür, olayların algılanmasını, anlaşılmasını ve yorumlanmasını etkiler. Bu durumda bölgede faaliyet gösteren askeri güçlerin yerel halkın bakış açısının onlarıkinden farklı olduğunu anlaması gerekmektedir (FM 3-24, 2006: 3-1).

İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi (Human Terrain System – HTS) bu konuda ABD güçlerine yardımcı olmak üzere de tasarlanmıştır. Komutanlar, liderler ve personel ve küçük birimler için yürütülen mevcut kültürel farkındalık eğitimini tamamlayacak şekilde sosyal bilimlerin önemine vurgu yaparak derinlemesine kültürel eğitimi desteklemek için de kullanılması amaçlanmıştır. Ekipler tarafından toplanan ve analiz edilen bölgedeki insanlarla ve kültürle ilgili bilgiler eğitim ve öğretimin içeriği haline getirilmiştir (Human Terrain Handbook).

Bu bağlamda “Günümüzde Irak ve Afganistan gibi yerlerdeki çatışmalar, ordunun, terörizme karşı küresel savaşlarda kilit zemini oluşturan yerel nüfusa vurgu yapmasını gerektirmektedir” (Clark, 2008 aktaran: Dostri ve Michael, 2019: 89). Yüksek kalitede kültürel istihbarat üretmek için, bilgi toplama ve araştırma yapan profesyoneller kendilerini etnik merkezli tutumlardan kurtarmalı ve diğer kültürlerle karşı açıklık ve duyarlılığa sahip olmalıdır (Dostri ve Michael, 2019: 89).

3.4.2.2. Kültürel Bir Durumun Değerlendirilmesi

Her ne kadar dünyanın dört bir yanındaki insanlar olağanüstü derecede farklı ve çok az ortak noktaya sahip gibi görünse de gerçekte tüm insan grupları kendi dünyalarıyla ve birbirleriyle bazı temel, öngörülebilir kalıplarla etkileşime girer. Bu modellerin belirli detayları farklılık gösterebilir. Ancak altta yatan kalıplar bunu yapmayacaktır. Böylece tüm insanlar çevrelerini kullanır, yönetir ve etkileşime girer. Tüm grupların mal ve hizmet alışverişine yönelik bir tür ekonomisi vardır. Her grubun, üyeler arasında farklı rol ve statüye sahip bir sosyal yapısı vardır. Siyasi davranış en küçük toplulukta bile bulunabilir. Tüm insanların dine, geleneğe, anlatılara veya tarihe dayalı bir tür inanç sistemi vardır. Deniz Piyadeleri ve Askerler, konuşlandırıldıkları her yerde bu kalıpları tespit ederek, kültürel durumu ve operasyonlarının yerel halk üzerindeki etkisini değerlendirmek için daha iyi bir konumda olacaklar (FM 3-24, 2006: 3-2).

Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan insanlar her ne kadar birbirinden olağanüstü derecede farklı ve çok az ortak noktaya sahip olsa da esasında tüm insanlar birbirleriyle bazı temel, öngörülebilir kalıplarla etkileşime girmektedirler. Tüm insanlar çevrelerini kullanır, yönetir ve etkileşime girerler. Tüm toplumların mal ve hizmet alışverişine yönelik bir tür ekonomisi vardır. Her toplumun, üyeler arasında farklı rol ve statüye sahip bir sosyal yapısı vardır. Siyasi davranış en küçük toplulukta bile bulunabilir. Tüm insanların dine, geleneğe, anlatılara veya tarihe dayalı bir tür inanç sistemi vardır. Bu bağlamda askerlerin, konuşlandırıldıkları her yerde bu kalıpları tespit ederek, kültürel durumu ve operasyonlarının yerel halk üzerindeki etkisini değerlendirmeleri önerilmektedir (FM 3-24, 2006: 3-2).

Tüm kültürlerin fiziksel çevreleriyle benzersiz ve birbirine bağımlı bir bağlantısı vardır. Fiziksel çevre (iklim, arazi ve kaynaklar dahil), içinde yaşayan insanlara, içinde hareket edecekleri bir dizi olasılık sağlayarak onları etkiler. İnsanlar yaptıkları seçimlerle çevrelerini şekillendirir; sosyal, kültürel, ekonomik ve politik tutumlarını yansıtan kültürel bir manzara yaratırlar. Kültürel düzenin dikkatli bir şekilde okunması veya yorumlanması, onu yaratan, kullanan ve içinde yaşayan insanlar hakkında faydalı bilgiler sağlayabilir. Bir operasyon alanındaki askeri varlık, yerel nüfusu ve onun fiziksel çevre kullanımını etkileyecektir. Örneğin, askerler, su veya yiyecek gibi kaynaklara erişimi istemeden başka bir yöne doğru çevirebilir veya engelleyebilir; bu da gerçek kıtlıklara neden olabilir veya bir grubun bu kaynaklara daha fazla erişmesine izin verip diğerine zarar vererek güç dengesini

bozabilir. Ayaklanmalara karşı koyma planlamacılarının, operasyonlarının yerel halkları ve çevre kullanımlarını nasıl etkileyeceğini öngörmeleri ve çevre kullanımının kültürel olması nedeniyle bu etkilerin ABD'de beklenenden önemli ölçüde farklı olabileceğini kabul etmeleri gerekir (FM 3-24, 2006: 3-3).

Tüm kültürlerin, insanların hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğu öğeleri (örneğin yiyecek, su ve barınak) veya lüks ve maddi şeyleri elde etmek, üretmek ve dağıtmak için özel sistemleri vardır. Mutlaka para ya da bankacılık sistemi gerektirmeyen bu sisteme kültür ekonomisi adı verilmektedir. Ayaklanmacılar faaliyetlerine finansman ve destek sağlamak için sıklıkla kayıt dışı ekonomiyi kullanıyor. Ekonomik sistemin sıklıkla gözden kaçırılan bir diğer yönü, insanlar arasında bir ilişki yaratan alışveriş olan karşılıklılık kavramıdır. Batı kültürlerinde değişim genellikle eşit parasal değere sahip mal ve hizmetlerin değişimini içerse de dünyanın diğer yerlerinde değişim sadece kısmen insanların mal ve hizmetlere ilişkin beklentileriyle ve kısmen de çalışma ilişkileri kurmayla ilgili olabilir. Askerler, kişilerarası ilişkiler üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere, yerel halkın takastan ne beklediğini göremezlerse, insanların davranışlarını anlamak veya tahmin etmek onlar için zor olacaktır (FM 3-24, 2006: 3-3).

2008 yılında yayımlanan İnsan Dokusunu Tanıma Timleri El Kitabçığında timlerin gerekli kültürel bilgiyi toplaması için kullanması gereken tekniklerden biri “görüşme/röportaj” tekniği olarak belirtilmiştir. Bu teknikle halk arasına karışarak birebir sohbet etme fırsatı elde edilir. Ancak burada önemli olan şeyin sorulacak sorular ve zaman ayarlaması olarak vurgulanmıştır.

Timde görev yapan personel herkese daha önceden belirlenmiş aynı soruları sormayı planlayabilir fakat karşısındaki kişi sorulara cevap verirken yaşadığı bölgedeki diğer sorunlardan da bahsedebilir. Bu noktada görüşme belki beklenildiği şekilde ilerlemez. Başka yöne doğru gitse de görüşme sonucunda personel halkın problemlerinin genellenebilir olmadığını; her farklı köyde ya da şehirdeki nüfusun farklı ihtiyaçlara gereksinim duyduğunu fark edebilir. (Human Terrain Handbook, 2008, 69).

Tüm kültürlerde insanlar, gruba kimin liderlik edeceğini ve grubun refahı konusunda kimin karar vereceğini belirleyen bir sisteme sahiptir. ABD'deki insanlar liderlerini seçmek için bir seçim sistemi kullansa da diğer birçok ülkede durum böyle değildir. Dünyanın pek

çok yerinde, resmi hükümet seçilse bile yerel halk, bu hükümeti meşru veya etkili bulmayabilir. Aslında insanların bir ayaklanmayı desteklemesinin temel motivasyonlarından biri resmi hükümetin ihtiyaçlarını karşılamada başarısız olduğu duygusudur. Ayaklanmacılar, sıklıkla ülkenin belirli bölgelerinde resmi hükümetin yerini alan ve onunla rekabet eden bir "gölge hükümet" yaratma çabası içinde olabilirler. Gölge hükümetler gayri resmi liderliğin bir örneğidir. Askerler, çoğu operasyon alanında toplulukların veya grupların, çoğu hükümetin parçası olmayan çeşitli liderlerden etkilendiğini görecektir. Bazı bölgelerde dini liderlerin büyük etkisi olabilir. Diğerlerinde ise insanlar kendi etnik grupları içindeki kabile liderlerine veya saygı duyulan kişilere bakabilirler. İş dünyası liderleri ve savaş ağaları da çoğu zaman büyük bir güce ve nüfuza sahiptir. Ayaklanmaları bastırma operasyonlarında başarılı olmak için askeri üyelerin çeşitli topluluk liderlerini hızlı ve doğru bir şekilde tanımlamaları ve hükümetin meşruiyetini artırmak amacıyla her biriyle birlikte çalışacak stratejiler geliştirmeleri gerekiyor. (FM 3-24, 2006: 3-3—3-4). Kilit Lider İşbirliği Timleri'ni (Key Leader Engagement Team-KLET) bu stratejinin bir örneği olarak göstermek mümkündür. Kilit Lider İşbirliği Timlerinin de desteğiyle halk desteğini elde etmek amaçlanmıştır. Zira bir operasyon alanındaki çeşitli güç sahiplerinin desteği olmadan yerel halktan destek almak pek mümkün değildir.

Kültürler, bir grubu birleştiren ortak inançlar, değerler, normlar ve semboller dizisiyle karakterize edilir. Bu inançlar kişinin geçmişi, ailesi, eğitimi, dini veya geçmişi gibi birçok kaynaktan gelebilir. Yerel halkın inanç ve değerlerini anlamak, etkili bilgi operasyonları için kritik öneme sahiptir. Yerel halkın inançlarına saygı gösterilmemesi veya inançlarının anlaşılmasa, askeri müdahaleye karşı ciddi düşmanlığa ve askeri personele yönelik saldırılara yol açabilir. İnanç sistemleri hakkında bir anlayış kazanmak için, ayaklanmacılar medya veya kitaplar aracılığıyla mevcut olan bilgileri okur ve izlerler buna ek olarak; ayaklanmacılar hedef kültürdeki insanlarla konuşurlar. Yerel halkla tarihi tartışmak, o bölgedeki insanların bir sorunu nasıl tanımladıklarını, buna kimin sebep olduğuna inandıklarını ve kahramanların ve kötü adamların kimler olduğunu düşündüklerini anlamak için bir pencere olabilir. Hikayeler, sözler ve hatta şiirler kültürel anlatıları, dünyanın neden belli bir şekilde olduğuna dair ortak açıklamaları ortaya çıkarabilir. Etkili bilgi operasyonlarında olduğu gibi reklamlar da sıklıkla bu anlatıları kullanarak insanlara hitap eder (FM 3-24, 2006: 3-3).

Bu duruma örnek vermek gerekirse İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi (Human Terrain System – HTS) içerisinde yer alan personelin Irak halkıyla yakın ilişki içinde olmak ve güven kazanmak için kullandığı yöntemlerden birinden bahsedilebilir. 2008 yılının Ramazan ayında yerel halk ile ABD güçleri arasındaki bağın güçlenmesi için İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi Timi tarafından iftar yemekleri düzenlenmiştir. Bu iftar yemekleri genel olarak Müslümanlar için aile ve arkadaşların bir araya gelmeleri için fırsat sunarken İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi Timi içinse çeşitli etki merkezlerinden (Şeyh Konseyleri, Irak Güvenlik Güçleri ve yerel hükümet yöneticileri) onlarca önemli kişiyi tugay komutanları, kurmay subayları ve Dışişleri Bakanlığı temsilcileriyle gayri resmi olarak bir araya getirme imkanı vermiştir. Irak halkı için kültürel açıdan oldukça uygun olan bu jest, ABD’li askerler ve Iraklı liderler arasında güven inşa ederken hızlı ve kalıcı faydalar sağladığı düşünülmüştür (Peter W. Pierce and Robert M. Kerr, Aug 20 2012: 3).

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi inanç insanları birleştirme gücüne sahiptir ancak doktrinde de ifade edildiği gibi; inançlar bir grup içinde mükemmel şekilde paylaşılmaz veya anlaşılmaz. Genellikle bir dizi kabul edilebilir düşünce ve davranış vardır. Buna varyasyon denir. Örneğin, Askerler, İslam hakkında okumalar yaparken Müslümanların Ramazan ayında oruç tutması gerektiğini anlayabilirler. Ancak konuşlandırıldıklarında, görünüşte sadık Müslümanların Ramazan ayında içki içip yemek yediğini gözlemleyebilirler. ABD kültüründe bu iç uyumsuzluklar ve çelişkiler genellikle fazla yorum yapılmadan kabul edilir. Kültürler arası bir etkileşimde bu çelişkiler sarsıcı veya kafa karıştırıcı görünebilir. Çoğu zaman, yabancı bir kültürde başkalarıyla çalışmak, yargılamayı askıya alma becerisini gerektirir. İnsanlar genellikle kabul edilmesi veya anlaşılması zor olabilecek şekillerde hareket eder ve çalışırlar. Bununla birlikte, tüm insanların bazı temel kalıpları paylaştığını kabul ederek ve bu kalıplar üzerine inşa edilen askeri planları ve operasyonları anlamaya ve geliştirmeye çalışarak, komutanlar ve kurmaylar, bir operasyon alanı içindeki bir ayaklanmaya karşı etkili bir şekilde mücadele edebilirler (FM 3-24, 2006: 3-3).

Din, inançların şekillenmesinde güçlü bir güç olabilir. Pek çok kültürde din ve dini liderlerin yerel halk üzerinde önemli etkileri vardır. Dini ideoloji çatışmayı kışkırtabilir, ancak din aynı zamanda evrensel dini adalet, iyileştirme ve dönüşüm kavramlarını kullanarak bir kültürü istikrara kavuşturmada da etkili olabilir. Din genellikle yerel bir kültürün değerler kümesinin ayrılmaz bir parçası olduğundan, misyon hazırlığı ve analizini yürüten ayaklanmalara karşı koyma kuvvetleri bir operasyon alanında dini inceler. Din aynı

zamanda barış ve istikrarın yaratılmasında da önemli bir rol oynayabilir. Din kültürel istikrarsızlık yaratabilir, ancak çoğu durumda toplumdaki sorunları hafifletebilir ve birleştirici bir güç olabilir. Birçok dinde pasifizm, bağışlama mesajları ve temaları vardır. Pek çok isyanda dini liderler çatışmaların sona erdirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bir dinin etkisinin o din içinde ve o toplum içinde anlaşılması gerekir. Misyon analizi yapan kontrgerillalar, isyancıların şiddeti kışkırtmak için dini bir metnin radikal bir yorumunu kullandıklarını görebilirler. Farklı bir yorumu destekleyen yerli dini liderlerin güçlendirilmesiyle bu durum önlenabilir. Örneğin, radikal Müslümanlar Kur'an'dan şiddeti meşrulaştıran metinlerden alıntı yapabilir, ancak daha ılımlı Müslümanların öğrettiği, merhameti, barışı ve insan onurunu savunan pasajları görmezden gelebilirler (FM 3-24, 2006: 3-4).

3.4.2.3. Kültürü Anlamak için Yapılması Gerekenler

Ayaklanmalara karşı koyma faaliyetleri kapsamında kültürel unsuru anlamak için üç yöntemi kullanmak önemlidir;

Bunlardan birincisi ayaklanmalara karşı koyma faaliyetleri kapsamında faaliyet yürütecek olan tüm personelin yerel kültürü deneyimlemek ve anlamak için her türlü çabayı göstermesidir. Bu bağlamda askerler, yerel yiyecekleri deneyebilir, yerel dilleri öğrenebilir ya da gelenekleri tanıyabilir. İkinci olarak, komutanlar kurmaylarını kültürel anlayışa yoğunlaşacak şekilde organize edebilir ve bu anlayışı birliklerinin plan ve operasyonlarına aktarabilirler. Üçüncüsü, komutanlar, komutanların ve kurmayların kültürü anlamalarına izin vermek için dışarıdan gelen bir yeteneğe güvenerek destek alabilirler (FM 3-24, 2006: 3-4).

ABD'nin kendi personelini ya da dışarıdan gelen destekleri organize etmek için iki teknik mevcuttur. Bunlardan birisi kültür danışmanı; ikincisi ise, İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi (Human Terrain System – HTS) (FM 3-24, 2006: 3-4).

Kültür danışmanı, Afganistan'daki Kalıcı Özgürlük Operasyonu'nda geliştirilen ve kullanılan bir kavramdır. Kültür danışmanları, belirledikleri coğrafi uzmanlık bölgeleriyle ilgili kültür ve planlama konusunda başlıca konu uzmanlarıdır ve komutanın kültür ve dil danışmanları olarak görev yaparlar. Kültür danışmanı, komutanın özel kurmay subayı ve planlama kadrosunun bir üyesidir. Bu kişi yalnızca planlama kadrosunda görev almakla kalmaz, aynı zamanda ihtiyaç duyulması halinde kıdemli liderlere görev verir ve onlara

sürekli danışman olarak hizmet eder. Personelde bir kültür danışmanına sahip olmanın avantajı, bu danışmanın genellikle komutana danışmanın operasyon alanında sahada ne gördüğünü açıklamaya yardımcı olabilmesidir. Yabancı bölge memuru veya sivil işler askeri, kültür danışmanı olarak iyi bir seçim olabilir. Her ikisi de ev sahibi ulus ve onun kendine özgü bölgesel, dini ve etnik farklılıkları hakkında bir anlayış sağlayabilir ve yabancı dil becerilerine sahip olabilirler. Sonuç olarak komutan, operasyonları kültürel açıdan zorlu bir ortama göre ayarlayabilir (FM 3-24, 2006: 3-5).

İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi (Human Terrain System – HTS), komutanlara taktikten stratejik seviyeye kadar destek sağlar. İnsan arazi sistemi, komutanların operasyonel ortamı halkın bakış açısından daha iyi anlamalarına ve eylemlerin potansiyel olarak yerel halk tarafından nasıl etkileneceğini ve nasıl algılanacağını değerlendirmelerine yardımcı olmak amacıyla sivil hususları belirlemek için yerel nüfusa ilişkin saha araştırması ve analizi yürütür (FM 2-24: 3-24).

Kültürel istihbarat toplamaya yönelik yapılan faaliyetler işgalin üçüncü yılında başlatılmıştır. Bu kapsamda İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi (Human Terrain System-HTS) oldukça etkin şekilde kullanılmıştır. Ancak bu uygulamak birtakım eleştirilerin odağı olmuştur.

İnsan Dokusunu Tanıma Sistemi (Human Terrain System-HTS), 2005 ve 2006 yıllarında ABD Ordusu'nun Irak ve Afganistan'daki askeri birliklere bilim insanları yerleştirme fikrini ortaya atmasıyla antropologlar ve diğer sosyal bilimciler arasında yoğun tartışmalara yol açmıştır. Teorik olarak bilim insanları, askerler için gizemli olan etnik grupları anlamak için ordunun yardımcı olacak ve potansiyel olarak Amerikalıların ve bölgede yaşayanların hayatlarını kurtaracak potansiyelde gözükmüştür. Ancak programın başlangıcından itibaren birçok antropolog ve diğer alanlardan bilim insanları, programı kendi disiplinlerinin etik standartlarının ihlali olarak görmüştür (Inside Higher Ed, 03/12/2023).

HTS'nin mimarları, bu programın ABD güçleri ile askeri işgal altında yaşayan Iraklılar ve Afganlar arasındaki kültürel anlayışı artıracağını ve dolayısıyla ABD askerleri ve sivillerin can kaybının azaltacağını iddia etmişlerdir. Programın liderleri, sosyal bilimcilerin komutanlara sosyokültürel bilgi sunduğu konusunda ısrarcı olmuşlardır ancak gerçek daha

karmaşık gözükmekteydi. HTS personeli veri toplama, istihbarat toplama ve psikolojik operasyonlar dahil bir dizi faaliyet gerçekleştirmiştir. En az bir vakada, bir HTS çalışanı Afganistan ve Irak'taki sorgulamalarda yer almıştır (González, 2018: 1).

31 Ekim 2007'de Amerikan Antropoloji Derneği (The American Anthropological Association-AAA) Yönetim Kurulu, ABD Ordusunun İnsan dokusunu tanıma sistemi (HTS) projesi hakkında bir bildiri yayınlamıştır. Açıklamada, HTS projesinin, antropologların araştırma konularına zarar vermemesini zorunlu kılan AAA Etik Kurallarını nasıl ihlal ettiği özetlenmiştir (The American Anthropological Association, 25/06/2021)

HTS, uygulamaya koyulduğu ilk dört yıl boyunca medyadaki övgülerin odağında olmuştur. Ayaklanmalara karşı koyma doktrinini eleştirmek ya da daha özelde HTS'yi eleştirmek kariyerlerinde ilerlemek isteyen subaylar için çok doğru bir hareket değildi. Kongre üyeleri ve kadınlar genel olarak bu projeye olumlu bakmışlardır. Çünkü başlangıç aşamasında başarılı gözükmüş ve birçok kişi tarafından daha az *öldürücü* bir yöntem olarak görülmüştür (González, 2018: 5). Ancak medyanın tüm bu süslemesine rağmen yukarıda belirtildiği gibi program, akademik antropologların organize direnişiyle karşılaşmıştır.

Akademik açıdan gelen eleştirilerin yanında proje başka sorunlarla da karşılaşmaya başlamıştır. Mayıs 2008 ile Ocak 2009 arasında programda yer alan üç çalışan operasyonlar sırasında hayatlarını kaybetmiştir. Bu olay sonrasında gelen eleştiriler ise; program için personel temin edilirken aceleci davranıldığı ve alım yapıldıktan sonra verilen eğitimin yeterli olmadığı iddia edilmiştir. Çok geçmeden eleştirilerin yersiz olmadığı anlaşılmıştır. İşe alınan akademisyenlerin Irak hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları, çok azının bölgesel dilleri bildiği tespit edilmiştir (González, 2018: 6).

Eylül 2014'te uygulamadan kaldırılan bu programın kaldırılma sebepleri içinde yalnızca eleştiriler bulunmamaktadır. Evans (2015) yayınladığı yazısında İnsan Dokusunu Tanıma Sisteminin (HTS) başarısız olma nedenlerini şu şekilde sıralamıştır: “Antropoloji teriminin kullanılması, bu uygulamanın bir istihbarat programı olduğunu inkâr etmek, işe alımların kusurlu şekilde yapılması, işe alınan personele kötü eğitim verilmesi ve hatalı şekilde görev dağılımı yapılması, çatışma bölgelerinde hayatta kalmaya yönelik eğitim almamış personeli görevlendirmek, baştan itibaren bozuk lider ve örgüt düzeninin var olması” (The Foreign Policy Research Institute, 25/07/2023).

Ayaklanmalara karşı koyma doktrini (Counterinsurgency Doctrine FM 3-24) kapsamında kullanılan kültürel istihbarat toplama araçlarına yapılan eleştirilerin yanında doktrin de eleştirilere maruz kalmıştır.

Eikenberry'nin (2013: 63) bir makalesinde geleneksel olarak şiddet bastırma ya da yönetme konusunda profesyonel olan askerlere ve komutanlara, yirminci yüzyılın ortalarında Fransız ayaklanmalara karşı koyma uzmanı David Galula tarafından artık "sosyal hizmet uzmanı" olmaya hazırlanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Galula'nın ifadesine benzer şekilde Ayaklanmalara karşı koyma doktrini (Counterinsurgency Doctrine FM 3-24)'nde de orduya benzer bir rol yüklenmiştir. Ancak Eikenberry'e göre Afganistan'da ya da Irak'ta göre yapacak olan askerlerin böyle bir beceri kazanması çok gerçekçi bir plan değildi. Bölge diline hâkim olmayan hatta dil öğrenmeye dahi yatkın olmayan ve harekât düzenlenecek bölge hakkında yalnızca yüzeysel bir bilgi ve anlayışa sahip olan ABD askerlerinin 6-12 aylık eğitimle başarılı olabileceğini düşünmek oldukça "kibirli" bir plandı (Eikenberry, 2013: 63).

"Tipik 21 yaşındaki denizci, kayınvalidesinin kalbini ve aklını kazanmakta zorlanıyor; gerçekten de etnik merkezli bir Peştun kabile büyüğünün aklını ve kalbini kazanabilir mi?" ifadesinden de anlaşılacağı üzere Eikenberry (2013: 63)'nin doktrinde yer alan maddelerin gerçek hayatta çok işlenebilir olduğunu düşünmediği söylenebilir.

Eleştirilere ek olarak 2007 yılında Samantha Power tarafından yayınlanan bir makalede doktrinin temel önermesinin, başarılı bir ayaklanmalara karşı koyma operasyonunun en önemli kısmının sivilleri korumak olduğu ifade edilmiştir. Doktrinde "Beş ayaklanmacıyı öldüren bir operasyon, ikincil hasar 50 isyancının daha toplanmasına yol açarsa ters etki yaratır." şeklinde bir ifade olduğu ve bu ifadenin de kuvvet büyüklüğünün düşmana göre değil bölgedeki sivil halka göre hesaplanmasının gerektiğine vurgu yapıldığından bahsetmiştir. Ayrıca yeniden inşa ve geliştirme görevlerini üstlenmek için ihtiyaç duyulan güçlendirilmiş sivil kurumlarla koordinasyonun gerekliliğinden bahsetmiştir

Power (2007) makalesinde yer verdiği doktrine dair bu bilgilerden sonra doktrinin mantığa aykırı ve aynı zamanda politik olarak en zor önermesinin tüm bunları uygulamaya çalışırken ABD ordusunun çok ihtiyaç duyulan istihbaratı toplamak ve sonunda daha fazla

güvenliğe ulaşmak için daha büyük risk üstlenmek zorunda kalacağı gerçeği olduğunu ifade etmiştir.

Eleştirilere ek olarak genel anlamda bakıldığında ABD'nin doktrinde yer alan adımlar teoride oldukça etkili olacak izlenimi verse de uygulamada beklenen etkiyi göstermemiştir. Yeniden inşa süreci ve kültür tanımak için yapılan faaliyetler sıklıkla eleştirilere maruz kalmıştır. Yalnızca kültür tanıma değil ekonomi, eğitim, güvenlik ve hükümet yapısı gibi yenileşme isteyen alanlarda da istenilen hedeflere ulaşılamamıştır.

SONUÇ

Birinci bölümde bahsedildiği üzere kültür öğrenilen, paylaşılan sembollere dayanan ve değişken yapıya sahip bir kavramdır. Bunun yanında görelilik, etnosentrizm, kültür şoku ve kültürel farkındalık kavramlarını da içinde barındırmaktadır. Haliyle, kültürel istihbarat da doğası gereği bu kavramlara uygun icra edilmelidir. Diğer yandan, kültürel istihbaratın bir istihbarat icra türü olduğu da unutulmamalıdır. Bütün bunlar göz önüne alındığında kültürel istihbarat icrasında hem kültür öğeleri hem de istihbarat uygulamalarının kuralları geçerli olmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgalinde hem kültür öğeleri hem de istihbarat uygulamaları çerçevesinde ve dolayısıyla kültürel istihbarat icrasında başarısız olduğu söylenebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin hem askeri hem de sivil yöneticilerinin Irak'ı işgal etmeden önce işgalin sonucuna yönelik oldukça iyimser düşüncelere sahiptiler. Bu yöneticilere göre Irak halkı ABD'yi ve ABD askerlerini "kurtarıcı" olarak görecekti. Ancak işgal başladığında Irak halkının işgalcileri işgalci gibi görmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri 2003 yılında Irak'ı işgal etmiş ve 2006 yılına kadar kültürel istihbarat alanında rehbersiz ve kualsız ilerlemiştir. Bu üç yıl içerisinde toplumsal huzursuzluğun ve ayaklanmaların başlayıp arttığı bir dönem yaşanmıştır. İşgal öncesinde de toplumsal barışın olmadığı bölge fazlasıyla istikrarsız bir hal almış, Irak "failed state" kavramı ile anılmaya başlanmıştır. Bölgenin neredeyse tamamen istikrarsızlaşması ilerde neredeyse bütün dünyanın canını yakacak terör örgütlerinin güçlenmesine ve nüfuz alanı yaratmasına neden olmuştur. Bir diğer deyişle ABD terörizme karşı açtığı savaşta yanlış uygulamaları nedeniyle terörizme büyük bir alan açmıştır.

Üç yıl içerisinde yaşanan olaylar ABD'yi bu konuda önlem almaya itmiştir. Bu ihtiyaç doğrultusunda ABD ordusu tarafından "Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (*Counterinsurgency Doctrine FM 3-24*)" hazırlanmıştır. Bu doktrin büyük ümitlerle hazırlanmış olsa da başarılı olduğunu söylemek çok zordur. Bunun birkaç sebebi vardır.

ABD, Irak toplumuna yönelik tedbirleri 2006 öncesinde hep sert güç unsurları ile almıştır. Bu süre zarfında özellikle Felluce kentinde yaşanan olaylara ABD güçlerinin tepkileri bu tedbirlere örnektir. 2006 yılında yayımlanan doktrin uyarınca değişen tedbirler

ise çok geç kalmıştır. Üç yıllık dönem içerisinde ayaklanmalar ve istikrarsızlık bastırılmaz hale gelmiştir.

Terör örgütleri 2003-2006 arası dönemde giderek yayılan istikrarsız ortamı fazlasıyla kullanmıştır. Ekonomik sıkıntılar ve toplumsal huzursuzluk terör örgütlerinin üye toplamasını oldukça kolaylaştırmıştır. Bunun yanında bölgedeki denetim ve kontrol yetersizliği sayesinde silah, mühimmat ve yaşam malzemeleri gibi materyallere rahatlıkla ulaşmışlardır (daha önce bahsedilmediyse kaynak verilebilir). Örgütlere katılımın ve örgütlerin materyal tedarikinin bu ölçüde kolaylaşması bölgede hem nicel hem de nitel olarak terör örgütlerinin gelişmesini ve sayılarının artmalarına yol açmıştır. Özellikle Felluce kentinde yaşanan olayların, IŞİD (*ISIL/DEAŞ/DAESH/IS*) terör örgütünün kuvvetlenmesine yol açmış, örgüt bu olayları propaganda malzemesi olarak kullanmıştır.

Doktrinin yayımlanması ile birlikte yeni sorunlar ve tartışmalar ortaya çıkmıştır. Doktrin yayımlanmadan önce faaliyete geçmiş olsa da doktrinin bir parçası olan *Human Terrain System* (HTS) bu sorunlar ve tartışmaların odak noktası olmuştur. İlk olarak HTS uygulanmadan önce yaratılan beklenti çok büyüktü ve bu da HTS ekipleri için büyük baskı yaratmıştır. Ayrıca ekiplerde Irak alanında uzman olan personel de bulunmamaktaydı. Ekiplerde Arapça bilen personelin olmaması ise profesyonellikten uzak bir diğer eksiklikti. Öte yandan, HTS faaliyetleri ve doktrin hem ordu personeli hem de program içerisinde görev alan akademisyenler tarafından suistimal edilmiştir. Sistem içerisinde yürütülen bazı faaliyetlerin (akademisyenlerin esir sorgularına katılması gibi) akademik etiğe uygunluğu dönemin en çok tartışılan hususlarından biri olmuştur. Bu husus özellikle HTS'yi dışarıdan takip eden akademisyenler tarafından fazlasıyla eleştirilmiş ve akademik etiğe aykırı bulunmuştur. Bunlara ek olarak HTS faaliyetleri süresince üç antropoloğun çatışmalarda hayatlarını kaybetmesi tartışmaları alevlendirmiştir.

Özetle, doktrinin geç yayımlanması, 2003-2006 arası dönemde ayaklanmaların önünün alınamaması, istikrarsız ortam ile birlikte terör örgütlerinin güçlenip nüfuz alanı yaratmaları ve doktrinin suistimal edilip samimi bulunmaması doktrinin başarısız olarak nitelenmesine yol açmaktadır. 2023 yılında dahi bölgeye bakıldığında istikrarın tam olarak sağlanamadığı ve bölgenin terörden arındırılmadığı gözlemlenmektedir. Örneğin; bölgede 2023 yılı itibarıyla aktif olan terör örgütlerinden bazıları şunlardır;

- DEAŞ (ISIS/ISIL/IS/DAESH/DAEŞ)
- Hizbullah
- PKK (KCK/PYD/YPG/YDG-H)
- Abdullah Azzam Tugayları (Lübnan El-Kaidesi).

Görüldüğü üzere ülke hala terör örgütleri için yerleşme, barınma, saklanma ve faaliyet alanı olarak görülmektedir. Zira, tam istikrarın hala sağlanamadığı ülkede kontrol, tedbir ve denetim uygulamaları tam ve eksiksiz uygulanamamaktadır.

Sonuç olarak, ABD'nin Irak'ta yeniden düzen kurmaya yönelik çalışmaları ve Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (Counterinsurgency Doctrine FM 3-24) kapsamındaki kültürel istihbarat faaliyetleri istenilen başarıya ulaşamamıştır.

ABD'nin Irak'ta yeniden düzeni sağlama çalışmaları sürecinde istenilen seviyede başarı elde edememesinin sebepleri birden fazladır. İlk olarak, ABD askeri operasyona hazırlanırken işgal sırasında ve sonrasında meydana gelmesi muhtemel sorunlara yeterince hazırlık yapmamıştır. Güvenlik güçlerinin ortadan kaldırılması ve oluşacak yönetim boşluğuna ek olarak altyapı problemleri üzerine de detaylı bir yeniden yapılandırma planlarının olmadığını söylemek mümkündür.

İkinci önemli eksiklik ise çalışmanın temel konusu olan kültürel istihbarata yeterince önem verilmemiş olmasıydı. ABD işgal öncesinde Irak kültürü, toplumu ve dinamiklerini yeterince araştırmamış, bu nedenle de yerel halkın desteğini kazanmakta zorlanmıştır. Irak toplumuyla sağlıklı bir ilişki kuramaması ABD'yi pek çok alanda zora sokmuş ve ihtiyaçlarını bilmediği toplumun ülkesini yeniden inşa ederken bazı durumlarda çok çaba sarf etmesine rağmen memnuniyeti kazanamamıştır.

Üçüncü olarak ortaya çıkan güvenlik sorunları yeniden inşa sürecini sekteye uğratmıştır. En çarpıcı örneklerden biri olarak; Polis Teşkilatının yenilenmesi esnasında eğitimlerin güvenlik sebebiyle ilerleyememesi ve eğitim alma safhasından çoğu polis adayının çatışmalarda hayatını kaybetmesi gösterilebilir. Başka bir örnekte ise ABD Ordusu'nun sivil kurumlarla ortak çalışmalar yürütmesi gereken projelerde sivil

kurumlardaki çalışanların güvenlik endişesi nedeniyle Irak'ta bulunmak istememeleri yeniden inşa çalışmalarını aksatmıştır.

Son olarak ABD'nin yeni bir yönetim kurma çabaları sırasında uyguladığı politikalarının Irak'ın yerel dinamikleriyle uyumlu olmaması da yeni düzene geçişte zorluklar yaşanmasına hatta daha fazla çatışmaya neden olmuştur. Irak'ın çok çeşitli etnik ve dini yapısı halihazırda istikrarlı bir siyasi rejim oluşturmayı oldukça zorlaştırmaktaydı. Buna ek olarak ABD bölgeyi ve bölge halkını etkili ve doğru bir biçimde analiz edememiş olup, çeşitli toplumsal sınıfları oldukça fazla tahrik eden bir sistem kurmuştur. Kurulan sistem toplumsal sınıfları özellikle dini unsurlar bakımından ayırtmıştır. Güç sahibi aktörlerin değişmesi ve bunun yarattığı huzursuzluk ortamını kontrol edecek ve istikrarı sağlayacak bir otoritenin bulunmaması ülkeyi iç savaşa sürüklemiş ve *failed state* adayı haline getirmiştir. Doğal olarak bu koşullardan terör örgütleri her açıdan fazlasıyla yararlanmıştır.

Tüm bu faktörlerin bir araya gelmesi ABD'nin Irak'ta yeniden inşa sürecinde başarısız olmasına neden olmuştur.

Genel anlamda işgalin hemen sonrasında atılan yeniden inşa adımlarının başarısız olmasının ve çıkan ayaklanmaların bastırılması ihtiyacının ortaya çıkardığı Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (Counterinsurgency Doctrine FM 3-24) çalışmada çok kez değinildiği gibi ayaklanmalara karşı koyma operasyonlarını ele alırken sivil nüfusu korumaya, yerel destek kazanmaya ve istikrar sağlamaya odaklanan bir stratejinin benimsenmesinin önemine vurgu yapmıştır.

Kâğıt üzerinde teorik olarak mantıklı gözüксе de bu doktrinde yer alan içerikler pratikte beklenen başarıyı elde edememiştir.

Bunun nedenlerinden ilki belki de en önemlisi, doktrinde yer alan maddelerin uygulanabilirlik sorunudur. Tek bir stratejinin her durumda başarılı olmasını beklemek makul değildir. Çünkü her duruma özgü bir strateji belirlenmesi gerekmektedir. Doktrinin en fazla eleştirilen yönünün de uygulanabilirlik sorunu olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca doktrinde ayaklanmalara karşı koymada başarı için uygulanmasının elzem olduğu belirtilen maddeler için ABD ordusunda yetkin personelin mevcut olduğunu

söylemek mümkün değildir. Bu nedenle doktrin içeriğinin özellikle çatışma sahasında uygulanması çoğu zaman mümkün olmamıştır.

Conflict Casualties'in Iraq Body Count internet sitesine göre, 2003-2006 yılları arasında Irak'ta yaşanan şiddet eylemlerinde 49.538 sivilin hayatını kaybettiği kayıtlara geçmiştir (Conflict Casualties Monitor, 2023). Doktrinde en fazla vurgu yapılan noktalardan birisi sivil kayıplarının en düşük seviyeye indirilmesi için çaba harcanması olmuştur. Ancak saha tecrübelerine bakıldığında sivil kayıplarının önüne geçmenin çok gerçekçi bir hedef olmadığı ifade edilebilir. Zira doktrinin yayımlandığı 2006 yılının Haziran ayından 2009 yılı sonuna kadar 62.140 sivilin şiddet eylemlerinde hayatını kaybettiği kayıtlara geçmiştir. 2003-2011 yılları arasında ise 120.007 sivilin şiddet eylemlerinde hayatını kaybettiği kaydedilmiştir.

Kısaca; Ayaklanmalara Karşı Koyma Doktrini (Counterinsurgency Doctrine FM 3-24), teoride yapıcı stratejiler ortaya koymuş olsa da çatışma alanlarında uygulamada etkili bir sonuç vermemiştir. Elbette başarılı olunan belli ölçüde gerçekleştirilebilen stratejiler olmuştur. Ancak uygulanabilirlik sınırına ek olarak zaman açısından da geç kalmış olmanın etkisiyle zaten başarı oranı düşük başlanılan bir doktrin olarak değerlendirmek mümkündür.

ABD'nin Irak işgalinde kullandığı tedbirler ve araçlar kültürel istihbarat alanında yetersiz kalmış ve başarısız olmuştur. ABD, savaş öncesi yapılması gereken doktrin hazırlığı ve ilgili çalışmaları yapmamış; kültürel istihbarat alanında savaşa hazırlıksız girmiştir. Bu durum ABD'ye hem maddi olarak zarara sokmuş hem de dört binin üzerinde askerini çatışmalarda kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

([cfr.org/backgrounder/iraq-interim-government-leaders](https://www.cfr.org/backgrounder/iraq-interim-government-leaders))

(Christoff, J. A. (2008). Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan and Iraq. DIANE Publishing. <https://www.gao.gov/assets/gao-09-86r.pdf>)

(<https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D8HM5GJR>). (Pedroza, 2012: 8).

(https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/budget/program_review_board.html)

(https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/ES/Iraqmoe_sit_analysis.pdf - Alwan A. Education in Iraq: Current Situation and New Perspectives. January 2004: 4)

(<https://info.publicintelligence.net/humanterrainhandbook.pdf>).

(<https://reliefweb.int/report/iraq/law-administration-state-iraq-transitional-period>)

(<https://www.alelo.com/case-study/tactical-iraqi-language-culture-training-system/>).

(https://www.arabnews.com/sites/default/files/irans_militias_in_iraq.pdf).

(<https://www.cfr.org/backgrounder/iraq-security-forces>).

(<https://www.dliflc.edu/elearning/>).

(<https://www.gao.gov/assets/gao-09-86r.pdf>).

(<https://www.usda.gov/media/blog/2010/03/29/recognizing-work-provincial-reconstruction-teams-iraq>).

(<https://www.usip.org/iraq-timeline-2003-war>).

(<https://www.usip.org/sites/default/files/resources/sr138.pdf>)

(Iraq's Civil War, the Sadrists and the Surge Crisis Group Middle East Report N°72, 7 February 2008).

(Jones, J. L. (2007). The Iraqi Police Service. In The Report of the Independent Commission on the Security Forces of Iraq (pp. 93–108). Atlantic Council. <http://www.jstor.org/stable/resrep03539.13>: 93).

(Power, S. (2007). Our war on terror. New York Times Book Review, 112(30), 1.)

(Ricks, Thomas E., The Generals: American Military Command from World War II to Today, 2012, Penguin Books).

Adam Etinson (2018) Some Myths about Ethnocentrism, Australasian Journal of Philosophy, 96:2, 209-224, DOI: [10.1080/00048402.2017.1343363](https://doi.org/10.1080/00048402.2017.1343363)

Adams, J., Khan, H. T., Reaside, R., & White, D. (2007). Research Methods for Graduate Business and Social Science Students. Response Books.

AKÇAY, E. Y. (2013). The Effects of the Iran-Iraq War in the Region. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 105-121.

Al-Hammood, A. T. (2017). The State and the nation as envisioned by Shia intellectuals in Iraq.

Alkifaey, H. (2018). The Failure of Democracy in Iraq: Religion, Ideology and Sectarianism. Routledge
Alywin-Foster, B. N. (2005). Changing the Army for Counterinsurgency Operations. Military Review.

Anthropology, C. (2008). The Human Challenge. Haviland, H. Prins, B. McBride, D. Walrath-Stam

ARMAOĞLU, Fahir. 20. YÜZYIL SİYASİ TARİHİ. Kronik Kitap, 2022, İstanbul

Baram, A. (2005). Who are the insurgents?: Sunni Arab rebels in Iraq (Vol. 31). US Institute of Peace.

Beals, M. G., & USMC. (2010). Woman Marines in Counterinsurgency Operations: Lioness and Female-Engagement Teams. United States Marine Corps Command and Staff College Marine Corps University.

- Behçet, M. (2019). İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI MISIR SİYASİ TARİHİ ÜZERİNDEN ARAP BAHARI'NIN İNCELENMESİ. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 303-321.
- Black, M. (2019). Explaining insurgency progression in Iraq, 2003–2011. *Dynamics of Asymmetric Conflict*.
- Bouma, G. D., & Atkinson, G. B. (1995). *A Handbook of Social Science Research*. Oxford University Press.
- Byman, D. (2007). US counter–terrorism options: A taxonomy. *Survival*, 49(3), 121-150.
- Calvin, M. (2009). People, Partnerships and Collaboration: Understanding and Improving Intelligence in Counterinsurgency. *Josef Korbel Journal of Advanced International Studies*.
- Chen, H. (2011). Social Inteligence and Cultual Awareness. *IEEE Intelligent Systems*.
- Council on Foreign Relations, 10.11.2023, <https://www.cfr.org/timeline/iraq-war>.
- Counterinsurgency Army Field Manual 3-24. Chicago: University of Chicago Press/Department of the Army, 2006.
- Crane, L. C. C. C. (2005). Phase IV Operations. *Military Review*, 27.
- Crawford, N. C. (2013). Civilian death and injury in the Iraq war, 2003-2013. *Cost of War*.
- Crisler, W. (2021). *Counterinsurgency In Iraq: Theory and Practice*. The University of Maine.
- De Vries, M. F. K. (2003). Entering the inner theatre of a despot: The rise and fall of Saddam Hussein. *Insead*.
- Demir, C. K. (2020). *Ayaklanmalar ve Ayaklanmalara Karşı Koyma: Kavramlar, Stratejiler ve Ülke Tecrübeleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Devlin, J. F. (1991). The Baath Party: Rise and Metamorphosis. *The American Historical Review*, 96(5), 1396.doi:10.2307/2165277

- Dixon, P. (2009). "Hearts and Minds"? British Counter-Insurgency from Malaya to Iraq. *Journal of Strategic Studies*, 32(3), 353–381. doi:10.1080/01402390902928172
- Donnelly, J. (1984). Cultural Relativism and Universal Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 6(4), 400–419. <https://doi.org/10.2307/762182>
- Dostri, O., & Michael, K. (2019). The Role of Human Terrain and Cultural Intelligence in Contemporary Hybrid and Urban Warfare. *The International Journal of Intelligence, Security, and Public Affairs*, 21(1), 84–102. doi:10.1080/23800992.2019.1598653
- Duyvesteyn, I. (2011). Hearts and Minds, Cultural Awareness and Good Intelligence: The Blueprint for Successful Counter-Insurgency. *Intelligence and National Security*, 26(4).
- Eikenberry, K. W. (2013). The limits of counterinsurgency doctrine in Afghanistan: The other side of the COIN. *Foreign Aff.*, 92, 59.:
- Eriksen, T. H., & Nielsen, F. S. (2002). *A history of anthropology*. Pluto Press.
- European Union Agency for Asylum (10.12.2023), <https://euaa.europa.eu/country-guidance-iraq-2021/215-religious-and-ethnic-minorities-and-stateless-persons>
- Finney, N. (2008). *Human Terrain Handbook*. Fort Leavenworth.
- FM 3-24: Counterinsurgency. (2006). Washington: Headquarters Department of the Army.
- Furham, A. (2012). Culture shock. *Revista de psicología y educación*.
- Gold, Z. (2017). U) Al-Qaeda in Iraq (AQI): An Al-Qaeda Affiliate Case Study.
- Gompert, D. C., & Gordon IV, J. (2008). *War by Other Means--Building Complete and Balanced Capabilities for Counterinsurgency: RAND Counterinsurgency Study--Final Report*. Rand Corporation.
- González, R. J. (2018). Beyond the Human Terrain System: a brief critical history (and a look ahead). *Contemporary Social Science*, 1–14. doi:10.1080/21582041.2018.1457

Hamasaheed, S., & Nada, G. (2020). Iraq timeline: Since the 2003 war. United States Institute of Peace, 29.

Hersh, S. M. (2004). Torture at Abu Ghraib. *The New Yorker*, 10(5.2004).

Heuser, B. (2007). The Cultural Revolution in Counter-Insurgency. *Journal of Strategic Studies*, 30(1), 153–171. doi:10.1080/01402390701210863 (165).

Hoffman, B. (2006). Insurgency and counterinsurgency in Iraq. *Studies in conflict & terrorism*, 29(2), 103-121.

Hooghe, M. (2008). Ethnocentrism.

<https://americananthro.org/about/policies/aaa-opposes-us-militarys-human-terrain-system-project/>

<https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2004/12/29/when-deadly-force-bumps-into-hearts-and-minds>

<https://www.files.ethz.ch/isn/22220/fallujah.pdf>

<https://www.fpri.org/2015/07/the-seven-deadly-sins-of-the-human-terrain-system-an-insiders-perspective/>

<https://www.icrc.org/en/what-we-do/war-in-cities>

<https://www.nytimes.com/2003/07/16/international/worldspecial/top-us-general-in-iraq-sees-classical.html>).

Hughes, G. (2010). The Insurgencies in Iraq, 2003–2009: Origins, Developments and Prospects. *Defence Studies*, 10(01-02).

Hull, J. F. (2009). Iraq: Strategic Reconciliation, Targeting, and Key Leader Engagement.

Hussain, G. M. H. M. (2018). National Identity in speeches and conversations of Abdul Karim Qasim (1958-1963). *ALUSTATH JOURNAL FOR HUMAN AND SOCIAL SCIENCES*, 226(2), 193-206.

- Jaschik, S. (2015). Inside Higher Ed. Retrieved, 1(29), 2016
<https://www.insidehighered.com/news/2015/07/07/army-shuts-down-controversial-human-terrain-system-criticized-many-anthropologists>
- Jensen, B. (2016). Escaping the iron cage: the institutional foundations of FM 3-24. counterinsurgency doctrine. *Journal of strategic studies*, 39(2), 213-230.
- John A. Nagl & Brian M. Burton (2010) Thinking Globally and Acting Locally: Counterinsurgency Lessons from Modern Wars – A Reply to Jones and Smith, *Journal of Strategic Studies*, 33:1, 123-138, DOI: 10.1080/01402391003603615
- Johnson, L. K. (2010). *National Security Intelligence*. Oxford University Press.
- Kent, S. (1965). *Special Problems of Method in Intelligence Work*. Strategic Intelligence for American World Policy. Hamden, CT.
- Kilcullen, D. J. (2010). *Counterinsurgency*. New York: Oxford University Press.
- Kipp, J., Grau, L., Prinslow, K., & Smith, D. (2006). The human terrain system: A CORDS for the 21st century. *Military Review*, 86(5), 8.
- Kroeber, A. L., & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. Papers. Peabody Museum of Archaeology & Ethnology, Harvard University.
- Lewis, B. (2017). *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. Arkadaş Yayınları, İstanbul.
- Linton, R. (1936). *The study of man: An introduction*.
- Lowenthal, M. M. (2009). *Intelligence from Secret Policy*. Washington DC: CQ Press.
- Malinowski, B. (1962). *Sex, culture, and myth*.
- Malkasian, C. (2006). Signaling resolve, democratization, and the first battle of Fallujah. *Journal of Strategic Studies*, 29(3), 423-452.
- Marion Farouk Sluglett, Peter Sluglett, "Irak", *Tdv İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#6-son-donem> (06.03.2023)

MCCMOS Circular 3.1, Green Cell, 2017

McFate, M. (2007). Does culture matter. The military utility of understanding adversary culture. Retrieved, 15, 1-22.

McFate, M., & Fondacaro, S. (2011). Reflections on the human terrain system during the first 4 years. Prism, 2(4), 63-82.

McFate, M., & Jackson, A. (2005). An Organizational Solution for DOD's Cultural Knowledge Needs. Military Review.

Metz, S. (2007). Learning from Iraq: counterinsurgency in American strategy. Strategic Studies Institute, US Army War College.

Metz, S., & Millen, R. (2004). Insurgency in Iraq and Afghanistan: Change and continuity. Strategic Studies Institute, US Army War College.

Miles, S. H. (2004). Abu Ghraib: its legacy for military medicine. The Lancet, 364(9435), 725-729.

Miller, D. (2017). Anthropology is the discipline but the goal is ethnography. HAU: Journal of Ethnographic Theory, 7(1), 27-31.

Mumford, D. B. (1998). The measurement of culture shock. Social psychiatry and psychiatric epidemiology, 33, 149-154.

Nagl, J. A. (2007). The U.S. Army/Marine Corps counterinsurgency field manual. The University of Chicago Press.

Nigel, A. F. (2005). Changing the Army for counterinsurgency operations. Military Review, 84(6), 2-15.

Nyhamar, T. (2009). Counterinsurgency field manual 3-24 and operations.

Özer, Y. (2018). Kültürel İstihbarat. Ankara: Karakum Yayınevi.

PAMUKÇU, G. (2019). Kerkük'te Etnik Çatışmanın Kökenleri ve 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı. Bilge Strateji, 11(20), 93-116.

- Peters, J., & Deshong, H. (1995). *Out of Area or Out of Reach? European Military Support of Operations in Southwest Asia*. Santa Monica: RAND.
- Pirnie, B. R., & O'Connell, E. (2008). Armed Groups in Iraq. In *Counterinsurgency in Iraq (2003-2006): RAND Counterinsurgency Study--Volume 2* (pp. 21–34). RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg595-3osd.10>
- Rachels, J. (1999). The challenge of cultural relativism.
- Rid, T., & Keaney, T. (Eds.). (2010). *Understanding Counterinsurgency Warfare: Doctrine, Operations, and Challenges*. Routledge.
- Roper, Daniel S., and Richard L. Kiper. "The Rediscovery of Doctrine: The US Army and Counterinsurgency." *Security Challenges* 6, no. 1 (2010): 23–42. <http://www.jstor.org/stable/26459468>.
- Rosado, C. (1994). Understanding cultural relativism in a multicultural world. The elements of moral philosophy, 15-29.
- Sorby, K. R. (2013). 1963: The Spring of Hope for the Ba' ʿ t. *Rocznik Orientalistyczny*, (1).
- Staff, C. (2006). *Cultural Intelligence and the United States Military*. Center for Advanced Defence Studies.
- UN Security Council. (1990). *Resolution 660 (1990) / adopted by the Security Council at its 2932nd meeting, on 2 August 1990*. UN Digital Library: <https://digitallibrary.un.org/record/94220> adresinden alındı.
- Varnum, M. E. W., & Grossmann, I. (2017). Cultural change: The how and the why. *Perspectives on Psychological Science*, 12(6), 956–972.
- Warner, M. (2019). Wanted: A definition of 'intelligence'. In *Secret Intelligence* (pp. 4-12). Routledge.
- Welsch, R. L., & Vivanco, L. A. (2015). Asking questions about cultural anthropology: A concise introduction.

West, B. (2011). No true glory: A frontline account of the battle for Fallujah. Bantam.

<https://veteranlife.com/military-history/the-uproar-of-team-lioness/>

White, L. A. (1962). Symboling: a kind of behavior. *The Journal of Psychology*, 53(2), 311-317.

Winkelman, M. J. (1984). A CROSS-CULTURAL STUDY OF MAGICO-RELIGIOUS PRACTITIONERS (SOCIAL ANTHROPOLOGY, SHAMANISM, ALTERED STATES OF CONSCIOUSNESS). University of California, Irvine.

Wright, C. (1985). Religion and strategy in the Iraq-Iran war. *Third World Quarterly*, 7(4), 839–852.

Wunderle, W. D. (2006). Through the lens of cultural awareness: a primer for U.S. Armed Forces deploying to Arab and Middle Eastern countries. Combat Studies Institute Press.

Yenal, S. (2020). SAVAŞ KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ:1. ve 2. KÖRFEZ SAVAŞI ÖRNEĞİNDE HİBRİT SAVAŞLARIN İNCELENMESİ. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*,30(1),85-110.Retrieved from

Yiğit, A. (2021). 1958 İhtilali Sonrası Irak’ın Kuzeyinde Yaşanan Gelişmeler ve Albay Şevvaf İsyanı’nın Türkiye’ye Yansımaları (1958-1959). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (54), 483-514. DOI: 10.53568/yyusbed.1052715

ZİNE EL ABDİN, A.S., “Irak Yönetimindeki Siyasal İstikrarsızlığın Anayasal Süreç Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Ortadoğu Etütleri*, 13-1 (2021):91-118

,“JSGA’lı, Her Zaman Yurt, Ulus ve Cumhuriyete Aşk
ve Sadakatle Bağlı Tevazu, Fedakarlık ve Feragat
Örneğidir”